

Redakčná rada

doc. RNDr. Branislav Bleha, PhD.
doc. RNDr. Katarína Čižmárová, CSc.
doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.
RNDr. Marcel Horňák, PhD.
doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.
RNDr. Štefan Karolčík, PhD.
Doc. RNDr. František Križan, PhD.
RNDr. Peter Likavský, CSc.
prof. RNDr. Jaroslav Mazúrek, CSc.
prof. RNDr. Eva Michaeli, CSc.
RNDr. Mária Nogová, PhD.
Mgr. Miloslav Ofúkaný
prof. RNDr. Ján Oťaheľ, CSc.
RNDr. Pavel Sadloň
RNDr. Magda Zaťková

Časopis vychádza v spolupráci s:
Geografickým ústavom SAV
a **GEOINFORMATIKA.SK**

Redakcia

doc. RNDr. Ján Lacika, CSc. – šéfredaktor
prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.

Adresa redakcie

Časopis Geografia
Štefánikova 49
814 73 Bratislava
Telefón: 02/524 927 51

Časopis vychádza trikrát ročne. Cena jedného čísla je 2 EUR.

Vydáva: Ing. Eva Jankovičová – ELP s. r. o., Bystrička 5899/3, 841 07 Bratislava, IČO: 46724605

Číslo 3 bolo odovzdané do tlače 15. 12. 2014 a vydané 28. 12. 2014.

Evidenčné číslo per. tlače: EV 504/08

Na vydávanie časopisu prispieva finančnou dotáciou Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Námestie slobody 27, 810 05 Bratislava 15, e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk.

Príspevky sa honorujú. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Časopis Geografia

si môžete objednať na adrese:

Eva Jankovičová - EPL s.r.o
Opletalova 54A, 841 07 Bratislava

alebo e-mailom na adrese:

geoservis@stonline.sk

Objednávku časopisu Geografia napíšte čitateľne, uveďte plné meno a adresu s PSČ a počet objednaných výtlačkov. Uveďte, od ktorého čísla si časopis objednáte. Predplatné uhradíte na základe zaslanej faktúry.

Predplatné na rok: 12,- EUR/241,- SK (6,- EUR + 6,- EUR poštovné + balné). Platí sa za kalendárny rok, nie za školský rok. Ak si časopis objednáte až od druhého, resp. tretieho alebo štvrtého čísla, zaplaťte príslušnú časť predplatného.

Články v tomto čísle časopisu recenzovali:

doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD., doc. RNDr. František Križan, PhD., doc. RNDr. Ján Lacika, CSc., RNDr. Pavel Sadloň, prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.

Geografia

Ročník 22

Číslo 3 2014

cena 2 EUR

Časopis pre základné, stredné a vysoké školy

OBSAH

76/ Inovovaný ŠVP – evolúcia v procese vyučovania geografie na základných školách

Štefan Karolčík, Ladislav Tolmáči

80/ Vlastiveda propedeutika geografie

Ladislav Tolmáči, Štefan Karolčík

83/ Transformácia programov vysokoškolskej geografickej edukácie v kontexte novej paradigmy orientovanej na výsledky vzdelávania

René Matlovič

91/ Geografia a pramene k jej inštitúcii v metropole Slovenska

Peter Kárpáty a Vladimír Slavík

99/ Opustil nás Ferko Kele

Ján Lacika

101/ Horná Nitra a Pobebrevie

Ján Lacika

Vážené čitateľky a čitatelia,

v tomto čísle geografie vám predstavujeme sumár najnovších návrhov a celkového smerovania geografického vzdelávania v základných školách a na univerzitách. V prvom čísle ročníka 2015 naň nadviažeme návrmi a evaluačným zhrnutím geografického vzdelávania v stredných školách a prípravu budúcich učiteľov. Žiaľ, podobne ako v mnohých ďalších odboch sa kvantitatívne ukazovatele vzdelávacieho procesu znížili. Náznakom zlepšenia môže byť návrh na zvýšenie hodinovej dotácie vyučovania geografie v základných školách. V súčasnom období však proces zmien stagnuje a čaká sa na impulz z Ministerstva školstva SR, hoci základné dokumenty sú v podstate pripravené. Všetky predkladané materiály predstavujú aktuálne pracovné podklady, ktoré budú potenciálne schválené a zavedené do praxe. Redakcia časopisu Geografia považuje za užitočné, aby ste o nich boli informovaní.

Ján Lacika, Ladislav Tolmáči

Obrázok na 1. strane: Silhlianske Jarmo 2014. Foto J. Lacika

Inovovaný ŠVP – evolúcia v procese vyučovania geografie na základných školách

Štefan Karolčík, Ladislav Tolmáči

Prijatie tzv. školského zákona č. 245/2008 Národnou radou SR v máji roku 2008, zásadným spôsobom zmenilo systémové nastavenia organizácie výchovy a vzdelávania na Slovensku. Z pohľadu vyučovania geografie došlo schválením spomínaného zákona k viacerým významným skutočnostiam. Okrem zmeny názvu predmetu na geografiu aj na nižšom stupni sekundárneho vzdelávania (ISCED 2) a zaradenia tohto predmetu do vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť, do procesu výučby geografie najvýraznejšie vstúpila, v novodobej histórii nevídaná, skoro 50 % redukcia počtu povinných hodín. Zákon tiež stanovil za hlavný pedagogický dokument vymedzujúcim povinný obsah vzdelávania štátny vzdelávací program (ŠVP), ktorý rozčlenil na výkonový a obsahový štandard.

Obdobie po schválení ŠVP pre Geografiu ISCED 2 v roku 2010 až po súčasnosť môžeme charakterizovať ako fázu postupného, často veľmi komplikovaného a problematického naplňovania požiadaviek vyplývajúcich z hlavných cieľov školskej reformy. V priebehu tejto etapy žiaľ nebol na regionálnej ani celoštátnej úrovni zrealizovaný žiaden komplexnejší pedagogický výskum, ktorý by aspoň čiastočne zmapoval úspešnosť zavedených reforiem. Z tohto dôvodu nemožno pri návrhu úprav a doplnení ŠVP zohľadňovať reálne výskumné zistenia týkajúce sa dôsledkov a dopadov reformných zmien na kvalitu žiackych poznatkov.

Z iniciatívy vedenia ŠPÚ došlo v roku 2013 k obnoveniu fungovania ústrednej predmetovej komisie pre geografii. Komisia dostala za úlohu inovovať výkonový a obsahový štandard v štátnom vzdelávacom programe. Keďže veľké zásahy ani koncepcné zmeny neboli prípustné, úpravy obsahu ŠVP mali viesť najmä k formálnemu sprehľadneniu cieľových požiadaviek na kľúčové vedomosti, zručnosti a spôsobilosti žiakov v predmete geografia. Predložený návrh inovovaného ŠVP pre geografii pre nižšie stredné vzdelávanie prešiel pripomienkovým konaním a mali by sa ním riadiť učitelia od začiatku školského roku 2015/2016.

ŠVP PRE GEOGRAFIU ISCED 2

Inovovaný vzdelávací program pre predmet geografia je formálne rozdelený do dvoch blokov (stĺpcov), pričom v ľavom sú do bodov zoradené stanovené koncové požiadavky na očakávané výkony žiakov v jednotlivých ročníkoch a v pravom je k nim priradený záväzný učebný obsah s konkrétnym názvoslovím. Na rozdiel od

predchádzajúceho rámcového (stupňového) delenia obsahu učiva geografie, štátny vzdelávací program sa v svojej inovovanej verzii vracia aj po formálnej stránke k rozdeleniu učiva do jednotlivých ročníkov. Očakávaný stupeň (hlĺbku) zvládnutia učiva vyjadrujú činnostné slovesá na začiatku formulácií výkonov. V prípade, že sa predpokladá iba osvojenie si (zapamätanie) vedomostí, čiže vyžaduje najnižšiu úroveň myslenia žiaka, využíva slová ako vymenuje, definuje, určí a pod. Vo všeobecnosti však možno povedať, že preferované výkony počítajú najmä s aplikáciou vyšších myšlienkových operácií žiaka (aplikácia, analýza, hodnotenie, tvorba) stavajúcich do popredia záujmu jeho vlastné, aktívne vnímanie a poznávanie sveta. Výkony preto najčastejšie bližšie charakterizujú slovesá ako vysvetlí, zdôvodní, zhodnotí, porovná, alebo zhrnú, či zosumarizujú. V týchto prípadoch predpokladáme u žiakov vecnými a overiteľnými argumentmi zdôvodnené tvrdenia, podporujúce alebo vyvracajúce prezentované stanovisko, či postoj. Veľmi významnou úlohou geografie je rozvíjanie žiackych zručností súvisiacich s „čítaním mapy“. Práve s týmto pojmom operuje vzdelávací štandard pri spresňovaní požiadaviek viažucich sa na prácu s rôznorodým mapovým podkladom. Interpretovať obsah mapy, identifikovať v nej vybrané objekty, opísať polohu kontinentu (regiónu, oblasti, štátu), vymedziť ju voči iným prvkom v mapovom obraze, tvorí základ geografického poznania a vzdelávania na ZŠ. Pri všetkých takto charakterizovaných činnostiach očakávame schopnosť žiaka dobre sa orientovať v mapovom diele dostupnom v tlačenej alebo elektronickej podobe. Výber konkrétnej mapy zostáva výlučne v kompetencii učiteľa. Od žiaka sa nevyžaduje, aby ovládol (naučil sa ich) množstvo názvov mapových znakov a ob-

jektov zaradených do obsahu používanej mapy. Požiadavky vzdelávacieho štandardu smerujú k jeho schopnosti nájsť vhodnú mapu (mapový zdroj), vyhľadať v nej potrebné informácie, zhodnotiť ich, analyzovať a využiť práve tie, ktoré potrebuje na vyriešenie problému (opis pobrežia, vytvorenie zoznamu najväčších miest, vytýčenie trasy výletu, určenie smeru k pamiatke a pod.). Pri výkonoch spojených s porovnávaním (určovaním spoločných a rozdielnych znakov, vlastností, črt a pod.), predpokladáme schopnosť žiaka slovne opísať informácie dostupné v rôznych podobách (texty, obrázky, špeciálne mapy, tabuľky, grafy, diagramy, kartogramy, kartodiagramy...), rozpoznať v nich porovnávané skutočnosti, posúdiť ich veľkosť (rozmer, mohutnosť) a vyvodíť vlastné úsudky o ich vlastnostiach.

Ak inovovaný vzdelávací program predmetu geografia pre základné školy (ISCED 2) bude MŠ VVaŠ schválený, najväčšie zmeny spôsobí presun celých blokov učiva medzi jednotlivými ročníkmi. Tematický celok venovaný *geografii Slovenska* bude presunutý do 8. ročníka, *Európa* do siedmeho, *Afrika a Ázia* do šiesteho a do 9. ročníka *Amerika s Austráliou a Oceániou*. Jediné obsah učiva 5. ročníka ostane bez zmeny. Navyše týždenná hodinová dotácia geografie v úvodnom ročníku geografického vzdelávania sa zvýši na 2 hodiny týždenne. Predmet geografia tak získa 1 vyučovaciu jednotku navyše a v rámci učebného plánu základnej školy bude disponovať 6 povinnými vyučovacimi hodinami.

Charakteristika predmetu

Učebný predmet geografia rozvíja u žiakov poznanie o výnimočnosti a jedi-

nečnosti planéty Zem. Pomáha správne pochopiť podstatu javov a procesov, ktoré na Zemi prebiehajú a uvedomiť si princípy, na ktorých je postavená existencia života. Štúdium geografie umožňuje žiakom spoznávať krajinu v celej svojej komplexnosti a zložitosti. Podporuje snahu porozumieť vzťahom medzi jednotlivými zložkami a prvkami krajiny a chápať ich silnú vzájomnú previazanosť.

Základnou zručnosťou, rozvíjanou v geografii, je práca s mapovými podkladmi v tlačenej a digitálnej podobe. Vedieť mapu vyhľadať, čítať, pracovať s ňou, analyzovať jej obsah a interpretovať ho, orientovať sa v nej a podľa nej v neznámom prostredí, tvoria základ geografického myslenia a vzdelávania.

Dôkladné poznanie Zeme je nevyhnutnou podmienkou jej ochrany. Každé miesto na Zemi je osobité. Od iných sa odlišuje typickým podnebím, rastlinstvom, živočíšstvom, ale aj obyvateľmi s vlastným jazykom, kultúrou a spôsobom života. Tolerancia žiakov k inakosti predpokladá pochopenie podstaty príčin rôznorodosti a rozmanitosti jednotlivých krajín. Vyžaduje úctu k princípom demokracie a občianskej slobody, ktorých nerespektovanie môže viesť k vojnovým konfliktom a globálnym katastrofám. Geografia zohráva v tomto smere nezastupiteľnú úlohu. Zdôrazňuje súvislosti a nie vždy jasnú prepojenosť príčin s dôsledkami. Formuje osobnosť mladého človeka upozorňovaním na podobnosť, ale aj zvláštnosti popisovaných regiónov, ktoré porovnáva so Slovenskom, pričom poukazuje na jeho výnimočnosť v kontexte Európy, či sveta.

Ciele predmetu

- Žiaci interpretujú mapy rôzneho druhu v digitálnej aj tlačenej podobe,
- prezentujú informácie o krajine v rôznych podobách (grafy, tabuľky, schémy, diagramy, fotografie, filmy a pod.),
- vyhľadajú, porovnajú, posúdia pravdivosť a zhodnotia dostupné informácie o krajine z rôznych informačných zdrojov,
- zdôvodnia rôznorodosť prírodných podmienok na Zemi a ich vplyv na život človeka,
- zaujmú postoj k najväčším problémom ľudstva a ponúknu vhodné riešenia,
- pochopia zložitnosť krajiny a silnú vzájomnú previazanosť jej prírodných a socioekonomických zložiek.

Vzdelávací štandard

Planéta Zem

Výkonový štandard	Obsahový štandard
Žiak na konci 5. ročníka základnej školy vie/dokáže: <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozpoznať základné prvky slnečnej sústavy na jednoduchom náčrte, ✓ opísať zdanlivú dráhu Slnka a Mesiaca na oblohe (obrázkoch, náčrtoch), ✓ vysvetliť príčiny striedania dňa a noci na Zemi, ✓ určiť podľa mapy časových pásem, kde na Zemi je viac hodín ako na Slovensku a kde menej, ✓ uviesť dôvody vzniku teplotných pásem na Zemi, ✓ vysvetliť striedanie ročných období, ✓ rozpoznať na glóbose (mape) svetadiely a oceány na Zemi, 	vesmír, slnečná sústava (Slnko a osem planét, Mesiac) guľatý tvar Zeme dopad slnečných lúčov otáčanie Zeme sklon zemskej osi severná a južná pologuľa, východná a západná pologuľa obeh Zeme okolo Slnka priklonenie severnej a južnej pologule časové pásma svetadiely, svetový oceán

Zobrazovanie Zeme

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<ul style="list-style-type: none"> ✓ rozlíšiť na glóbose jednotlivé zemské pologule, ✓ určiť vybrané miesto na mape pomocou geografických súradníc, ✓ porovnať na mapách rôznych grafických mierok vzdialenosti, ✓ identifikovať na mape základné objekty v krajine (vedia „čítať“ obsah mapy), ✓ vyhľadať konkrétne miesta na digitálnych mapách. 	glóbus nulťý poludník, poludníky, rovník, rovnobežky východná a západná pologuľa geografická sieť mapa, obsah mapy (mapové znaky, grafická mierka mapy) GPS

Geografické exkurzie a vychádzky

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<ul style="list-style-type: none"> ✓ vytýčiť trasu geografickej exkurzie (vychádzky) a slovné opísať jej priebeh, ✓ odhadnúť vzdialenosti k zaujímavým bodom na mape (vrcholy, kultúrno-historické a prírodné pamiatky) a náročnosť prístupu k nim, ✓ pomocou prístroja GPS (mobilu) nájsť zaujímavé miesto. 	turistické vybavenie, turistická mapa orientácia mapy, kompas členitosť terénu, nadmorská výška, záujmové body, vrcholy s výhľadom, turistické značky, smerovník Geocaching, GPS

Cestujeme po Zemi

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<ul style="list-style-type: none"> Porozprávať podľa mapy a obrázkov o cestovaní vybraným pohorím: <ul style="list-style-type: none"> vysvetliť (vlastnými slovami) príčiny vzniku pohorí, vymenovať činitele, ktoré sa podieľajú na zarovnávaní pohorí, zhodnotiť podľa mapy (globe) rizikové zemetrasné oblasti na Zemi, zdôvodniť usporiadanie rastlinstva a živočíšstva podľa nadmorskej výšky (výškovú stupňovitost). Porozprávať podľa mapy a obrázkov o cestovaní popri rieke od jej prameňa k ústi: <ul style="list-style-type: none"> vysvetliť vznik riek a jazier, opísať, ako sa vytvárajú doliny (kaňony) a vodopády. Porozprávať o cestovaní balónom od rovníka do polárnych krajín: <ul style="list-style-type: none"> zosumarizovať zmeny v ovzduší so stúpajúcou výškou, vysvetliť vznik usporiadania rastlinstva a živočíšstva na Zemi do pásiem (šírkovú pásmovitost), priradiť k jednotlivým šírkovým pásmam dva typické rastlinné druhy a dva druhy živočíchov, na dvoch príkladoch zhodnotiť význam ochrany prírodných pamiatok zapísaných v Zozname prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO a ukázať ich na mape (globe). Porozprávať o cestovaní mestom a vidiekom: <ul style="list-style-type: none"> porovnať životné podmienky ľudí žijúcich v meste a na vidieku. 	<p>pohoria, nížiny</p> <p>sopky, zemetrasenia</p> <p>doliny (kaňony), rieky, vodopády, jazerá</p> <p>podnebné pásma (teplé, mierne, studené), ovzdušie, oblaky</p> <p>výšková stupňovitost', šírková pásmovitost'</p> <p>typy krajín (tropické dažďové lesy, savany, púšte, subtropická krajina, stepi, listnaté lesy mierneho pásma, ihličnaté lesy mierneho pásma, tundra, polárna krajina, vysokohorská krajina)</p> <p>ochrana prírody</p> <p>mestá, vidiecke sídla</p> <p>prírodné a kultúrne pamiatky zapísané v zozname UNESCO</p>

Afrika

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<p>Žiak na konci 6. ročníka základnej školy vie/dokáže:</p> <ul style="list-style-type: none"> vymedziť polohu a opísať pobrežie Afriky z mapy (zálvy, ostrovy, polostrovy, moria, oceány) („čítanie“ mapy), zdôvodniť vplyv pasátov na vznik afrických púští a polopúští, vysvetliť príčiny rovnomerného rozloženia podnebných pásem vo vzťahu k rozšíreniu rastlinstva a živočíšstva v Afrike, porovnať prírodné podmienky v štyroch podnebných pásmach Afriky, uviesť dva príklady typických rastlinných a živočíšnych druhov žijúcich v jednotlivých krajinných pásmach Afriky, 	<p>Afrika</p> <p>Madagaskar, Somálsky polostrov</p> <p>Guinejský záliv, Stredozemné more, Červené more, Gibraltársky prieliv</p> <p>rovník, obratníky</p> <p>panvy, pohoria, plošiny, púšte</p> <p>Sahara, Namib, Atlas, Kilimandžáro</p> <p>pasáty</p> <p>Nil, Kongo, Niger</p> <p>rastlinné pásma, živočíchy</p> <p>oblasti Afriky</p> <p>Káhira, Lagos, Johannesburg, Kinshasa</p> <p>Juhoafrická republika</p> <p>Keňa</p> <p>Egypt</p> <p>Nigéria</p> <p>rozmiestnenie obyvateľstva, hustota zaľudnenia</p> <p>národnostné zloženie</p> <p>hospodárstvo a nerastné suroviny</p> <p>problémy obyvateľstva Afriky</p> <p>pamiatky zaradené v zozname prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO</p>
<ul style="list-style-type: none"> zhmúť dôvody rozdielov v zaľudnení najbližšieho okolia najväčších riek Afriky, zhodnotiť vplyv prírodných podmienok na nerovnomerné rozmiestnenie obyvateľstva Afriky, uviesť príčiny častých národnostných a náboženských sporov a konfliktov medzi národmi žijúcimi v Afrike, vysvetliť dôvody nízkeho podielu obyvateľov žijúcich v mestách, v obsahu tematickej mapy identifikovať štyri najzaľudnenejšie oblasti Afriky a mestá s viac ako 5 miliónom obyvateľov („čítanie“ mapy), zhodnotiť hospodársku vyspelosť jednotlivých oblastí Afriky, uviesť tri závažné problémy znižujúce životnú úroveň obyvateľov v jednotlivých regiónoch Afriky, zdôvodniť zaradenie jednej z pamiatok Afriky do Zoznamu kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO a ukázať ju na mape, 	<p>oblasti Afriky</p> <p>Káhira, Lagos, Johannesburg, Kinshasa</p> <p>Juhoafrická republika</p> <p>Keňa</p> <p>Egypt</p> <p>Nigéria</p> <p>rozmiestnenie obyvateľstva, hustota zaľudnenia</p> <p>národnostné zloženie</p> <p>hospodárstvo a nerastné suroviny</p> <p>problémy obyvateľstva Afriky</p> <p>pamiatky zaradené v zozname prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO</p>

Ázia

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<ul style="list-style-type: none"> vymedziť polohu Ázie voči ostatným kontinentom a oceánom (čítanie mapy), opísať z mapy pobrežie a povrch Ázie (zálvy, ostrovy, polostrovy, moria, oceány, povrchové celky), („čítanie“ mapy), uviesť príčiny veľkej členitosti povrchu Ázie, zdôvodniť veľký počet sopiek a seizmicky aktívnych oblastí v pobrežných oblastiach Ázie („Ohnivý kruh“), vysvetliť prúdenie monzúnov, identifikovať na mape oblasti Ázie, ktoré sú monzúnmi ovplyvňované, zdôvodniť rozdiely v podnebí vnútrozemských a pobrežných oblastí Ázie, objasniť príčiny rozdielov v množstve tečúcej vody počas roka v korytách najdlhších riek Ázie, vymedziť podľa mapy povodia najväčších ázijských riek a zaradiť ich do úmori a bezodtokových oblastí, identifikovať na mape oblasti Ázie ohrozované tajfúnmi a cunami, zhmúť odlišností a podobnosť priestorového rozloženia rastlinstva a živočíšstva v Ázii a v Amerike, uviesť päť príkladov typických rastlinných a živočíšnych druhov v Ázii, 	<p>Ázia</p> <p>Filipíny, Japonské ostrovy, Kamčatka, Veľké Sundy, Predná India, Zадná India, Malá Ázia, Arabský polostrov, Kórejský polostrov, Cyprus</p> <p>Suezský prieliv, Červené more, Beringov prieliv, Kaspické more, Bajkal, Mŕtve more, Aralské jazero</p> <p>Chang–Jiang, Huang He, Ob, Mekong, Jenisej, Ganga, Brahmaputra, Eufrat, Tigris</p> <p>Himaláje, Tibetská náhorná plošina, Pamír, Mount Everest, Kaukaz, Ural</p> <p>Západosibirska nížina, Indoganská nížina, Veľká čínska nížina</p> <p>monzúny, tajfúny, cunami</p> <p>typy krajiny</p> <p>obyvateľstvo Ázie</p> <p>Bombaj, Šanghaj, Dillí, Beijing (Peking), Soul, Tokio</p> <p>kresťanstvo, hinduizmus, judaizmus, islam, budhizmus</p> <p>hospodárstvo Ázie</p> <p>Čína</p> <p>India</p> <p>Japonsko</p>
<ul style="list-style-type: none"> vysvetliť dôvody veľkej kultúrnej a náboženskej rôznorodosti obyvateľstva Ázie, zdôvodniť príčiny napätia a nestability v Ázii a identifikovať regióny, ktoré sú nimi ohrozené, uviesť príčiny rýchleho rastu počtu obyvateľov Ázie, pomocou tematickej mapy opísať najhustejšie a najredšie osídlené oblasti Ázie, zhodnotiť vplyv prírodných podmienok na nerovnomerné rozmiestnenie obyvateľstva Ázie, pomocou tematickej mapy vytvoriť zoznam desiatich najväčších miest Ázie 	<p>obyvateľstvo Ázie</p> <p>Bombaj, Šanghaj, Dillí, Beijing (Peking), Soul, Tokio</p> <p>kresťanstvo, hinduizmus, judaizmus, islam, budhizmus</p> <p>hospodárstvo Ázie</p> <p>Čína</p> <p>India</p> <p>Japonsko</p>

Európa

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<p>Žiak na konci 7. ročníka základnej školy vie/dokáže:</p> <ul style="list-style-type: none"> vymedziť polohu a opísať pobrežie Európy z mapy (zálvy, ostrovy, polostrovy, moria, oceány) („čítanie“ mapy), identifikovať na mape najväčšie pohoria a nížiny Európy, vysvetliť vplyv Severoatlantického prúdu a prevládajúceho západného prúdenia vzduchu na vznik podnebných pásem Európy, vymedziť podľa mapy povodia najväčších európskych riek a zaradiť ich do úmori, zdôvodniť rozmiestnenie jednotlivých typov krajín na území Európy, vysvetliť výrazný vplyv ľadovcov na formovaní povrchu Európy, porovnať prírodné podmienky východnej Európy s ostatnými európskymi regiónmi, vysvetliť dôsledky dlhodobého vplyvu človeka na pôvodnú prírodnú krajinu v Európe, uviesť dva príklady typických rastlinných a živočíšnych druhov žijúcich v jednotlivých krajinných pásmach Európy, 	<p>Škandinávsky polostrov, Pyrenejský polostrov, Apeninský polostrov, Balkánsky polostrov</p> <p>Britské ostrovy, Island, Sicília, Korzika, Sardínia</p> <p>Stredozemné more, Severné more, Čierne more, Baltské more, Kaspické more</p> <p>Lamanšský prieliv, Gibraltársky prieliv, Atlantický oceán</p> <p>nultý poludník, severný polárny kruh</p> <p>Alpy, Pyreneje, Karpaty, Apeniny, Škandinávske vrchy, Ural, Mont Blanc, Etna</p> <p>Východoeurópska nížina, Panónska panva</p> <p>povodie, úmorie, rozvodie</p> <p>kontinentalita</p> <p>ľadovec</p> <p>podnebné pásma</p> <p>typy krajín</p> <p>Moskva, Paríž, Londýn, Berlín, Rím</p> <p>rozmiestnenie obyvateľstva, hustota zaľudnenia</p> <p>štruktúra obyvateľstva, národnostné zloženie, náboženské zloženie</p> <p>hospodárstvo, nerastné suroviny</p> <p>problémy Európy</p>
<ul style="list-style-type: none"> zhmúť dôvody starnutia obyvateľov Európy, zhodnotiť vplyv prírodných podmienok na nerovnomerné rozmiestnenie obyvateľstva Európy, zdôvodniť náboženskú a národnostnú rôznorodosť obyvateľov Európy, vysvetliť pojem štruktúra obyvateľstva, zdôvodniť nízky podiel obyvateľov zamestnaných v poľnohospodárstve, vysvetliť príčiny vysokého stupňa urbanizácie Európy, 	<p>Škandinávsky polostrov, Pyrenejský polostrov, Apeninský polostrov, Balkánsky polostrov</p> <p>Britské ostrovy, Island, Sicília, Korzika, Sardínia</p> <p>Stredozemné more, Severné more, Čierne more, Baltské more, Kaspické more</p> <p>Lamanšský prieliv, Gibraltársky prieliv, Atlantický oceán</p> <p>nultý poludník, severný polárny kruh</p> <p>Alpy, Pyreneje, Karpaty, Apeniny, Škandinávske vrchy, Ural, Mont Blanc, Etna</p> <p>Východoeurópska nížina, Panónska panva</p> <p>povodie, úmorie, rozvodie</p> <p>kontinentalita</p> <p>ľadovec</p> <p>podnebné pásma</p> <p>typy krajín</p> <p>Moskva, Paríž, Londýn, Berlín, Rím</p> <p>rozmiestnenie obyvateľstva, hustota zaľudnenia</p> <p>štruktúra obyvateľstva, národnostné zloženie, náboženské zloženie</p> <p>hospodárstvo, nerastné suroviny</p> <p>problémy Európy</p>

Slovensko

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<p>Ziakový štandard Ziakový štandard na konci 8. ročníka základnej školy vie/dokáže:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ zhodnotiť polohu Slovenska v rámci Európy a sveta z mapy (hranice, susedné štáty, horské celky, nížiny, podnebné pásma) („čítanie“ mapy), ✓ identifikovať na mape najväčšie pohoria, nížiny a kotliny Slovenska, ✓ vysvetliť vplyv oceánu a prevládajúceho západného prúdenia vzduchu na podnebie Slovenska, ✓ zdôvodniť vznik troch klimatických oblastí na území Slovenska, ✓ vymedziť a porovnať podľa mapy povodia najväčších slovenských riek, ✓ vysvetliť príčiny rozdielov v množstve vody počas roka v najväčších riekach Slovenska, ✓ v tematickej mape rozlíšiť oblasti s vysokým výskytom zdrojov podzemnej vody, ✓ odôvodniť pomocou nákreсу usporiadanie vegetačných (rastlinných) stupňov na Slovensku, ✓ uviesť päť typických rastlinných a živočíšnych druhov žijúcich v jednotlivých vegetačných stupňoch, ✓ v tematickej mape ohraničiť veľkoplošné chránené územia na Slovensku („čítanie“ mapy), 	<p>Karpaty</p> <p>Tatry, Nízke Tatry, Slovenské rudohorie, Štiavnické vrchy, Slovenský raj, Slovenský kras, Muránska planina, Veľká Fatra, Malá Fatra, Poľana, Pieniny, Vihorlat, Slanské vrchy, Nízke Beskydy</p> <p>Podunajská nížina, Záhorská nížina, Hornonitrianska kotlina, Považské podolie, Žilinská kotlina, Juhoslovenská kotlina, Košická kotlina, Východoslovenská nížina</p> <p>Dunaj, Váh, Hron, Orava, Hornád, Poprad, Ondava</p> <p>jazerá, plesá, umelé vodné nádrže</p> <p>minerálne a termálne pramene</p> <p>klimatické oblasti</p> <p>vegetačné (rastlinné) stupne</p> <p>chránené oblasti</p>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ v časovej postupnosti zaradiť tri najdôležitejšie historické udalosti v dejinách Slovenska, ✓ vysvetliť príčiny zmien v počte obyvateľov Slovenska za posledných 50 rokov, ✓ zhodnotiť vplyv prírodných podmienok na nerovnomerné rozmiestnenie obyvateľstva Slovenska, ✓ zdôvodniť rozmiestnenie národnosti na území Slovenska, ✓ na základe tematickej mapy vytvorí zoznam desiatich najľudnatejších miest Slovenska, 	<p>história</p> <p>obyvateľstvo</p> <p>mestá, vidiecke sídla</p> <p>Bratislava, Trnava, Košice, Prešov, Banská Bystrica, Žilina</p> <p>Nitra, Trenčín, Poprad, Martin</p> <p>hospodárstvo a nerastné suroviny</p> <p>administratívne členenie</p>

Polárne oblasti

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<ul style="list-style-type: none"> ✓ opísať polohu Antarktídy voči ostatnými kontinentom a oceánom („čítanie“ mapy), ✓ zdôvodniť pokrytie územia Antarktídy najväčším pevninským ľadovcom, ✓ vysvetliť striedanie polárneho dňa a noci v polárnych oblastiach, ✓ zhodnotiť ekologické riziká hospodárskeho využitia polárnych oblastí, 	<p>Antarktída, Arktída</p> <p>Grónsko</p> <p>Severný ľadový oceán, Južný oceán</p> <p>severný polárny kruh, južný polárny kruh</p> <p>pevninské ľadovce</p> <p>polárne stanice, hrozba znečistenia, globálne otepľovanie</p>

Austrália a Oceánia

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<p>Ziakový štandard Ziakový štandard na konci 9. ročníka základnej školy vie/dokáže:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ opísať polohu a pobrežie Austrálie z mapy (zálivy, ostrovy, polostrovy, moria, oceány) („čítanie“ mapy), ✓ vysvetliť príčiny vzniku suchých oblastí v centrálnej a západnej časti Austrálie a celkový nedostatok vlhky a pitnej vody na území svetadielu, ✓ zdôvodniť jedinečnosť rastlinných a živočíšnych spoločenstiev v Austrálii, ✓ uviesť dva príklady typických rastlinných a živočíšnych druhov žijúcich v Austrálii, ✓ rozlíšiť pevninské, sopečné a korálové ostrovy Oceánie, ✓ porovnať životné podmienky obyvateľov Austrálie a Nového Zélandu, 	<p>Austrália</p> <p>Tasmánia</p> <p>obratník Kozorožca</p> <p>Veľká korálová bariéra</p> <p>Veľké predelové vrchy, Austrálske Alpy, plošiny, nížiny, púšte, Uluru</p> <p>Eyrovovo jazero, Murray, Darling, podzemná voda</p> <p>rastlinné pásma, živočíchy</p> <p>Tichý oceán, Tasmanove more</p> <p>Polynézia, Melanézia, Mikronézia</p> <p>Nový Zéland, Havajské ostrovy</p>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ zhodnotiť vplyv prírodných podmienok na nerovnomerné rozmiestnenie obyvateľstva Austrálie, ✓ vysvetliť dôvody vysokého stupňa urbanizácie Austrálie, ✓ zostaviť tabuľku 5 najväčších miest Austrálie podľa tematickej mapy („čítanie“ mapy), ✓ rozlíšiť základné odvetvia hospodárstva, ✓ identifikovať najdôležitejšie odvetvia hospodárstva Austrálie, ✓ posúdiť možnosti hospodárskeho využitia najväčších ostrovov Oceánie, ✓ zdôvodniť zaradenie jednej z pamiatok Austrálie do Zoznamu kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO a ukázať ju na mape, 	<p>Austrálsky zväz</p> <p>Sydney, Melbourne, Perth, Canberra</p> <p>rozmiestnenie obyvateľstva, hustota zaľudnenia, prístahovalctvo, pôvodní obyvatelia Austrálie (aborigéni),</p> <p>hospodárstvo a sídla,</p> <p>pamiatky zaradené v zozname prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO</p>

Amerika – Nový svet

Výkonový štandard	Obsahový štandard
<ul style="list-style-type: none"> ✓ vymedziť polohu Ameriky voči ostatným kontinentom a oceánom („čítanie“ mapy), ✓ opísať z mapy pobrežie Ameriky (zálivy, ostrovy, polostrovy, moria, oceány) („čítanie“ mapy), ✓ vysvetliť vznik najdlhšieho pásma pohorí na svete na západe Ameriky, ✓ zdôvodniť veľký počet sopiek a seizmicky aktívnych oblastí v Amerike, ✓ popísať oblasti ohrozené činnosťou tornád a hurikánov, ✓ zdôvodniť rozdiely v podnebí západných a východných oblastí Ameriky, ✓ porovnať typy krajiny v Amerike a Austrálii, ✓ uviesť tri príklady typických rastlinných a živočíšnych druhov v Amerike, ✓ zdôvodniť jedinečnosť a unikátnosť Amazonského dažďového pralesa, ✓ odôvodniť zaradenie dvoch pamiatok Ameriky do Zoznamu prírodného dedičstva UNESCO a ukázať ich na mape, 	<p>Amerika</p> <p>rovník, obratník</p> <p>Severná Amerika, Stredná Amerika, Južná Amerika</p> <p>Malé Antily, Veľké Antily</p> <p>Kordillery, Andy, Apalačské vrchy, Brazílska vysočina</p> <p>sopky, zemetrasenia</p> <p>Mississippská nížina, Atlantická nížina, Orinocká nížina, Laplatská nížina</p> <p>hurikány, tornáda</p> <p>Mississippi, Missouri, Veľké kanadské jazerá, Amazonka, Orinoco, Uruguaj, Parana, Titicaca</p> <p>typy krajiny</p> <p>prírodné pamiatky zaradené v zozname prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO</p>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ opísať priebeh objavovania a osídľovanie Ameriky, ✓ vysvetliť dôvody veľkej kultúrnej rôznorodosti obyvateľstva Ameriky, ✓ popísať proces urbanizácie a uviesť jej príklady, ✓ popísať príčiny vysokej urbanizácie Ameriky, ✓ z obsahu tematickej mapy vytvorí zoznam desiatich najväčších miest Ameriky („čítanie“ mapy), ✓ zhodnotiť vplyv prírodných podmienok na nerovnomerné rozmiestnenie obyvateľstva Ameriky, ✓ určiť dve najdôležitejšie odvetvia hospodárstva štátov Severnej Ameriky, ✓ uviesť najvýznamnejšiu poľnohospodársku plodinu, ktorá sa pestuje v rôznych regiónoch Ameriky, 	<p>obyvateľstvo Ameriky, pôvodní obyvatelia, prístahovalci (Angličania, Francúzi, Španieli, Portugalci, Afričania), miešanci, kresťanstvo</p> <p>Mexiko, Sao Paulo, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Lima, New York, Chicago, Los Angeles, Toronto, Rio de Janeiro, Atlanta, Miami, Montreal, Washington, Ottawa</p> <p>hospodárstvo Ameriky</p> <p>USA</p> <p>Kanada</p>

Vlastiveda propedeutika geografie

Ladislav Tolmáči, Štefan Karolčík

Základy geografie sa v našom školskom systéme budujú na prvom stupni základných škôl, hoci niektoré triviálne pojmy sa zavádzajú už v predškolskej výchove v materských školách a obsahuje ich aj návrh znovu navrhovanej prvouky. Geografické vzdelávanie začína vlastivednými poznatkami, ktoré sa viažu na bezprostredné okolie žiakov, ktoré sa postupne rozširuje na celé územie Slovenska. V súčasnosti sa vlastiveda učí v 2., 3. a 4. ročníku základných škôl (celkovo tri hodiny týždenne). V novom návrhu sa počíta s väčším priestorom v 3. a 4. ročníku, keď sa u žiakov môžu lepšie rozvíjať vyššie kognitívne procesy. Prístup osvojovania poznatkov o vlasti by mal byť jednoznačne založený na princípe objavovania. Táto neľahká úloha môže byť naplnená, len veku primeranými metódami.

Vzdelávací štandard vlastivedy nepredstavuje iba súhrn katalógov, ktoré stanovujú výkony a obsah vyučovacieho predmetu, ale je to predovšetkým program rôznych činností a otvorených príležitostí na rozvíjanie individuálnych učebných možností žiakov.

Vzdelávací štandard pozostáva z charakteristiky predmetu a základných učebných cieľov, ktoré sa konkretizujú vo výkonovom štandarde. Je to ucelený systém výkonov, ktoré sú vyjadrené kognitívne odstupňovanými konkretizovanými cieľmi – učebnými požiadavkami. Tieto základné požiadavky môžu učители ešte viac špecifikovať, konkretizovať a rozvíjať v podobe ďalších blízkych učebných cieľov, učebných úloh, otázok, či testových položiek.

K vymedzeným výkonom sa priraduje obsahový štandard, v ktorom sa zdôrazňujú pojmy ako kľúčový prvok vnútornej štruktúry učebného obsahu. Učivo je v ňom štruktúrované podľa jednotlivých tematických celkov. Je to základ vymedzeného učebného obsahu. To však nevylučuje možnosť učiteľov tvorivo modifikovať stanovený učebný obsah v rámci školského vzdelávacieho programu podľa jednotlivých ročníkov. V rámci tohto postupu môžu učители zaraďovať jednotlivé učebné prvky aj nad rámec základného vymedzeného učebného obsahu.

Vzdelávací štandard z vlastivedy ako program aktivity žiakov je koncipovaný tak, aby vytváral možnosti na tie kognitívne činnosti žiakov, ktoré operujú s pojmi, akými sú hľadanie, pátranie, skúmanie, objavovanie lebo v nich spočíva základný predpoklad poznávania a porozumenia. V tomto zmysle nemajú byť žiaci len pasívnymi aktérmi výučby a konzumentmi hotových poznatkov, ktoré si majú len zapamätať a následne zreprodukovať.

Charakteristika predmetu

Vlastiveda v 3. a 4. ročníku má osobité, nezastupiteľné postavenie vzhľadom na význam v utváraní predstáv o bezprostrednom mieste života žiakov (priestorový aspekt) a historickom období, v ktorom žijú (časový aspekt). Svojím zameraním má za cieľ podnecovať, motivovať žiakov na rozprávanie o danej téme (či už na základe vlastných skúseností, podľa obrázka a i.) a v čo najväčšej miere využívať heuristický rozhovor a zážitkové učenie.

Vlastivedné – motivačné poznávanie začína v 1. a 2. ročníku (prvouka) spoznávaním okolia školy a bydliska a postojmi k spoločnosti, pokračuje v 3. ročníku (Moja obec) a končí vo 4. ročníku (Objavné cesty po Slovensku).

Vlastiveda v 3. ročníku (Moja obec) je obsahovo naplnená emotívnym (dobrodružným) poznávaním, pozorovaním a hodnotením javov a celkovo dojmami z vlastnej obce (okolie školy) v časových premenách jednotlivých ročných období (aj s aspektom starostlivosti o bezpečnosť a zdravie). Nezastupiteľná je vlastivedná vychádzka, ktorá má motivačno-heuristický charakter. Vybrané témy, napr. orientácia v okolí školy, sa odporúča realizovať formou pozorovania mimo triedy, ak sú na to možnosti. Delí sa na spoznávanie miestnej krajiny (jednoduchá práca s nákresmi) a orientáciu v čase (plynutie kalendárneho a školského roka, významné sviatky počas roka, tradície a i.). Na ne nadväzuje rozprávanie o doprave, o pamätihodnostiach. Osobitá pozornosť sa venuje pozorovaniu, skúmaniu prírody, jej zložiek, ale rovnako aj pamiatok v okolitej krajine.

Vo 4. ročníku (Objavné cesty po Slovensku) žiaci spoznajú najvýznamnejšie

a najatraktívnejšie prvky, časti regiónov. Tieto cesty sa realizujú prostredníctvom „výletov“ od Tatier k Dunaju, od Dunaja k Hornádu, od Hornádu po Dunajec. Výlety po Slovensku sú zamerané na zážitkové (názorné) spoznávanie regiónov. Dôraz je na práci s mapami, príbehmi a ilustráciami. Mapy použité v 3. a 4. ročníku sú zamerané a prispôbené vyučovaniu vlastivedy. Každý zemepisný názov z textu nájdu žiaci na mape, obrázku aj kresbe. Používajú sa veľmi jednoduché mapy, ktoré pri ústnom, či písomnom preverovaní vedomostí pomáhajú žiakom (nič sa neučia naspamäť). Základ tvorí „Čítanie mapy – prstom po mape“ a prerobovanie príbehov podľa obrázkov.

Ciele predmetu

Žiaci:

- skúmajú, pozorujú a bádajú v kraji, v ktorom žijú,
- porozprávajú o svojej obci (mesto, dedina – o krajine svojho okolia) a určia jednotlivé prvky – časti svojej obce,
- orientujú sa v rodnom kraji pomocou svetových strán a významných objektov,
- rozlišujú primerane vzťahy a väzby prírodného a spoločenského charakteru vo svojej obci, doma i v škole,
- použijú poznatky zo svojich pozorovaní a skúseností,
- identifikujú a odlišia, čo vytvorila príroda a čo človek,
- rozprávajú o premenách prírody počas roka (vyhľadávajú v kalendári významné dni),
- ukážu na mape (prispôbenej vlastivede v 4. ročníku) vybrané pohoria, jaskyne, rieky, mestá a iné,

- opíšu (pomocou obrázkov) pojmy, krajinu, pamiatky, ktoré už nie sú z ich bezprostredného okolia,
- prerozprávajú obsah povesti podľa výberu,
- porozprávajú o významných historických udalostiach,
- vedia čítať mapu a rozprávať podľa ilustrácií a fotografií,
- vypátrajú pútavé skutočnosti o rôznych častiach Slovenska,
- porovnávajú jednotlivé oblasti so svojou obcou.

Vzdelávací štandard

Moja obec

Výkonný štandard	Obsahový štandard
<p>Žiak na konci 3. ročníka základnej školy vie/dokáže:</p> <ul style="list-style-type: none"> • napísať presný názov svojej obce (presnú adresu školy a bydliska), • zaradiť obec, kde býva, medzi mestá alebo dediny, • určiť smer na sever podľa poludňajšieho tieňa a identifikovať svetové strany v krajine, • orientovať sa v okolí školy a bydliska pomocou svetových strán a významných objektov v miestnej krajine, • porozprávať vlastnými slovami cestu do školy alebo zo školy domov, • opísať svoju obec (napr. aké domy, ulice – pozná, možno aj vymenovať, blízka rieka, park a iné), • zhotoviť jednoduchý náčrt okolia školy a bydliska, • ukázať na mape Slovenska svoju obec, • identifikovať na mape Slovenska pohoria, nížiny, rieky a cesty (podľa farieb), • opísať spôsob života obyvateľov obce – iné v meste, iné na dedine, ako sa starať o svoje okolie, ako tráviť voľný čas, • charakterizovať zmeny vo svojej obci (v prírode) na jeseň a použiť pri tom vlastné pozorovania i skúsenosti (dĺžka dňa a iné), • porozprávať, ako si ľudia pripomínajú svojich predkov a priateľov (Pamiatka zosnulých) na jeseň, • zostrojiť časovú priamku vlastnej rodiny a rodinných príslušníkov, • charakterizovať zmeny vo svojej obci v zime (vlastné pozorovania), • vlastnými slovami porozprávať o sviatočných dňoch v obci na rozhraní kalendárnych rokov (Vianoce, Silvester, Nový rok, Traja králi), • opísať druhy dopravy v obci (zopakovať si bezpečnosť na cestách), • opísať podľa náčrtu cestu do stredu obce (mesta, dediny), • určiť dve historické pamiatky vo svojej obci, • prerozprávať jednu povesť, pieseň, či báseň, ktorá sa viaže k obci alebo jej okoliu, • určiť, aké významné kultúrne a športové podujatie sa v obci konajú, • charakterizovať zmeny v prírode na jar a použiť pri tom vlastné pozorovania a skúsenosti (zmeny v prírode, dĺžka dňa), • opísať činnosti ľudí na jar, • porozprávať o veľkonočných tradíciách v obci, • identifikovať zmeny v prírode počas leta a rozprávať o oddychu a rekreácii počas letných prázdnin, • vyhľadať informácie o svojej obci na internete a iných médiách, • interpretovať obrazový materiál o obci a jej obyvateľoch. 	<ul style="list-style-type: none"> • moja obec, miestna krajina, okolie školy, bydliska • smer na sever (podľa poludňajšieho tieňa), svetové strany • cesta do školy a bezpečnostné pravidlá pri ceste do školy • znaky jesene, zmeny v prírode a dĺžky dňa a noci, zber úrody, príprava živočíchov na zimu • predkovia, dedina alebo mesto (aj s opisom) a jej obyvatelia • znaky zimy, starostlivosť o zver v prírode • zimné sviatky, pamätihodnosti • významní rodáci, zmienky o obci a jej okolí v povestiach, piesňach, známe udalosti v obci, historické pamiatky v obci • znaky jari, zmeny v prírode a dĺžky dňa a noci, jaré práce • veľkonočné sviatky a tradície, plán, mapa danej krajiny • znaky leta, zmeny v prírode a dĺžky dňa a noci, dozrievanie novej • úrody, starostlivosť živočíchov o mláďatá, oddych a rekreácia počas letných prázdnin, starostlivosť o zdravie a bezpečnostné pravidlá počas letných aktivít • časová priamka (vizualizácia času)

Slovensko

Výkonný štandard	Obsahový štandard
<p>Žiak na konci 4. ročníka základnej školy vie/dokáže:</p> <ul style="list-style-type: none"> vyjadriť vlastnými slovami, čo je mapa, identifikovať znaky na mape (farby, tvary), odmerať podľa nakreslenej (grafickej) mierky vzdialenosti na mape, ukázať polohu Slovenska na mape sveta a Európy, ukázať na mape Slovenska svoju obec, porozprávať o ceste od Tatier k Dunaju (Bratislavy) a jej jednotlivých zastávkach (Poprad, Nízke Tatry, Ružomberok, Martin, Orava, Veľká Fatra, Malá Fatra, Kysuce, Žilina, Súľovské vrchy, Trenčín, Piešťany, Trnava, Malé Karpaty, Záhorie) – „Čítanie z mapy = prstom po mape“, pátrať po obrazovom materiáli (internet, médiá) z cesty a interpretovať ho, odlíšiť na ceste od Tatier k Dunaju tri známe pohoria a tri kotliny, prerozprávať dve povesti (legendy) z cesty od Tatier k Dunaju, porozprávať o ceste od Dunaja po Hornád (z Bratislavy do Košíc) cez Nitru, Hornú Nitru, Podunajsko a Pohronie a o zastávkach v Banskej Štiavnici, Kremnici, Zvolene, Banskej Bystrici, Poľane, Lučenci, Rožňave a Slovenskom Rudohorí – „Čítajú z mapy = prstom po mape“, prerozprávať dve povesti (legendy) z cesty od Dunaja po Hornád, opísať výlet od Hornádu po Dunajec (z Košíc po Dunajec) cez Michalovce, Zemplín, Humenné, Vihorlat, Bardejov, Nízke Beskydy, Prešov, Šariš, Levoču, Slovenský raj, Spiš – „Čítanie z mapy = prstom po mape“, prerozprávať dve povesti (legendy) z cesty po hradoch na východe Slovenska, identifikovať päť najvýznamnejších kultúrnohistorických pamiatok Slovenska na mape, vytvoriť zoznam desiatich prírodných divov Slovenska, rozlíšiť pomocou mapy najvýznamnejšie cesty Slovenskom, zistiť na obrázkoch, ako sa krajina Slovenska menila (historické obrazy) vytvoriť plán cesty po Slovensku. 	<ul style="list-style-type: none"> vlastivedná mapa Slovenska, znaky na mape a v legende, svetové strany na mape, poloha miestnej krajiny na Slovensku, význam modrej, hnedej a zelenej farby na mape, kreslená mierka Tatry, Nízke Tatry, Pieniny, Malá Fatra, Veľká Fatra, Poľana, Kremnické vrchy, Štiavnické vrchy, Slovenské Rudohorie, Podunajská nížina, Východoslovenská nížina, Záhorská nížina, Váh, Dunaj, Hron, Dunajec, Demänovské jaskyne, Domica listnaté, zmiešané a ihličnaté lesy, TANAP pamiatky (UNESCO) Slovenska (Bardejov, Vikolínec, Banská Štiavnica s okolím, Spišský hrad a okolie, jaskyne Slovenského krasu, bukové lesy Východných Karpát, Levoča, drevené kostolíky) Bratislava, Košice, Trnava Bratislavský hrad, Devín, Trenčiansky hrad, Bojnický zámok a zoo, Dunaj, Nitriansky hrad, Žilina, Kysuce, Martin, Strečno, Orava, Oravský hrad a priehrada, Horehronie, Banská Bystrica, Zvolenský zámok, Spiš, Poprad, Prešov Konštantín (Cyril) a Metod, Svätoplukove prúty, vpády Tatárov a Turkov, Mária Terézia, Ľudovít Štúr, prvá svetová vojna, Milan Rastislav Štefánik, Tomáš Garrigue Masaryk, druhá svetová vojna, samostatná Slovenská republika, naše štátne symboly

Výlety po Slovensku

„Čítanie z mapy = prstom po mape“

- Vo 4. ročníku (Objavné cesty po Slovensku) žiak vie/dokáže spoznať najvýznamnejšie a najatraktívnejšie prvky, časti regiónov,
- od Tatier k Dunaju (Bratislavy) a jej jednotlivých zastávkach (Poprad, Nízke Tatry, Ružomberok, Martin, Orava, Veľká Fatra, Malá Fatra, Kysuce, Žilina, Súľovské vrchy, Trenčín, Piešťany, Trnava, Malé Karpaty, Záhorie),
- od Dunaja po Hornád (z Bratislavy do Košíc) cez Nitru, Hornú Nitru, Podunajsko a Pohronie a o zastávkach v Banskej Štiavnici, Kremnici, Zvolene, Banskej Bystrici, Poľane, Lučenci, Rožňave a Slovenskom Rudohorí,
- od Hornádu po Dunajec (z Košíc po Dunajec) cez Michalovce, Zemplín, Humenné, Vihorlat, Bardejov, Nízke Beskydy, Prešov, Šariš, Levoču, Slovenský raj, Spiš.

Transformácia programov vysokoškolskej geografickej edukácie

v kontexte novej paradigmy orientovanej na výsledky vzdelávania

René Matlovič

Edukačná dimenzia patrí medzi kľúčové piliere spoločenskej relevancie univerzitných geografických pracovísk, ktoré majú naplňovať svoje poslanie atraktívnou ponukou študijných programov a iných vzdelávacích aktivít s cieľom zabezpečovať reprodukciu intelektuálnych elit a vysoko kvalifikovaných odborníkov – geografov a učiteľov geografie (MATLOVIČ a MATLOVIČOVÁ 2012). Indikátorom úspešnosti akademického pracoviska (katedry, ústavu) je udržateľne vysoký počet talentovaných a ambiciózných záujemcov o štúdium geografie a múdri, odborne zdatní, elokventní a morálne vyspelí absolventi, ktorí sa úspešne uplatňujú na trhu práce alebo vo vlastnom podnikaní, či slobodnom povolani.

Systémové zmeny po roku 1989 významným spôsobom zasiahli do oblasti vysokoškolského vzdelávania v odbore geografia. Prijatím zákona č. 172 z roku 1990 o vysokých školách bola ustanovená akademická autonómia, akreditačná komisia a možnosť uskutočňovať popri magisterskom i bakalárske štúdium. To však bolo v tomto období považované len za obsahovo ucelenú časť vysokoškolského štúdia, teda nie za plnohodnotné vysokoškolské štúdium. Vysoké školy mohli navrhovať štúdium v študijných odboroch a po úspešnej akreditácii dostávali od ministra právo konať v nich štátne skúšky. Ďalším medzníkom bolo prijatie zákona č. 131 z roku 2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorým sa naše vysokoškolské vzdelávanie zosúladiť s medzinárodnou klasifikáciou študijných odborov ISCED, Európskym systémom akumulácie a transferu kreditov (ECTS) a štruktúrou štúdia podľa Bolonskej deklarácie o spoločnom európskom vzdelávacom priestore (EHEA) z roku 1999. V ďalších novelách boli implementované ustanovenia o náležitostiach a zverejňovaní záverečných prác (od bakalárskych až po habilitačné) a povinnosti zaviesť vnútorné systémy hodnotenia kvality (KOSOVIČ, PORUBSKÝ 2011, str. 108 – 109). V súčasnosti (v roku 2014/2015) sa realizuje na slovenských vysokých školách komplexná akreditácia, ktorá je príležitosťou na zmapovanie súčasného stavu vysokoškolskej geografickej edukácie a zároveň aj stimulom pre uvažovanie o jej budúcom vývoji.

Pri hodnotení súčasného stavu a perspektív vysokoškolského vzdelávania

v odbore geografia je potrebné zohľadniť množstvo faktorov. Súčasnú dobu sa vyznačuje extrémne premenlivými podmienkami vo vonkajšom prostredí akademických geografických pracovísk. Za podstatné považujeme poukázať na podnety, ktoré vyplývajú z európskej vzdelávacej politiky v oblasti terciárneho vzdelávania. Registrujeme aj množstvo iných podnetov, napríklad vyvolaných technologickými inováciami, avšak tieto ponecháme vzhľadom na obmedzený priestor príspevku na inú analýzu. Za podstatnú považujeme novú paradigmu vysokoškolského vzdelávania, ktorá sa vyznačuje orientáciou na vzdelávacie výstupy. Upozorníme na teoretické východiská tejto paradigmatickej zmeny a reflexiu týchto podnetov do slovenského normatívneho rámca. V ďalšej časti predstavíme inštitucionálny rámec vysokoškolského geografického vzdelávania a na konkrétnom príklade z Prešovskej univerzity ukážeme jeden z možných spôsobov implementácie novej vzdelávacej paradigmy pri tvorbe geografických študijných programov. Príspevok nemá ambíciu komplexným spôsobom uchopiť túto komplikovanú problematiku. Skôr ho chápeme ako úvod do diskusie, v ktorej uvítame širšiu participáciu relevantných aktérov.

Európska vzdelávacia politika a nová paradigma vysokoškolského vzdelávania

Európsku vzdelávaciu politiku v oblasti terciárneho vzdelávania reprezentuje pokračovanie Bolonského procesu s prioritami na obdobie rokov 2010 až 2020. Z nich

je potrebné spomenúť napr. zabezpečenie kvality vysokoškolského vzdelávania, podporu mobility študentov a akademických pracovníkov, jednoduchšie uznávanie titulov a podporu celoživotného vzdelávania (http://www.europa.sk/bolonsky_proces). Naplnenie týchto priorít vyvoláva potrebu realizovať významnú paradigmatickú transformáciu terciárneho vzdelávania. Jej akceleráciu vyvolalo odporúčanie Európskeho parlamentu a rady (2008/C 111/01) z 23. 4. 2008 o vytvorení európskeho kvalifikačného rámca pre celoživotné vzdelávanie (EKR). Členským štátom EÚ sa v ňom okrem iného odporúča, aby „pri definovaní a opisovaní kvalifikácií používali prístup založený na výstupoch vzdelávania“.

Odporúčanie Európskeho parlamentu a rady o vytvorení európskeho kvalifikačného rámca pre celoživotné vzdelávanie sa stalo vyvrcholením a potvrdením zmien v myslení o vzdelávaní, ktoré nastali v predchádzajúcom období. Ich podstata spočíva v postupnom odklone od zdôrazňovania úlohy učiteľa a procesualnej stránky vzdelávania, zameranej na jeho formy, metódy a didaktické prostriedky, ich efektivitu a účinnosť. Namiesto toho sa dôraz kladie na študenta a výstupy (výsledky) vzdelávania. Prijatiu EKR predchádzala iniciatíva na vytvorenie Kvalifikačného rámca pre Európsky vysokoškolský priestor (QF EHEA), ktorá bola prijatá v roku 2005 v nórskom Bergene. Vzťahovala sa k trom cyklom vysokoškolského vzdelávania, ku ktorým boli ešte v roku 2004 vypracované tzv. Dublinské deskriptory (VANTUCH a kol. 2014, str. 29). Ide o generické vyhlásenia k typickým očakávaniam alebo úrovňam kompetencií dosiahnutých

výkonov a schopností, ktoré sa vzťahujú na bolonské stupne (Užívateľská...2009, str. 9). Umožňujú odstupňovať schopnosti a zručnosti po ukončení jednotlivých cyklov vysokoškolského vzdelávania podľa ich náročnosť zohľadňujúc päť aspektov:

- vedomosti a porozumenie,
- aplikácia vedomostí a porozumenia,
- vytváranie úsudku,
- komunikácia,
- schopnosť ďalšieho učenia sa.

Dublinské deskriptory sa takto stali jedným z teoretických východísk implementácie novej paradigmy vo vysokoškolskom vzdelávaní.

EKR nadväzuje na QF EHEA a rozširuje ju o nižšie úrovne vzdelávania, pričom jeho finálna podoba je osemúrovňová. EKR rozlišuje vedomosti, zručnosti a kompetencie. Ako uvádzajú VEREŠOVÁ a ČEREŠNÍK (2013, str. 7) „*vedomosti* sú výsledkom osvojenia si informácií prostredníctvom učenia. Predstavujú súbor faktov, zásad, teórií a postupov, ktoré sa vzťahujú na oblasť práce a štúdia. V kontexte EKR sa vedomosti opisujú ako teoretické a/alebo faktické. *Zručnosti* predstavujú spôsobilosť uplatňovať vedomosti a využívať ich na splnenie úloh a riešenie problémov. V kontexte EKR sú zručnosti opísané ako kognitívne zručnosti (vrátane využívania logického, intuitívneho a kreatívneho myslenia) alebo praktické zručnosti (vyžadujúce manuálnu zručnosť a používanie metód, materiálov, prostriedkov a nástrojov). *Kompetencia* je preukázaná spôsobilosť použiť vedomosti, zručnosti a osobné, sociálne a/alebo metodologické schopnosti v pracovných alebo študijných situáciách a v odbornom a osobnom rozvoji. V kontexte Európskeho kvalifikačného rámca je kompetencia opísaná vo vzťahu k zodpovednosti a samostatnosti“ (VEREŠOVÁ a ČEREŠNÍK 2013, str. 7).

Významným podnetom pre paradigmatickú zmenu je problematika zabezpečenia a hodnotenia kvality vysokoškolského vzdelávania. Každá univerzita má mať implementovaný vnútorný systém hodnotenia kvality, ktorý vychádza z noriem a smerníc (ESG = European Standards & Guidelines) vypracovaných ENQA (Európska asociácia na zabezpečenie kvality vysokoškolského vzdelávania) (ENQA 2009). Jeho súčasťou má byť systém schvaľovania, monitorovania a pravidelného hodnotenia študijných programov. Každý študijný program a jeho časti majú mať explicitne vypracované a zverejnené výstupy vzdelávania (*learning outcomes*). Výstupy vzdelávania (VV) predstavujú sústavu vedomostí,

zručností a kompetencií, ktoré je jednotlivec schopný preukázať po dokončení vzdelávacieho procesu v rámci daného študijného programu, modulu alebo jednotlivého študijného predmetu. VV nie sú unikátne pre jednotlivého študenta, ale sú to tvrdenia, ktoré majú umožniť vysokoškolskej inštitúcii zistiť/merať, či študent dosiahol požadovanú úroveň vedomostí, zručností a kompetencií. Má to väzbu na uznanie kvalifikácie. Ide formálny výsledok procesu hodnotenia a validácie, v rámci ktorého má jednotlivec preukázať príslušnému orgánu (skúšajúcemu, skúšobnej komisii) splnenie vzdelávacích výstupov na úrovni zodpovedajúcej daným štandardom. VV sú teda bázou pre určenie kvalifikačných štandardov. Formulujú sa s cieľom zabezpečiť transparentnosť, porovnateľnosť a ľahšie uznanie získanej kvalifikácie, resp. kreditov za absolvovanú časť štúdia. VV majú byť konkrétne, presné, merateľné, realistické a aktuálne. V zmysle ESG je potrebné VV previazať na profil absolventa, ktorý je súčasťou dokumentácie žiadosti o akreditáciu študijného programu a uvádza sa tiež v dodatku k diplomu (VEREŠOVÁ, ČEREŠNÍK 2013).

Základnými teoretickými východiskami pri ich formulovaní sú spomínané Dublinské deskriptory, ale tiež revidovaná Bloomova taxonómia (ANDERSON, a KRATHWOHL 2000) a metodológia *Tuning* (LOKHOFET. al. 2010). Revidovaná Bloomova taxonómia vzdelávacích cieľov je dvojdimenzionálna a rozlišuje znalostnú dimenziu so štyrmi kategóriami - faktickou, konceptuálnou, procedurálnou a metakognitívnu a dimenziu kognitívneho procesu, ktorú tvorí šesť kategórií - zapamätať si, porozumieť, aplikovať, analyzovať, hodnotiť a tvoriť. Kým znalostná dimenzia sa vyjadruje prostredníctvom podstatných mien, kognitívna dimenzia sa vyjadruje prostredníctvom sloves (ANDERSON, KRATHWOHL 2000). Metodológia *Tuning* (čiže „ladenie“ vzdelávacích štruktúr) zreteľne vymedzila vzdelávacie výsledky a kompetencie s cieľom odlišiť rozličné úlohy jednotlivých kľúčových aktérov v procese učenia sa: akademických pracovníkov a študentov. Kompetencie chápe ako dynamickú kombináciu vedomostí, porozumenia, zručností, schopností a postojov a diferencuje medzi tými, ktoré sú špecifické pre predmet štúdia a tými, ktoré sú generické, čiže prenositeľné (Užívateľská...2009, str. 10).

Vychádzajúc z uvedených teoretických východísk je možné formulovať výstupy vzdelávania. Odporúča sa vyhnúť zamieraniu na procesy a sústrediť sa na výsledky,

začínať každý výstup činnostným slovesom, pre každý výstup používať len jedno sloveso, vyhnúť sa vágnym slovesám, uistiť sa, či použité slovesá odrážajú príslušnú úroveň vzdelávania, overiť, či sú výstupy merateľné, previazať výstupy vzdelávania s cieľmi príslušného študijného programu, modulu alebo študijného predmetu a zabezpečiť, aby výstupy vzdelávania odrážali vedomosti, zručnosti a kompetencie potrebné na výkon príslušného povolania. Je potrebné dôsledne rozlišovať výstupy vzdelávania a ciele vzdelávania (STAŠKOVÁ 2011).

Národný normatívny rámec vysokoškolského vzdelávania v geografických odboroch na Slovensku

Základným všeobecne záväzným právnym predpisom upravujúcim vysokoškolské vzdelávanie je zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon bol doposiaľ 39-krát priamo a nepriamo novelizovaný). Ďalšími dôležitými predpismi sú Nariadenie Vlády SR č. 104/2003 Z. z. o Akreditačnej komisii v znení neskorších predpisov (novelizované v r. 2013), Vyhláška MŠVVŠ SR č. 2002/614 Z. z. o kreditovom systéme štúdia v znení vyhlášky MŠ SR č. 155/2013 Z.z. a Kritériá akreditácie študijných programov vysokoškolského vzdelávania, ktoré na návrh Akreditačnej komisie schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR dňa 5. apríla 2013. Ministerstvo spravuje Sústavu študijných odborov Slovenskej republiky, vydanú rozhodnutím MŠ SR č. 2090/2002-sekr. zo 16. decembra 2002 v znení neskorších rozhodnutí MŠ SR. Sústava obsahuje študijné odbory, v ktorých môžu vysoké školy v Slovenskej republike poskytovať vysokoškolské vzdelávanie. Zmeny v sústave podliehajú predchádzajúcemu vyjadreniu Akreditačnej komisie. Súčasťou tejto sústavy sú opisy študijných odborov, ktoré obsahujú náležitosti podľa § 50 ods. 5 písm. a) až f) zákona o vysokých školách: názov študijného odboru, stupne vysokoškolského štúdia, v ktorých sa odbor študuje spolu so štandardnou dĺžkou študijných programov na jednotlivých stupňoch, obsah študijného odboru, zdôvodnenie potreby študijného odboru, príklady podobných študijných odborov v zahraničí, vymedzenie príbuzných študijných odborov a rozdielov medzi nimi. Aktuálne je v sústave študijných odborov zahrnutých 6 geografických odborov, ktoré sú zaradené do skupiny Prírodné vedy a podskupiny Vedy o neživej prírode:

4.1.35. Geografia (možnosť štúdia na 1. a 2. stupni), 4.1.36. Fyzická geografia a geoeológia, 4.1.37. Humánna geografia, 4.1.38. Regionálna geografia, 4.1.39. Politická geografia a 4.1.40. Geoinformatika (u všetkých možností štúdia na 3. stupni). Kým prvých päť odborov bolo do sústavy zaradených ihneď pri jej schválení v roku 2002, odbor Geoinformatika bol do sústavy zaradený dodatočne v roku 2013 (Sústava, 2002). Opisy študijných odborov predstavujú veľmi dôležité východisko pri konštrukcii študijných programov a formulovaní výstupov vzdelávania v jednotlivých študijných programoch.

Ďalšími východiskami pri tvorbe študijných programov sú postupné kroky smerujúce k implementácii spomínaných európskych politík do slovenského národného kontextu. Slovensko sa na základe uznesenia vlády SR č. 105 z roku 2009 rozhodlo vypracovať vlastný Národný kvalifikačný rámec (NKR), Národnú sústavu kvalifikácií (NSK) a Národnú sústavu povolaní (NSP) (Uznesenie, 2009). V roku 2011 bol spracovaný slovenský osemúrovňový národný kvalifikačný rámec s návrhom deskriptorov, pričom jednotlivé úrovne zodpovedajú úrovňam EKR. Vysokoškolského vzdelávania sa týkajú úrovne 6, 7 a 8, pričom je definovaná ich väzba na príslušnú úroveň formálneho vzdelávania (6 = ukončenie bakalárskeho študijného programu, 7 = ukončenie programu 2. stupňa, teda magisterského alebo inžinierskeho a 8 = ukončenie doktorandského študijného programu). Podobne ako EKR aj NKR rozlišuje vedomosti, zručnosti a kompetencie (Národný kvalifikačný...2011). Národná sústava povolaní (NSP) je uceleným informačným systémom opisu štandardných nárokov trhu práce na jednotlivé pracovné miesta. Určuje požiadavky na kompetencie, odborné vedomosti, odborné zručnosti, všeobecné spôsobilosti a praktické skúsenosti potrebné na pre výkon povolania a vykonávanie pracovných činností na pracovných miestach v rámci trhu práce. Jej súčasťou je register zamestnaní tvoriaci databázu národných štandardov zamestnaní v triedení podľa ekonomických činností, ktorá obsahuje požiadavky zamestnávateľov kladené na kvalifikovaný výkon zamestnaní. Tvorba a aktualizácia NSP spadá pod gesciu Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR (VEREŠOVÁ a ČEREŠNÍK 2013, str. 17). Národná sústava kvalifikácií (NSK) sa buduje ako verejne prístupný register obsahujúci opis čiastočných a úplných kvalifikácií rozlišovaných a uznávaných v SR a požadovaných na výkon pracovných činností pre dané povolanie vo forme kvalifikačných a hodnotiacich štandardov. Jej účelom je porovnať výsledky vzdelávania

dosiahnuté rozličnými formami - formálnym, neformálnym vzdelávaním a učením sa. Zabezpečí sa týmto informovanie verejnosti o všetkých celoštátne uznávaných kvalifikáciách a ich porovnateľnosť s ostatnými členskými krajinami EÚ. Základnou podmienkou pre zaradenie konkrétnej kvalifikácie do NSK je existencia kvalifikačného štandardu založeného na výstupoch vzdelávania. (<http://www.sustavapovolani.sk/informacie-o-nsk/projekty/narodna-sustava-kvalifikacii/>).

Nariadenie Vlády SR č. 104/2003 Z. z. o Akreditačnej komisii v znení neskorších predpisov (novelizované v roku 2013), Vyhláška MŠVVŠ SR č. 614/2002 Z. z. o kreditovom systéme štúdia v znení vyhlášky MŠ SR č. 155/2013 Z. z. a Kritériá akreditácie študijných programov vysokoškolského vzdelávania upravujú štruktúru informácií o študijnom programe pre potreby jeho akreditácie. Novelizácia predmetných predpisov v roku 2013 už reflektovala príklon k novej paradigme vysokoškolského vzdelávania. Príloha č. 1 k vyhláške obsahuje vzorový formulár pre informačný list predmetu. V ňom sa explicitne požaduje uviesť výstupy vzdelávania. Podobne

v prílohe č. 1 k nariadeniu vlády je uvedený formulár k žiadosti o vyjadrenie o spôsobilosti vysokej školy uskutočňovať študijný program oprávňujúci udeliť jeho absolventom akademický titul. Okrem množstva iných podkladov obsahuje štruktúru študijného programu z pohľadu kreditov, charakteristiku predmetov študijného plánu z pohľadu opisu študijného odboru, profil absolventa, uplatniteľnosť absolventov a splnenie charakteristiky študijného programu (ide o opis štruktúry študijného programu z pohľadu získaných znalostí v jednotlivých rokoch štúdia, spôsob zahrnutia teoretických a praktických poznatkov a ich tvorivého uplatnenia a začlenenie praxe študentov do študijného plánu). Tento dokument teda implicitne vyžaduje uviesť výstupy vzdelávania.

Inštitucionálny rámec vysokoškolského vzdelávania v geografických odboroch na Slovensku

Na Slovensku je päť vysokých škôl, ktoré v akademickom roku 2014/2015 poskytujú vysokoškolské vzdelávanie v nie-

Vysoká škola	Názov študijného programu	Odbor	Stupeň
PU PO	Geografia v regionálnom rozvoji	G	1
PU PO	Geografia v regionálnom rozvoji	G	2
PU PO	Regionálna geografia a regionálny rozvoj	RG	3
UK BA	Geografia a geoeológia pre krajinné plánovanie	G	1
UK BA	Geografia v štátnej správe a samospráve	G	1
UK BA	Geografia, kartografia a geoinformatika	G	1
UK BA	Geografia a demografia	G	1
UK BA	Geografia, rozvoj regiónov a európska integrácia	G	1
UK BA	Fyzická geografia a geoinformatika	G	2
UK BA	Humánna geografia a demografia v štátnej správe a samospráve	G	2
UK BA	Regionálna geografia, rozvoj regiónov a európska integrácia	G	2
UK BA	Fyzická geografia a geoeológia	FGaG	3
UK BA	Humánna geografia a demografia	HG	3
UK BA	Regionálna geografia	RG	3
UKF NR	Geografia v regionálnom rozvoji	G	1
UKF NR	Sociálna geografia	G	1
UKF NR	Geografia v regionálnom rozvoji	G	2
UMB BB	Geografia a krajinná ekológia	G	1
UMB BB	Geografia a rozvoj regiónov	G	2
UPJŠ KE	Geografia	G	1
UPJŠ KE	Geografia - mediodborové štúdium	G	1
UPJŠ KE	Geografia	G	2
GÚ SAV BA	Fyzická geografia, geoeológia a geoinformatika	FGaG	3
GÚ SAV BA	Regionálna geografia	RG	3

Tabuľka 1 Študijné programy v geografických odboroch poskytované vysokými školami na Slovensku v akademickom roku 2014/2015. Zdroj: www.portalvs.sk, www.savba.sk.

Skratky: PU PO = Prešovská univerzita v Prešove, UK BA = Univerzita Komenského v Bratislave, UKF NR = Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, UMB BB = Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, UPJŠ KE = Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, GÚ SAV BA = Geografický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave, G = geografia, FGaG = fyzická geografia a geoeológia, HG = humánna geografia, RG = regionálna geografia.

	Počet študentov v geografických odboroch	Počet študentov učiteľstva geografie	Celkový počet študentov odboru a učiteľstva geografie
UK Bratislava	840	151	991
PU Prešov	169	218	387
UKF Nitra	166	160	326
UMB Banská Bystrica	83	187	270
UPJŠ Košice	248 ¹	45	293
KU Ružomberok	-	232	232
SLOVENSKO	1506	993	2499

Tabuľka 2 Počet študentov geografických študijných programov a učiteľstva geografie na slovenských univerzitách k 31. 10. 2014. Zdroj: www.uips.sk

¹ Na UPJŠ v Košiciach nemajú na bakalárskom stupni učiteľský študijný program. Študenti majú možnosť absolvovať medziodborové štúdium a následne pokračovať na druhom stupni v učiteľskom štúdiu.

rok	počet študentov spolu	počet absolventov spolu	Študenti/absolventi geografie	podiel z počtu študentov	podiel z počtu absolventov
1989	62 737	10 220	96	0,15%	0,17%
2003	156 113	27 972	1 027	0,66%	0,34%
2004	173 365	30 500	1 338	0,77%	0,40%
2005	191 790	32 343	1 533	0,80%	0,43%
2006	211 683	37 144	1 827	0,86%	0,55%
2007	222 244	43 149	1 919	0,86%	0,51%
2008	227 604	61 487	1 957	0,86%	0,57%
2009	226 789	71 746	1 998	0,88%	0,49%
2010	218 074	73 259	2 051	0,94%	0,68%
2011	212 308	70 967	1 931	0,91%	0,66%
2012	200 294	68 875	1 813	0,91%	0,64%
2013	187 898	66 507	1 623	0,86%	0,69%
2014	179 391	67 292	1 506	0,84 %	0,90 %

Tabuľka 3 Vývoj počtu študentov a absolventov geografie v kontexte celkového vývoja počtu vysokoškolských študentov a absolventov na Slovensku v rokoch 1989 až 2014. Zdroj: www.uips.sk, Štatistické ročenky SR.

ktorom z geografických odborov (4.1.35. – 4.1.40): Prešovská univerzita v Prešove, Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici a Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. K nim je ešte potrebné uviesť Geografický ústav SAV v Bratislave ako externú vzdelávaciu inštitúciu, ktorá poskytuje dva doktorandské študijné programy v spolupráci s Univerzitou Komenského v Bratislave. Na všetkých uvedených vysokých školách, ako aj na Katolíckej univerzite v Ružomberku, sa pripravujú budúci učiteľia geografie v študijnom odbore učiteľstvo akademických predmetov.

V aktuálnom akademickom roku 2014/2015 ponúka uvedených 5 vysokých škôl 22 študijných programov v geografických odboroch, z nich je 11 bakalárskych, 7 magisterských a 4 doktorandské. Externá vzdelávacia inštitúcia ponúka dva doktorandské študijné programy. Všetky bakalárske a magisterské programy patria pod študijný odbor 4.1.35. Geografia. Doktorandské programy sú ponúkané v odboroch 4.1.36 Fyzická geografia

a geoekológia, 4.1.37 Humánna geografia a 4.1.38. Regionálna geografia. V študijných odboroch 4.1.39 Politická geografia a 4.1.40. Geoinformatika sa študijné programy na slovenských vysokých školách zatiaľ nepokývajú (tabuľka 1 na strane 85).

Podľa údajov Ústavu informácií a prognóz školstva k 31. 10. 2014 študovalo geografické študijné programy vo všetkých troch stupňoch na Slovensku 1 506 študentov (tabuľka 2). Učiteľstvo geografie študovalo ďalších 993 študentov, čiže celkovo bolo na štúdium geografie zapísaných 2 499 študentov. Najvyšší počet zapísaných študentov geografie má **Univerzita Komenského v Bratislave**, kde študovalo 991 študentov (z nich 15,2 % na učiteľstve a 67 bolo doktorandov). Na druhom mieste bola **Prešovská univerzita v Prešove**, kde študovalo 387 študentov (z nich 56,3 % na učiteľstve a 26 bolo doktorandov). Na treťom mieste bola **Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre** s počtom 326 študentov (z nich 49,1 % na učiteľstve). Nasledovala **Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach** s počtom 293 študentov (z nich 15,4 % na učiteľstve)². Na **Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystri-**

cištudovalo 270 študentov (z nich 69,3 % študovalo učiteľstvo). Na **Katolíckej univerzite v Ružomberku** bolo 232 študentov (všetci na učiteľstve geografie) (<http://www.uips.sk/prehlady-skol/prehľad-vysokych-skol>).

Pozícia geografie sa v kontexte konkurencie vo vysokoškolskom vzdelávaní na Slovensku zhoršuje. Ilustrujú to údaje o klesajúcom podiele študentov geografie z celkového počtu študentov vysokých škôl na Slovensku (tabuľka 3). Tento podiel kulminoval v r. 2010 na úrovni 0,94 % a v ďalších rokoch stále klesá. Podiel absolventov ešte zotrvačne rastie, avšak v najbližších rokoch taktiež začne klesať.

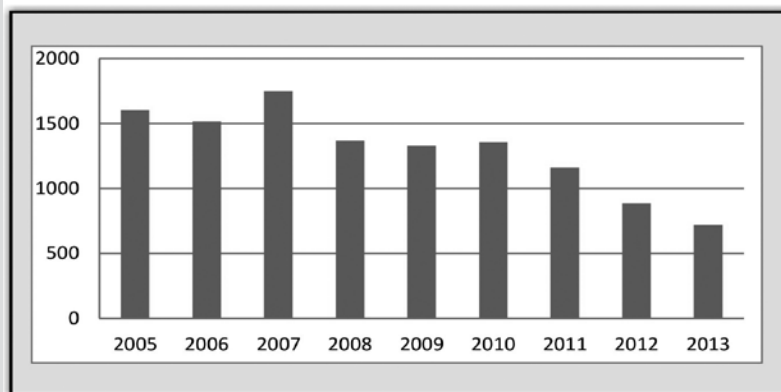
Pomerne nepriaznivo sa tiež vyvíja ukazovateľ počtu prihlásených uchádzačov o vysokoškolské štúdium geografie, ktorý klesá od roku 2007 (graf 1). Podľa údajov Ústavu informácií a prognóz školstva v roku 2007 tento počet dosiahol 1 749 uchádzačov, v nasledujúcich rokoch sústavne klesal. V roku 2013 sa na geografiu na slovenských vysokých školách prihlásilo len 722 uchádzačov. Počet zapísaných študentov sústavne klesá už od roku 2006 (v roku 2006 sa na geografiu zapísalo 696 nových študentov, v roku 2013 to bolo len 383 študentov).

Tieto nepriaznivé tendencie signalizujú, že by mala akademická komunita hlbšie analyzovať svoju ponuku a prispôsobiť ju potrebám spoločnosti a záujmom mladých ľudí. Je teda nevyhnutné ponúknuť nové študijné programy, ktoré by mali opäť akcelerovať záujem o štúdium geografie. Vzhľadom na prebiehajúcu komplexnú akreditáciu je už teraz možné poukázať na potenciálny vývoj v najbližších rokoch. Vysoké školy predložili celkovo 21 študijných programov, z toho 9 bakalárskych, 7 magisterských a 5 doktorandských. V počte nenastali výraznejšie zmeny, v obsahu sa väčší akcent položil na geoinformatiku (tabuľka 4 na strane 87).

Transformácia na príklade študijných programov na Prešovskej univerzite

Postupnú transformáciu vysokoškolského vzdelávania v súlade s vyššie uvedenými princípmi môžeme ilustrovať na príklade študijných programov

² Na UPJŠ Košice bolo 99 študentov v jedno-odborových študijných programoch geografie a 149 študentov v medziodborových študijných programoch prvého stupňa, v ktorých sa geografia kombinuje s ďalším predmetom.

Graf 1 Vývoj počtu uchádzačov prihlásených na štúdium geografie na Slovensku v roku 2005 – 2013. Zdroj: www.uips.sk

Vysoká škola	Názov študijného programu	Odbor	Stupeň
PU PO	Geografia a aplikovaná geoinformatika	G	1
PU PO	Geografia a aplikovaná geoinformatika	G	2
PU PO	Regionálna geografia a regionálny rozvoj	RG	3
UK BA	Geografia a geoekológia pre krajinné plánovanie	G	1
UK BA	Geografia, kartografia a geoinformatika	G	1
UK BA	Geografia a demografia v štátnej správe a samospráve	G	1
UK BA	Geografia, rozvoj regiónov a európska integrácia	G	1
UK BA	Fyzická geografia a geoinformatika	G	2
UK BA	Humánna geografia a demografia v štátnej správe a samospráve	G	2
UK BA	Regionálna geografia, rozvoj regiónov a európska integrácia	G	2
UK BA	Fyzická geografia, geoekológia a geoinformatika	FGaG	3
UK BA	Humánna geografia a demografia	HG	3
UK BA	Regionálna geografia	RG	3
UKF NR	Geografia v regionálnom rozvoji	G	1
UKF NR	Geografia v regionálnom rozvoji	G	2
UMB BB	Geografia	G	1
UMB BB	Geografia a rozvoj regiónov	G	2
UPJŠ KE	Geografia	G	1
UPJŠ KE	Geografia - medziodborové štúdium	G	1
UPJŠ KE	Geografia a geoinformatika	G	2
UPJŠ KE	Geoinformatika	GI	3

Tabuľka 4 Navrhované študijné programy v geografických odboroch predložené vysokými školami na komplexnú akreditáciu v roku 2014. Zdroj: www.akredkom.sk.

Skratky: PU PO = Prešovská univerzita v Prešove, UK BA = Univerzita Komenského v Bratislave, UKF NR = Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, UMB BB = Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, UPJŠ KE = Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, GÚ SAV BA = Geografický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave, G = geografia, FGaG = fyzická geografia a geoekológia, HG = humánna geografia, RG = regionálna geografia, GI = geoinformatika.

prípravených pre akreditáciu na Katedre geografie a aplikovanej geoinformatiky Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove. V rámci mnohých diskusií, ktoré predchádzali finálnemu návrhu, sa ukázalo, že nové

študijné programy by mali okrem novej paradigmy vysokoškolského vzdelávania zohľadňovať tieto podnety:

- vytvoriť atraktívnu ponuku študijných programov a prostredníctvom posilnenia orientácie na spoluprácu s praxou

zvýšiť možnosti uplatnenia absolventov na trhu práce alebo vo vlastnom podnikaní,

- definovať inteligentnú špecializáciu pracoviska (*smartspecialisation*) s orientáciou na nosné bádateľské klastre s cieľom obmedziť prílišnú fragmentáciu výskumných záujmov a vytvoriť im zodpovedajúce špecializácie v rámci vzdelávania,
- zakomponovať nové možnosti súvisiace s implementáciou veľkých infraštruktúrnych projektov, ktorých cieľom bolo posilniť aplikáciu geopriestorových technológií zberu, analýzy, kartografickej interpretácie a vizualizácie geografických dát (išlo predovšetkým o vybudovanie prešovskej časti Kompetenčného centra znalostných technológií pre inovácie produkčných systémov v priemysle a službách a prípravu budovania Vedecko-technologického parku TECHNICOM so zameraním na nové laboratória v objekte UNIPOLAB v spolupráci s Technickou univerzitou Košice).

Na základe týchto východísk boli pripravené do akreditácie dva študijné programy v rámci študijného odboru 4.1.35. Geografia a to:

- študijný program prvého stupňa „Geografia a aplikovaná geoinformatika“
- študijný program druhého stupňa „Geografia a aplikovaná geoinformatika“

Pri konštrukcii študijných programov sa vychádzalo z toho, že štandardná záťaž študenta za celý akademický rok je vyjadrená počtom 60 kreditov, za semester 30 kreditov, pričom hodinová záťaž je 1 800 hodín ročne, čiže 1 kredit vyjadruje pracovnú záťaž v objeme 30 hodín. Študijné predmety boli kalibrované tak, aby celkový rozsah priamych kontaktných hodín z pohľadu študenta dosiahol 22 hodín týždenne. Vychádzali sme z toho, že tento počet hodín vytvorí pre študenta dostatočný časový fond pre samoštúdium, prácu v teréne a spracovanie zadaní. Predmety sa podľa záväznosti ich absolvovania členia na povinné, povinne voliteľné a výberové. Podľa nadväznosti sa predmety členia na predmety bez nadväznosti a predmety podmienené úspešným absolvovaním iných predmetov. Predmety boli rozdelené na predmety geografického základu (tie absolvujú všetci študenti v rámci geografických študijných programov) a predmety špecializácie (tie absolvujú len študenti, ktorí si vybrali daný špecializačný modul). V rámci predmetov geografického základu sme rozlíšili teoretické, metodologické, praktické a podporné predmety.

Študijný program prvého stupňa – geografia a aplikovaná geoinformatika

Štruktúra študijného programu

Na úspešné absolvovanie študijného programu študent musí získať 180 kreditov, teda štandardná dĺžka štúdia v dennej forme je tri roky. Študijné predmety sú rozdelené do modulov. Prvý modul (A.1.) tvoria teoretické študijné predmety geografického základu (Úvod do geografie, Úvod do vied o Zemi, Všeobecná fyzická geografia I-III, Všeobecná humánna geografia I-III, Regionálna geografia Slovenskej republiky I a II, Základy geoekológie a environmentalistiky, Úvod do politickej a regionálnej geografie). Sú to povinné predmety v úhrnnom rozsahu 48 kreditov (26,7 % celkovej kreditovej záťaže). Ide výlučne o predmety z jadra odboru v zmysle jeho opisu. Druhý modul (A.2.) tvoria metodologické predmety geografického a geoinformatického základu (Metodologická propedeutika, Základy kartografie, Štatistika pre geografov I a II, Tematická kartografia, Aplikovaná geoinformatika I-III). Sú to povinné predmety v úhrnnom rozsahu 23 kreditov (12,8 % celkovej kreditovej záťaže). Ide výlučne o predmety z jadra odboru v zmysle jeho opisu. Tretí modul (A.3.) tvoria praktické predmety geografického základu (Terénne praktikum I a II, Odborná prax v inštitúcii, Seminár k záverečnej práci, Záverečná práca s obsahovou a kolokviálnou rozpravou z geografie, Praktická štátna skúška z geografie a geoinformatiky). Sú to povinné predmety v úhrnnom rozsahu 32 kreditov (17,8 % celkovej kreditovej záťaže). Ide výlučne o predmety z jadra odboru v zmysle jeho opisu. Štvrtý modul (A.4.) tvoria podporné predmety z príbuzných, ktoré rozvíjajú relevantné zručnosti a kompetencie (Anglický jazyk I-V, Matematika pre geografov, Informatika pre geografov, Ekológia pre geografov, Právo pre geografov, Základy manažmentu a marketingu, Tvorba a manažment projektov, Podnikanie v geografii). Sú to povinné predmety v úhrnnom rozsahu 22 kreditov (12,2 % celkovej kreditovej záťaže). Tieto predmety nie sú súčasťou jadra odboru v zmysle jeho opisu. Rozsah povinných predmetov činí v študijnom programe 125 kreditov (69,4 % celkovej kreditovej záťaže), z nich väčšina (56,6 % z celkovej kreditovej záťaže) je súčasťou jadra odboru v zmysle opisu študijného odboru 4.1.35.Geografia. Okrem povinných predmetov sú súčasťou študijného plánu povinne voliteľné predmety. Tieto sú usporiadané do troch špecializačných

modulov s rozsahom 55 kreditov (30,6 %), pričom študent má možnosť výberu jedného z nich. Týmto sa síce mierne obmedzila absolútna sloboda študentov pri výbere povinne voliteľných predmetov (musia si vybrať celý modul), avšak na druhej strane sa zvýšila transparentnosť ich profilov (tieto informácie sa uvádzajú v dodatku k diplomu), čo môže uľahčiť rozpoznanie ich potenciálu u zamestnávateľov. Prvý špecializačný modul (B.1.) je zameraný na **Turizmus a teritoriálny marketing**(Všeobecná geografia turizmu, Turistické regióny Slovenska, Turistické regióny Európy, Turistické regióny sveta, Globálne problémy sveta a turizmus, Geografia kultúr a civilizácií, Destinálny marketing, Formy turizmu I a II, Psychológia v turizme, Manažment cestovnej kancelárie, Metodika sprievodcovskej činnosti, Zahraničná exkurzia, Prax v inštitúcii pre cestovný ruch vo verejnej správe, Prax zameraná na hotelový a reštauračný manažment v zariadení pre CR).Druhý špecializačný modul (B.2.) je zameraný na **Regionálny rozvoj a regionálnu politiku**(Faktory regionálneho rozvoja, Trh práce a politika zamestnanosti pre geografov, Mikrogeografia, Regionálne disparity a ich meranie, Regionálna geografia svetadielov a oceánov I a II, Geografia verejnej správy, Základy územného plánovania, Politická regionalistika, Projekt rozvoja na lokálnej úrovni, Regionálna politika EÚ a SR, Regionálny rozvoj v európskych a mimoeurópskych krajinách, Strategické regionálne plánovanie, Cezhraničná spolupráca a euroregióny, Geografia marginalizovaných komunit, Projekt rozvoja na regionálnej úrovni).Tretí špecializačný modul (B.3.) je zameraný na **Plánovanie a manažment krajiny** (Všeobecná geoekológia, Metódy fyzicko-geografického výskumu, Mikrogeografia, Regionálna geografia svetadielov a oceánov I a II, Základy manažmentu krajiny, Základy územného plánovania, Priestorová analýza využívania krajiny, Manažment prírodných zdrojov, Environmentálne riziká, Ochrana prírody a krajiny, Ekologické poľnohospodárstvo, Environmentálne plánovanie, Mapovanie krajinných štruktúr). V rámci týchto modulov je aspoň 30 kreditov (16,7 %) vyčlenených na študijné predmety z jadra odboru v zmysle opisu študijného odboru 4.1.35.Geografia. Týmto je zaručené, že každý absolvent v rámci študijného plánu bude mať 73,3 % zastúpenie študijných predmetov, ktoré patria do jadra študijného odboru 4.1.35. Geografia. Tento podiel si môže študent zvýšiť zapísaním výberových predmetov z katedrovej ponuky v rámci celouniverzitnej ponuky výberových predmetov (modul C.).

Profil absolventa

Vedomosti: Absolvent má prierezové vedomosti o komponentoch fyzicko-geografického a humánno-geografického subsystému krajiny a ich vzájomných vzťahoch, pozná základné teoretické koncepty geografie, má prierezové vedomosti o zákonitostiach priestorovej diferenciácie krajinnnej sféry, o horizontálnych a vertikálnych vzťahoch v regionálnych komplexoch a pozná základné postupy a metódy analýzy vývoja, štruktúry a procesov v geografických komplexoch rozličných taxonomických (mierkových) úrovni pozdĺž lokálno-globálneho kontinua. Má hlbšie vedomosti v oblasti svojej špecializácie (Plánovanie a manažment krajiny, Turizmus a teritoriálny marketing, Regionálny rozvoj a regionálna politika), vrátane poznania praktických súvislostí a vzťahov k súvisiacim odborom. Absolvent špecializačného modulu Turizmus a teritoriálny marketing pozná a rozumie základným konceptom a postupom teritoriálneho marketingu a brandingu, ktoré je schopné využívať v praxi. Má vedomosti o turistických destináciách a regiónoch na Slovensku i vo svete. Absolvent špecializačného modulu Regionálny rozvoj a regionálna politika pozná a rozumie základným konceptom a nástrojom regionálneho rozvoja, regionálnej politiky a regionálneho strategického plánovania, ktoré je schopný využívať v praxi. Absolvent špecializačného modulu Plánovanie a manažment krajiny pozná a rozumie základným konceptom a metódami manažmentu krajiny, územného a environmentálneho plánovania, ktoré je schopný využívať pri riešení praktických problémov.

Zručnosti: Absolvent vie aktívnym spôsobom získavať geografické informácie a využívať ich na riešenie praktických úloh. Dokáže riešiť praktické úlohy v odbore s využitím geografických, geoinformatických (GIS) a štatistických metód a techník kamerálneho a terénneho výskumu, pričom dokáže posúdiť vhodnosť a primeranosť ich použitia. Vie používať IKT pri vizualizácii geografických poznatkov v grafickej a kartografickej podobe.

Kompetencie: Absolvent dokáže riešiť odborné úlohy a koordinovať čiastkové činnosti a niesť zodpovednosť za výsledky tímu; vie identifikovať etické, sociálne a ekonomické súvislosti riešených problémov; vie samostatne získavať informácie a ich spracovávať a týmto aktívne rozširovať svoje vedomosti. Získané poznatky dokáže využiť pri argumentácii v rámci odbornej diskusie, je schopný zrozumiteľne

prezentovať výsledky riešenia praktických problémov v slovenskom a na základnej úrovni i v anglickom jazyku.

Uplatniteľnosť: Absolvent získa vedomosti, zručnosti a kompetencie, ktoré mu umožnia široké uplatnenie na trhu práce. Bude sa môcť uplatniť v štátnej správe, miestnej a regionálnej samospráve, inštitúciách EÚ, najmä v útvaroch zaoberajúcich sa lokálnym a regionálnym rozvojom, územným plánovaním, turizmom, marketingom a propagáciou, ľudskými zdrojmi, ochranou a tvorbou životného prostredia; ďalej v privátnej expertíznej a projekčnej praxi, neziskových organizáciách, rozvojových, marketingových, realitných a cestovných agentúrach a kanceláriách, agentúrach skúmajúcich verejnú mienku, v inštitucionalizovaných klastroch a médiách. Bude pripravený založiť si vlastné podnikanie v oblasti využívajúcej geografickú a geoinformatickú expertízu. Absolvent môže pokračovať v štúdiu na druhom stupni v študijnom programe v študijnom odbore 4.1.35. Geografia.

Študijný program druhého stupňa – geografia a aplikovaná geoinformatika

Štruktúra študijného programu

Na úspešné absolvovanie študijného programu študent musí získať 120 kreditov, teda štandardná dĺžka štúdia v dennej forme je dva roky. Povinné predmety (91 kreditov, t.j. 75,8 % z celkovej kreditovej dotácie) z veľkej časti obsahujú predmety z jadra študijného odboru 4.1.35. Geografia). Tieto sa členia na teoretické študijné predmety geografického základu (36 kreditov - Syntetické koncepty v geografii, Integrované prístupy vo fyzickej geografii, Globalizácia a glocalizácia, Priestorová ekonomika a realitný trh, Geobranding a územný marketing, Udržateľnosť a stabilita krajiny, Konkurencioschopnosť regiónov Slovenska, Geografia svetových makroregiónov, Geografia európskej integrácie), metodologické predmety geografického základu (17 kreditov - Priestorové analýzy v GIS, Diaľkový prieskum Zeme, Webové technológie v GIS, Atlasová kartografia, Úvod do Linuxu pre geografov) a praktické predmety geografického základu (35 kreditov - Cvičenie akademických zručností, Terénne praktikum 3, Diplomový seminár, Odborná prax, Praktická štátna skúška z aplikovanej geoinformatiky, Diplomová práca s obhajobou a kolokviálnou rozpravou z geografie). Súčasťou povinných predmetov sú pod-

porné predmety z príbuzných disciplín a predmety rozvíjajúce ďalšie kompetencie (3 kredity - Odborný anglický jazyk I-III). Okrem povinných predmetov sú súčasťou študijného plánu povinne voliteľné predmety, ktoré sú ponúkané v dvoch špecializačných moduloch (rozsah 29 kreditov), z ktorých si študent povinne vyberá jeden. Ide o moduly **Fyzická geografia a manažment krajiny** (Priestorová štruktúra krajiny I a II, Aplikovaná geografia – prípadová štúdia mikroregiónu, Geoeologické aspekty pozemkových úprav v krajine, Geotechnické systémy, Manažment odpadového hospodárstva, Environmentálna etika a filozofia) a **Humánna geografia a regionálny rozvoj** (Kritická sociálna geografia, Humanistická geografia, Demografické analýzy a prognózy, Geografia miest a urbanizácie, Geografia a manažment inovácií, Konceptie regionálneho rozvoja, Dobré spravovanie rozvoja územia). Týmto je zaručené, že každý absolvent v rámci študijného plánu bude mať minimálne 75 % zastúpenie študijných predmetov, ktoré patria do jadra študijného odboru 4.1.35. Geografia. Tento podiel si môže študent zvýšiť zapísaním výberových predmetov z celouniverzitnej a katedrovej ponuky (modul C.). Súčasťou študijného programu je štátna skúška, ktorá je tvorená obhajobou diplomovej práce a kolokviálnou rozpravou z geografickej problematiky podľa jej zamerania a praktická štátna skúška z aplikovanej geoinformatiky.

Profil absolventa

Vedomosti: Absolvent má hlboké vedomosti o komponentoch fyzickogeografického a humánogeografického subsystému krajiny a ich vzájomných vzťahoch, pozná a rozumie základným teoretickým konceptom geografie, má hlboké vedomosti o zákonitostiach priestorovej diferenciácie krajinskej sféry, o horizontálnych a vertikálnych vzťahoch v geografických komplexoch rozličných dimenzií, pozná a rozumie postupom a metódam analýzy vývoja, štruktúry a procesov v geografických komplexoch rozličných taxonomických (mierkových) úrovni pozdĺž lokálno-globálneho kontinua. Má hlbšie vedomosti v oblasti svojej špecializácie (Fyzická geografia a plánovanie krajiny, Humánna geografia a regionálny rozvoj), rozumie praktickým súvislostiam a vzťahom k príbuzným odborom. Absolvent špecializačného modulu Humánna geografia a regionálny rozvoj pozná a rozumie komplementárnym epistemologickým perspektívam humánogeografického skúmania (priestorovo-analytická, humanistická, kritická), rozumie konceptom a nástrojmi regionál-

neho rozvoja, regionálnej politiky a regionálneho strategického plánovania, ktoré je schopný využívať pri riešení akademických a praktických problémov. Absolvent špecializačného modulu Fyzická geografia a plánovanie krajiny pozná a rozumie konceptom a metódam manažmentu krajiny, územného a environmentálneho plánovania, ktoré je schopný využívať pri riešení praktických a akademických problémov.

Zručnosti: Absolvent vie aktívnym spôsobom získavať geografické informácie, integrovať a využívať ich na riešenie akademických problémov a praktických úloh. Dokáže riešiť tvorivým a originálnym spôsobom praktické úlohy v odbore s využitím geografických, geoinformatických (GIS) a štatistických metód a techník kamerálneho a terénneho výskumu, pričom dokáže hodnotiť vhodnosť a primeranosť ich použitia. Vie používať IKT pri vizualizácii geografických poznatkov v grafickej a kartografickej podobe a dokáže využívať GIS ako analytický nástroj v rámci priestorových analýz.

Kompetencie: Absolvent dokáže samostatne a tvorivým a originálnym spôsobom riešiť praktické úlohy a koordinovať postupy v tímoch, niesť zodpovednosť za výsledky tímu; vie posúdiť etické, sociálne a ekonomické súvislosti riešených problémov; vie samostatne získavať informácie, integrovať ich a spracovávať a týmto aktívne rozširovať svoje vedomosti. Dokáže prezentovať problémy, výsledky ich riešení a viesť diskusiu o nich v slovenskom a anglickom jazyku.

Uplatniteľnosť: Absolvent získa vedomosti, zručnosti a kompetencie, ktoré mu umožnia široké uplatnenie na trhu práce. Bude sa môcť uplatniť v štátnej správe, miestnej a regionálnej samospráve, inštitúciách EÚ, najmä v útvaroch zaoberajúcich sa lokálnym a regionálnym rozvojom, územným plánovaním, turizmom, marketingom a propagáciou, ľudskými zdrojmi, ochranou a tvorbou životného prostredia; ďalej v privátnej expertíznej a projekčnej praxi, neziskových organizáciách, rozvojových, marketingových, realitných a cestovných agentúrach a kanceláriách, agentúrach skúmajúcich verejnú mienku, v inštitucionalizovaných klastroch a médiách. Bude pripravený založiť si vlastné podnikanie v oblasti využívajúcej geografickú a geoinformatickú expertízu. Absolvent môže pokračovať v štúdiu na treťom stupni v študijnom programe v geografických študijných odboroch (4.1.36. Fyzická geografia a geoekológia, 4.1.37. Humánna geografia, 4.1.38. Regionálna geografia, 4.1.39. Politická geografia alebo 4.1.40. Geoinformatika).

Informačné listy študijných predmetov – príklad

Informačný list predmetu predstavuje základný sumár informácií o danom predmete. Formu a obsah informačného listu určuje príloha č. 1 Vyhlášky MŠVVŠ SR č. 614/2002 Z. z. o kreditovom systéme štúdia v znení vyhlášky MŠ SR č. 155/2013 Z. z. Medzi hlavné časti informačného listu, ktoré považujeme za relevantné v rámci zamerania nášho príspevku, patria:

- Druh, rozsah a metóda vzdelávacích činností
- Výsledky vzdelávania
- Stručná osnova predmetu.

Praktickú aplikáciu novej paradigmy vysokoškolského vzdelávania si môžeme ilustrovať na príklade informačných predmetov týkajúcich sa základných teoretických aspektov geografie, pričom jeden z nich je pre bakalársky študijný program (Úvod do geografie) a druhý pre magisterský študijný program (Syntetické koncepty geografie). Sú v nich odstupňované výstupy vzdelávania, teda vedomosti, zručnosti a kompetencie, čiže odrážajú odlišný stupeň náročnosti študijných predmetov na jednotlivých stupňoch štúdia (tabuľka 5).

Záver

V príspevku sme sa venovali transformácii vysokoškolského vzdelávania v geografických odboroch v kontexte prechodu na jeho novú paradigmu orientovanú na výstupy vzdelávania. Poukázali sme na teoretické východiská tejto paradigmatickej zmeny (revidovaná Bloomova taxonómia, metodológia *Tuning* a Dublinské deskriptory) a reflexiu týchto podnetov do slovenského normatívneho rámca. Predstavili sme inštitucionálny rámec vysokoškolského geografického vzdelávania na Slovensku a poukázali na nepriaznivé tendencie týkajúce sa pozície geografie v konkurenčnom prostredí vysokoškolského vzdelávania. To by malo byť signálom na hlbšiu analýzu príčin a vyvolať aktívnu odozvu akademickej geografickej komunity s cieľom zatriktívniť ponuku geografických študijných programov ako z pohľadu potrieb spoločnosti, tak aj z hľadiska atraktivity pre malých ľudí. V záverečnej časti príspevku sme na konkrétnom príklade z Prešovskej univerzity poukázali na niektoré možnosti aplikácie novej paradigmy pri konštrukcii študijných programov v odbore geografia. Príspevok však chápeme skôr ako úvod do diskusie, v ktorej uvítame širšiu participáciu relevantných aktérov.

Predmet	Úvod do geografie	Syntetické koncepty geografie
Druh, rozsah a metóda vzdelávacích činností	<p>Celkový počet hodín: 120 hodín Počet kontaktných hodín výučby: 39 hodín</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prednáška: 2 hodiny týždenne = 26 hodín • Seminár: 1 hodina týždenne = 13 hodín <p>Samostatná príprava prezentácii na seminár: 13 hodín Samostatná príprava seminárnej práce: 26 hodín Samoštúdium a príprava na skúšku: 32 hodín Metóda: prezenčná</p>	<p>Celkový počet hodín: 120 hodín Počet kontaktných hodín výučby: 39 hodín</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prednáška: 2 hodiny týždenne = 26 hodín • Seminár: 1 hodina týždenne = 13 hodín <p>Samostatná príprava prezentácii na seminár: 15 hodín Samostatná príprava recenzie: 30 hodín Samoštúdium a príprava na skúšku: 26 hodín Metóda: prezenčná</p>
Výsledky vzdelávania	<p>Absolvent predmetu dokáže:</p> <p>Vedomosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zdefinovať a vlastnými slovami interpretovať objekt a predmet geografie; - popísať vnútornú štruktúru systému geografických vied, klasifikovať jednotlivé geografické disciplíny a identifikovať interdisciplinárne vzťahy medzi nimi a príbuznými negeografickými vednými disciplínami; - popísať základné metodologické atribúty geografie; - popísať vývoj geografie podľa etáp a odlišiť špecifiká jednotlivých etáp; - vymenovať a stručne charakterizovať inštitucionálne zázemie geografie na Slovensku a vo svete, - vymenovať významné osobnosti geografie vo svete a na Slovensku a stručne charakterizovať ich prínos pre rozvoj vednej disciplíny; - vymenovať, zdefinovať a vlastnými slovami popísať základné koncepty geografie (priestor, miesto, krajina, región, miera); - vymenovať kľúčové geografické periodiká a má prehľad o iných zdrojoch geografických informácií, - popísať postup tvorby geografickej charakteristiky vybraného územia podľa Hettnerovej schémy geografickej systematiky; - popísať hlavné atribúty spoločenskej relevancie geografie; <p>Zručnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pod odborným vedením aplikovať postup podľa Hettnerovej schémy geografickej systematiky pri plánovaní, tvorbe a koordinácii prípravy komplexnej geografickej charakteristiky určitého územia; - získavať geografické informácie z literatúry a iných zdrojov; - aplikovať získané poznatky pri svojej prezentácii pri uchádzaní sa o zamestnanie vyžadujúce geografickú expertízu; <p>Kompetencie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prezentovať výsledky štúdia literatúry a iných prameňov; - zapojiť sa do odbornej diskusie k prezentovaným výsledkom. 	<p>Absolvent predmetu dokáže:</p> <p>Vedomosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozpoznať a vlastnými slovami interpretovať ontologické, epistemologické, problémové a inštitucionálne odôvodnenie autonómie geografie ako vednej disciplíny; - poznať a interpretovať prínos vybraných kľúčových osobností svetovej geografickej vedy pre rozvoj geografického myslenia; - rozlišovať a poznať súvislosti medzi jednotlivými prúdmi geografického myslenia - poznať a interpretovať teoretické aspekty súvislosti medzi kategóriami priestoru a miesta a situovať ich do kontextu vývoja geografického myslenia <p>Zručnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> - samostatne získavať, integrovať a hodnotiť geografické informácie z literatúry a iných zdrojov; <p>Kompetencie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prezentovať a kriticky hodnotiť výsledky štúdia literatúry; - viesť odbornú diskusiu k prezentovaným výsledkom.
Stručná osnova predmetu	<ul style="list-style-type: none"> • Geografia ako vedná disciplína – objekt, vonkajšia pozícia v systéme vied, vnútorná štruktúra geografie podľa ontologickej perspektívy. Vymedzenie príbuzných vedných disciplín. • Geografia ako vedná disciplína – epistemologické a metodologické atribúty (priestorovosť, syntetickosť), vnútorné členenie geografie podľa epistemologickej perspektívy. • Regionálnogeografická systematika (Hettnerova schéma, nová systematika). • Vývoj geografie a geografickej exploračie: starovek a stredovek. • Vývoj geografie a geografickej exploračie: novovek do konca 18. storočia. • Vývoj geografie: konštituovanie modernej geografie (nemecká a francúzska škola). • Vývoj geografie v 20. storočí (multiparadigmatický charakter disciplíny). • Hlavné koncepty geografie: priestor • Hlavné koncepty geografie: miesto • Hlavné koncepty geografie: krajina • Hlavné koncepty geografie: región • Hlavné koncepty geografie: miera/dimenzia. • Spoločenská relevancia geografie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ontologické odôvodnenie a autonómie geografie. • Epistemologické odôvodnenie autonómie geografie. • Problémové a inštitucionálne odôvodnenie autonómie geografie. • Koncept priestoru v geografii (fyzický priestor). • Koncept priestoru v geografii (ekologický priestor). • Koncept priestoru v geografii (kultúrny priestor). • Koncept priestoru v geografii (sociálny priestor). • Koncept priestoru v geografii (kyberpriestor). • Koncept miesta v geografii (empiricko-analytická interpretácia). • Koncept miesta v geografii (hermeneutická interpretácia). • Koncept miesta v geografii (kritická interpretácia). • Koncept miesta v geografii (syntéza).

Tabuľka 5 Charakteristiky študijných predmetov Úvod do geografie a Syntetické koncepty geografie

Literatúra

ANDERSON, L. W., KRATHWOHL, D. W. eds.: *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Longman, New York 2000, 352 str.

ENQA: *Normy a smernice na zabezpečovanie kvality v Európskom priestore vysokoškolského vzdelávania*. ENQA, 3rd edition, Helsinki 2009, 39 str. (slovenský preklad Slovenská rektorská konferencia, Bratislava 2010).

KOSOVÁ, B., PORUBSKÝ, Š.: *Transformačné premeny slovenského školstva po roku 1989*. Pdf UMB, Banská Bystrica 2011, 168 str.

LOKHOFF, J., WEGEWIJS, B., DURKIN, K., WAGENAAR, R., GONZÁLEZ, J., ISAACS, A.K., DONÀ dalle ROSE, L.F., GOBBI, M., eds.: *A Tuning Guide to Formulating Degree Programme Profiles. Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes*. Publicaciones de la Universidad de Deusto, Bilbao 2010, 95 str.

MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K.: Spoločenská relevancia a budovanie značky geografie. *Geografie*, 117, 1, 2012, 33-51.

Národný kvalifikačný rámec Slovenskej republiky a prepojenie na úrovne Európskeho kvalifikačného rámca pre celoži- votné vzdelávanie. [online]. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Bratislava 2011. [cit. 07-12-2014]. Dostupné na: <http://old.minedu.sk/data/USERDATA/DalsieVzdel/VDOC/Narodny%20kvalifikacny%20ramec%20SR_final.pdf>.

Odporúčanie Európskeho parlamentu a rady z 23.4.2008 č. 2008/C 111/01 o vytvorení európskeho kvalifikačného rámca pre celoži- votné vzdelávanie. [online]. Úradný vestník Európskej únie, zv. 51, C 111, 6.5.2008, [cit. 07-12-2014]. Dostupné na [www.<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=OJ:C:2008:111:TOC>](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=OJ:C:2008:111:TOC).

STAŠKOVÁ, J.: *Výsledky vzdelávania ako súčasť kvality vzdelávania*. [online]. Seminár „Európske štandardy kvality vo vysokoškolskom vzdelávaní“. Bratislava 2011, 24.2.2011. [cit. 07-12-2014]. Dostupné na: <http://web.saac.sk/llp/sk/doc%5Cprezentacie%5C_2011%5C110223_ERA%5Cstaskova.ppt>.

Sústava študijných odborov Slovenskej republiky vydaná rozhodnutím MŠ SR č. 2090/2002-sekr. zo 16. decembra 2002 v znení neskorších rozhodnutí MŠVVŠ SR. [online]. MŠVVŠ SR Bratislava. [cit. 07-12-2014].

Dostupné na:<<https://www.minedu.sk/sustava-studijnych-odborov-sr/>>.

Uznesenie vlády SR č. 105 zo 4. februára 2009 k návrhu implementácie Európskeho kvalifikačného rámca v podmienkach Slovenskej republiky. [online]. Vláda SR, 2009. [cit. 07-12-2014]. Dostupné na: <<http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtm/uznesenie-5819?prefixFile=u>>.

Užívateľská príručka ECTS. [online]. Európske spoločenstvo, Brusel 2009. [cit. 07-12-2014]. Dostupné na: <http://huaja.org/wp-content/uploads/ECTS_sprievodca3.pdf>.

VANTUCH, J. a kol.: *Analýza Európskeho kvalifikačného rámca a Národných kvalifikačných rámcov vo vybraných krajinách EÚ*. [online]. Bratislava 2014: Štátny inštitút odborného vzdelávania. [cit. 07-12-2014]. Dostupné na: <http://tvorbansk.sk/files/Analiza_EKR_NKR_EU.pdf>.

VEREŠOVÁ, M., ČEREŠNÍK, M.: *Výsledky vzdelávania a ich implementácia do študijných programov*.: UKF, Nitra 2013. 94 str.

<http://www.europskaunia.sk/bolonsky-proces>

<http://www.uips.sk>

Geografia a pramene k jej inštitúcii v metropole Slovenska

1. časť

Peter Kárpáty, Vladimír Slavík

„Hic mortui vivunt et muti loquuntur“, teda „Tu mrŕtvi žijú a nemí hovoria.“ (Citát klasika a motto archívára na priečelí archívoov a starobylých univerzitných knižníc)

Príspevok venujeme problematike prameňov, ktoré možno využiť pri skúmaní novej histórie geografie na Slovensku. Pramene chápeme ako súbory rôznych dokumentov pochádzajúcich z ľudskej činnosti. Práca s nimi pripomína neraz priam „detektívnu prácu“. V prvej časti seriálu sa venujeme lokalizácii a dostupnosti verejných a neverejných prameňov a priblížime praktickú stránku orientácie sa v problematike k (mikro)histórii univerzitnej geografie v Bratislave. Súčasťou textu je aj niekoľko reflexívnych poznámok a rozšírená bibliografia.

Úvod

História geografických vied (HGV) sa neredukuje na historiografiu vedy per se, teda dejiny geografie, jej vedeckých inštitúcií a bio(biblio)grafie jej osobností (k premenám historiografie vedy viac napr. ŠPELDA 2009). Aj v geografii sa dlhšie chápe a aj skúma história geografie, geografického poznávania a myslenia ako metave-

decký (metageografický) koncept (prehľad u LIVINGSTONE, 2009; MADDRELL[OVÁ], 2009)]. Makro- aj mikrohistórii geografie sa dostáva v posledných rokoch opakovane celosvetovej pozornosti, aj keď – je to staronová téma. Tradíciu pestovania tohto žánru by sme mohli spájať s doxografiou (komentovanie názorov starších autorov), s ktorou sa stretáme už v antickej geografii (napr. u Eratosthena, Strabóna), aj keď s týmto

zjednodušeným názorom sa v literatúre polemizuje. Pohľad do rôznych učebníc a učebných textov, listovanie v zoznamoch prednášok Univerzity Komenského (UK) a aj starších univerzít, prechádzanie prehľadov komisií Medzinárodnej geografickej únie (IGU) a záujmoch geografických pracovísk celosvetovo potvrdia, že história vedy je prítomná v teórii aj kurikule desaťročia. A pravdaže, vzťahy prítomnosti

a minulosti a disciplinárnu kroniku si pri rôznych príležitostiach pripomína tradične aj geografia na Slovensku¹.

Sondu do minulosti vedeckých aktivít, aj keď veľmi neúplnú („zmražené“ poznanie), je možné uskutočniť skúmaním materiálnych, ale aj nemateriálnych prameňov (viac napr. P. DE VEYNE (1971, 1979, 1996) 2010, s. 12 -13 a nasl.). Prvé tvoria súbory verejných a neverejných dokumentov a iných predmetov. Mnoho z nich vzniklo pod „značkou disciplín“, no súčasne sú také, ktoré pochádzajú z činnosti inštitúcií a mysliteľov mimo skúmanú epistemickú komunitu. Materiály z vedeckej činnosti sa tradične uchováva v pamäťových a fondových inštitúciách (PaFI)²: publikované texty, vizuálny materiál, bibliografické informácie, desiatky bežných metrov (bm) rôznych dokumentov a predmetov. Nakoniec, knižnice, archívy a mapové zbierky sú už celé storočia súčasťou vedecko-výskumných, vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií aj na Slovensku. A viaceré domáce a zahraničné inštitúcie na túto tradíciu nadväzujú. O aktivitách PaFI nájdeme bohatú literatúru³. Okrem projektov registrujúcich a retrospektívnych bibliografií (ich tlačnú formu postupne nahrádzajú, alebo celkom nahradili digitálne formáty a prístupujú on-line databázy) a základných a špecializovaných bio(biblio)grafických slovníkov sem patria aj – často verejne nedocenení – sprievodca archívom, knižnicou, rôzne archívne a bibliografické pomôcky, súpisy, adresáre, štatistiky a kvalitné prehľadové štúdie a pramenné edície. Z domácich zostavovateľov a spracovateľov menujme napr. L. Kamencovú, J. Klačku, J. Bartla, V. Csádera, J. Ragačovú, M. Kušíka, P. Kartouša, T. Lamoša, D. Lehotskú, V. Horvátha, M. Potemru, Š. Repčáka, Š. Ďurovčika, I. Ružarovského, Š. Hanakoviča, M. Ďurovčikovú, A. Maťovčika, M. Kováča, D. Kováča a kol., E. Mannovú a D. P. Daniela, J. Tibenského a kol., V. Jankoviča, M. Kubovú, A. Sedliakovú, J. Šebestu, R. Zajaca, M. Bokesovú-Uherovú, L. Hallona, A. Falisovú & T. Morovicsovú, J. Eckera, A. Kucianovú, L. Rohoňovú, L. Čelkovú, M. Horváthovú, J. G. Žatku-liaka, I. Ružarovského, K. Ruttkayovú, J. Žudela, z českých napr. F. Kutnara a J. Mareka, J. Hanzalovú, J. Podaného a kol., J. Kábrta, J. Krála, J. Kunskeho, K. Kuchařa, J. Kreme-

rovú, M. Střidu, zo zahraničných J. Zemplén[ov], F. Fodora, H. Becka, J. K. Wrighta a E. Platt[ovú], Ch. D. Harrisa, T. Manna, T. Bestermanna, H. Sawoniaka, M. Ogborna a ďalších.

V úvode exkurzu o prameňoch k histórii geografie sa prejdeme po miestach, kde môžeme bádať k novej minulosti geografie v Bratislave. Pripomeniem niekoľko faktov z minulosti týchto miest a pripojíme aj niekoľko osobných postrehov. Túto časť končíme rozsiahlejšou bibliografiou. V pripravených pokračovaniach seriálu bude reč o základných dielach k novej histórii geografie v slovenskom kontexte a podrobnejšie sa pozrieme na zdroje inštitucionálnych informácií, dokumentáciu, vednoodborovú bibliografiu a biografistiku, ako praktické prostriedky, ktoré môžu slúžiť pri mapovaní „priestoru – akčného poľa“ geografie.

Cesty do minulosti geografie: knižnice, archívy a iné miesta pamäti

Intelektuálna produkcia a vedecké informácie cirkulujú rôznymi smermi a kanálmi. Tradične sa tak deje aj medzi vedcom, archívom a knižnicou, vedeckou komunitou a verejnosťou.

Štandardne publikovaná produkcia sa s veľkou pravdepodobnosťou priebežne zachytí, spracuje a prístupní v prostredí „kamenných“ a digitálnych knižníc a na literárnom trhu. Iste, veľká časť odbornej spisby, zvlášť veľmi špecializovanej, sa dočká uverejnenia v plnom znení len v prvom vydaní, ktoré je súčasne aj tým posledným. Ak odhliadneme od vysokoškolských skript a učebníc a učebných pomôcok geografie pre základné a stredné školy, tak veľa reedícií monografií slovenskej geografie v jej doterajšej histórii nenapočítame.

Staršie vedecké práce vychádzali – z dnešného pohľadu – v rôznych „historických seriáloch“, z ktorých sa zachoval z rôznych dôvodov len obmedzený počet (časový odstup, priestorové možnosti knižníc, životné osudy autorov a inštitúcií). Neraz sú to len simplikáty, ktorými disponuje len niekoľko PaFI. Aj ich identifikácia a získanie prístupu k nim vyžaduje systematický knižničný prieskum, konzultácie s knihov-

níkmi, štúdium personálnych bibliografií a iných sekundárnych a terciárnych zdrojov (napr. úzus citovania v minulosti bol odlišný od neskorších a dnešných noriem). Niektoré separáty sú dočasne nedostupné, prípadne nezvestné. Z nie tak dávnej minulosti vedy na Slovensku vieme nielen o rôznych obmedzeniach publikovať výsledky vedeckej práce (od úplného zákazu autorov na indexe, vynútené publikovanie pod pseudonymami a s pripisovaním vhodných spoluautorov, zásahy cenzorov), ale aj o šrotovaní už vytlačeného nákladu a iných anomáliách (detaily napr. J. MLYNÁRIK 1998).

Preskúmanie spektra záujmov a myslenia reprezentantov vedeckých inštitúcií, ako aj udalostí z ich minulosti je možné percepciou literárnej, kartografickej verejnej produkcie, tzv. „šedej literatúry“ a ďalších formátov (napr. recenzií, prednášok, rozhovorov a pod.). Pri štúdiu vedeckej komunikácie je potrebné prihliadať na širší kontext, v ktorom je vsadená. State v renomovanejších odborných časopisoch a monografiách, ktoré vyšli v popredných vydavateľstvách, nie sú extraktom výlučne autorského snaženia. Jedná sa o kolektívnu prácu trojuholníka autorov, recenzentov / lektorov a redakcií.

Stopy po vedcov nachádzame aj na miestach a v dokumentoch, ktoré nie sú označené „firemným štítom“ konkrétnej disciplíny a sú tu tiež „skryté priestory“. Priestory vedy s tradíciami, na ktorých je usadená hrubšia vrstva prachu a ktoré prešli generačnými výmenami sú veľmi rôznorodé a ani geografia na Slovensku nie je výnimkou (pozri aj OPHIR a SHAPIN 1991; LIVINGSTONE 2003; AGNEW a LIVINGSTONE 2011).

Literárny výskum geografickej, geografizujúcej, kartografickej a príbuznej verejnej produkcie na Slovensku (geografické sloveniká) a z veľkej miery aj o Slovensku (geografické slovaciká) umožňuje sieť našich najstarších a súčasne najväčších knižníc. Viaceré prevzali do starostlivosti fondy historických knižníc inštitúcií a jednotlivcov, ktoré sústreďovali aj geografickú spisbu už v hlbšej minulosti. Knižnice spravujú aj fondy rukopisov a špeciálnych dokumentov, medzi nimi kartografickú pro-

¹ Napr. rôzne informácie k organizácii geografických vied, príspevky k dejinám pracovísk, o genéze výskumných problémov, k editičnej činnosti, oznamy a správy z rôznych podujatí, rozhovory, spoločenská rubrika a personálie, referovanie o literárnej a neliterárnej produkcii, atď.

² Označenie pre štátne a verejné špecializované archívy, vedecké, akademické a špecializované knižnice, informačné a dokumentačné strediská, múzeá, galérie, atď. „Archív“ katedry, vedecko-výskumného ústavu, redakcie časopisov, jednotlivcov je zaužívané slovné spojenie. V zmysle právnych predpisov o archívnictve a registratúre (Zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach v znení neskorších predpisov a súvisiace právne predpisy) sa nejedná o archív in sensu stricto. Ide o registratúru pracoviska fakulty, kde sú na určitú dobu uložené záznamy vzniknuté z činnosti pracoviska a jeho zamestnancov, študentov, spolupracovníkov a pod., ktoré neboli odovzdané do centrálnej registratúry. To neznamená, že v prípade kvalitnej organizácie nie sú tieto „archívy“ racionálne usporiadané a vybavené rôznymi informačnými pomôckami (pozn. autorov).

³ Najčastejšie sa o nich referuje v historických vedách, v okruhu literárnej teórie a KIV. Pozri Slovenská archivistika, Historický časopis, Dějiny věd a techniky, Edície Dejiny vedy a techniky na Slovensku, Český časopis historický, Knižnica, Knižnice a informácie, Čitateľ, Knižnice a vedecké informácie, Biografické štúdie, Bibliografický zborník, Kniha, ITLib a v ďalších relevantných seriáloch.

dukciu (bližšie SABOV a kol. 2001 – 2009). Príklad z histórie „vedeckej knižnice“ Slovenska predstavuje Vysoká škola banícka a lesnícka v Banskej Štiavnici (VŠBL)⁴, ku ktorej tradícii sa okrem domáceho technického a prírodovedného vyššieho školstva hlási aj univerzita v Šoproni (po vzniku Česko-Slovenska sa VŠBL⁵ tam pôvodne odsťahovala) a v Miškovci v Maďarsku. Z dejín je známe, že vedecko-pedagogickí pracovníci VŠBL sa okrem etablovanejších odborov, akými boli montanistika, banská geodézia a vedy o Zemi, zaoberali koncom predminulého a začiatkom minulého storočia aj fytogeografiou (pozri FUTÁK a DOMIN 1960; ŠTASTNÝ 1964 a ďalší). Osudy Knižnice VŠBL a jej predchodkyň, najmä profesorskej časti (mala aj študentskú časť), boli už solídne spracované a zdokumentované. V svojej dobe disponovala knižnica rozsiahlym fondom monografií a periodík zo širokého spektra prírodných vied (udáva sa od 39 do 45 tis. jednotiek, vrátane rukopisov, máp a dokumentácie). Vie sa o jej mecenoch, správcoch a knihovníkoch. Existujú rukopisné a tlačene katalogy. Máme aj informácie o ich sprístupňovaní (okrem profesorov a asistentov VŠBL sa požičiavalo na „kauciu“)⁶. Jej fond sa na Slovensku nedochoval. Spravujú ho univerzitné archívy a knižnice v Maďarsku.

Pomerne spoľahlivo je konzervovaná a sprístupňovaná slovenská produkcia od dvadsiatych rokov minulého storočia v Slovenskej národnej knižnici v Martine (SNK), Univerzitnej knižnici v Bratislave (UKB) a z neskoršieho obdobia aj prostredníctvom Ústrednej knižnice SAV v Bratislave (ÚK SAV), Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave (SPgK), Centra vedecko-technických informácií v Bratislave (CVTI), Knižnice Slovenského národného múzea (KSNM) a ďalších špecializovaných, vedeckých a všeobecných knižníc. Pri sondovaní k novej minulosti geografie môže byť hodnotný aj výskum v akademických knižniciach, knižnično-informačnej sústave SAV a v knižniciach štátnych inštitúcií⁷.

Inorečovou slovacikálnou produkciou sprístupňujú tiež národné a vedecké knižnice v blízkom zahraničí: Národní knihovna ČR v Prahe (Klementinum), Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti, Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni, Biblioteka Narodowa vo Varšave (Národná knižnica), viaceré nemecké a ďalšie zahraničné inštitúcie.

Najstaršou a najväčšou kontinuálne pôsobiacou univerzálnou vedeckou knižnicou a poprednou kultúrnou ustanovizňou s celoštátnou pôsobnosťou na Slovensku je Univerzitná knižnica v Bratislave. Zriadila sa s Univerzitou Komenského v roku 1919⁸ a inštitucionálne nadviazala na Univerzitnú knižnicu Bratislavskej uhorskej kráľovskej Alžbetinej univerzity (UKAU) a jej aktivity rokov 1914 – 1919, od ktorej prevzala aj fondy. Tie od predchodkyne pozostávali tiež z dedičstva starších historických knižníc vzdelávacích a iných inštitúcií a ich dejiny siahajú do 16. storočia. Pomenovanie UKB, jej inštitucionálne postavenie, poslanie a predmet činnosti sa viackrát menili⁹. Rýchlo jej bolo priznané právo povinného výtlačku zo Slovenska, rozšírené o územie vtedajšej Podkarpatskej Rusi (Zakarpatská oblasť na Ukrajine) a neskôr aj o výtlačky z českých krajín a plní úlohu konzervačnej knižnice. Okrem akademického posolania plnili inštitúcia a jej Slovenské oddelenie niekoľko desaťročí funkciu národnej knižnice. Tú prevzala od nej v roku 1954 Slovenská národná knižnica, v tom čase súčasť Matice slovenskej. UKB koordinovala spoločenskú a prírodovednú bibliografiu na Slovensku. Metodicky usmerňovala vysokoškolské knižnice, čo v súčasnosti má na starosti SPgK. V sieti slovenských knižníc, na úseku národnej bibliografie a v rámci štátneho informačného systému má však naďalej významné postavenie vo viacerých smeroch. Pre geografov môže byť zaujímavé, že UKB plní dlhodobu funkciu depozitnej knižnice a informačného strediska globálnych inštitúcií (OSN, UNESCO, NATO). Sprístupňuje tiež fondy viacerých knižníc zahraničných kultúrnych inštitúcií a je

konzervačnou a depozitnou knižnicou vedecko-kvalifikačných prác obhájených v SR (viac napr. KURUC a kol. 1964; ECKER 1993; CABADAJ 2006; novšie prehľady napr. aj K. FIRČÁKOVÁ).

ÚK SAV (1953) nadväzuje tiež na pôsobenie starších knižníc afileovaných pri historických učených spoločnostiach, Slovenskej akadémii vied a umení (SAVU) a ďalších inštitúciách, ktorých fondy prevzala a sprístupňuje verejnosti¹⁰. Najcennejšie zbierky rukopisov a vzácnych tlačí spravuje jej osobitý úsek. Knižnica vlastní aj zbierku historických glóbusov. Už ako Knižnica SAVU získala v roku 1947 právo na povinný výtlačok¹¹. Jej služby boli určené pôvodne vedeckým pracovníkom so vzťahom k SAVU a SAV. Verejnou sa stala ÚKSAV podľa informácií vo výročných správach v roku 1967. Počas doterajšej existencie prechádzala fázami, v ktorých sa prelínali centralizačné koncepcie s decentralizačnými. Plnila a plní metodickú úlohu smerom k sieti ústavných knižníc SAV a aktívne sa zapájala do medzinárodnej výmeny vedeckých informácií (pozri ČELKOVÁ 1993; 2003; HORVÁTHOVÁ 2003, kde ďalšia literatúra; k Lyceálnej knižnici napr. I. Kotvan, J. Boldiš, M. Vieriková, I. Kollárová).

Geovedy na Slovensku si okrem vedeckých inštitúcií budujú a udržiavajú solídnu informačnú a dokumentačnú podporu aj vďaka rezortným organizáciám, napr. v rámci Geologického ústavu D. Štúra sú to Geofond a Ústredná geologická knižnica SR, Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici (ŠŮBA) a ďalšie kultúrne ustanovizne. Podobne sú na tom napr. chémia, lekárske odbory, ekonómia, hydrologia a kartografia. Pred viac ako štyridsiatimi rokmi (1971) sa usídlilo v Bratislave Československé stredisko pre výskum a rozvoj ochrany pred znečistením – Programu OSN/SZO¹² (počas federácie podliehalo Ústavu životného prostredia v Brne). Plnilo tiež dokumentačné a bibliografické funkcie pre toto odvetvie. Jednou z nástup-

⁴ Mad. Bányászati és Erdészeti Főiskola

⁵ Mad. Bányászati és Erdészeti Főiskola Könyvtára

⁶ O dejinách školy písali v 19. storočí G. FALLER (1868; 1871) a J. PAUER (1896). Faktografia je tiež v pravidelne uverejňovaných ročenkách, ako aj u BOHATTU a HOLZMANN (1900). Pozri tiež práce L. ZSÁMBÓKIHO (1935 – 2012), maďarského historiografa vedy a techniky a jedného zo špecialistov na dejiny VŠBL a jej knižnice (napr. ZSÁMBÓKI, 1976; ZSÁMBÓKI a TAR 1984), kde ďalšie pramene a bibliografia. Zo slovenských autorov pozri napr. u J. Vozára, O. Pösssa, podrobnejšie J. VLACHOVIČ (1964–1966) a I. HERČKO (2010; idem in GERCUILA et al., 2002 – 2006).

⁷ Adresár knižníc napr. SEDLÁČKOVÁ (2008); tiež evidencie MK SR. Aktualizovaný adresár knižníc SR aj na stránke Univerzitnej knižnice v Bratislave: <http://rs.uib.sk/i2/i2.entry.clistx=ukb&skin=1>, pozri portál Slovenská knižnica: <https://www.kis3g.sk/cgi-bin/gw/chameleon?skin=aksr>

⁸ V maďarskom jazyku úradný názov školy bol A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-tudományegyetem (skr. PMETE).

⁹ Na exlibrisoch a vlastných pečiatkach nájdeme napr. Knižnica [Knihovňa] Univerzity Komenského, Knižnica Slovenskej univerzity

¹⁰ Napr. Knižnica Učenej spoločnosti Šafárikovej (1926). Táto pokračovala ako Knižnica Slovenskej učenej spoločnosti (1939) a Knižnica SAVU (1942 – 1952). ÚK SAV spravuje cenný historický fond bratislavského evanjelického lýcea (tzv. Lyceálnej knižnice), fondy Knižnice Obchodného grémia (Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave), Spolku prírodovedcov a lekárov v Bratislave, Uhorskej (maďarskej) spoločnosti pre vedy, literatúru a umenie v Bratislave, knižnic Predsedníctva Slovenskej národnej rady a Slovenského snemu, Československého ústavu práce v Bratislave

¹¹ Zákon č. 20/1947 Sb. o povinných výtlačkoch

¹² Neskôr Československé stredisko pre životné prostredie

nických organizácií je Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP). Mohli by sme pokračovať cez Ústredný archív geodézie a katastra, Archív a knižnicu Pamiatkového úradu SR, Štatistického úradu SR atď.

Geografické knižnice a dokumentačné strediská

Doma aj v zahraničí pôsobia PaFI, ktoré súvisia, prípadne majú blízko ku geografickým vedám a zabezpečujú pre ne významné servisné činnosti. Úlohu „depozitnej knižnice“ celosvetovej geografickej produkcie plnila dlhé roky Knižnica Kráľovskej geografickej spoločnosti v Londýne (Royal Geographical Society)¹³, kam sa zasiela(l) aj výber českej a slovenskej produkcie. Nemecká geografia disponuje Centrálnou geografickou knižnicou a Archívom pre geografiu (Geographische Zentralbibliothek, Archiv für Geographie) na Ústave regionálnej geografie v Lipsku (Leibnitz-Institut für Länderkunde). Česká a domáca geografia udržiavali kontakty tiež s geografmi USA a Knižnicou Združenia amerických geografov (Association of American Geographers), s poľskou, sovietskou geografiou a tradične tiež s Bibliographie Geographique Internationale (BGI / IGB) sídliacou v Paríži. Funkciu základnej knižnice geografických vied v Česko-Slovensku plnila Geografická knižnica na Albertove patriaca Karlovej univerzite v Prahe. Jej história je spojená s najstaršími univerzitnými pracoviskami geografie v Česku. S pražskou knižnicou spolupracovali české a slovenské geografické a príbuzné pracoviská z oboch akadémii vied, vysokých škôl, štátnych organizácií a ďalších článkov z konceptu sústavy vedeckých, technických a ekonomických informácií (VTEI). V prípade českej strany sa túto spoluprácu ♡ podarilo v posledných rokoch opäť obnoviť (k tomu KRÁL [1937]1947; KUNSKÝ 1960; novšie M. STRÍDA, E. NOVOTNÁ).

Detailnejšie sondy do vzťahov univerzitných a vedeckých knižníc a geografie v Bratislave nám známa literatúra zatiaľ neponúka. Z rôznych indícií, poznámok a inštitucionálnej histórie vieme, že fond geografickej literatúry bratislavských vysokých škôl a vedeckých spolkov sa tu sústreďoval už pred rokom 1918 a celkom intenzívne aj v medzivojnovom období. Na jeho budovaní a rozširovaní sa logicky podieľali historické vysokoškolské pracoviská geografie, no akvizície geografickej a príbuznej literatúry (o ktorých sa vedelo však málo) smerovali aj na pracoviská národopisu, historiografie, sociológie, po roku 1938 aj na postupne sa v Bratislave etablujúce geovedné, kartografické/geodetické a fyzikálne pracoviská. Štatistická a demografická literatúra sa získavala nielen pre právnickú fakultu, kde sa problematikou zaoberali tradične (kontinuita kameranistiky a štátovedy), ale aj na lekársku fakultu, atď. (o seminárnych knižniciach UK RUTKAYOVÁ 1954; o minulosti knižnice prírodovedeckej fakulty stručne ŠIKUROVÁ 1980; ŠEBESTA in ČÍŽMÁR idem, ŠUSTER eds. 2005, s. 47 – 49). Do prijatia nového zákona o vysokých školách v roku 1950 sa na univerzitné štúdium, pracovníkov a ústavy vzťahovala právna úprava prijatá ešte počas monarchie¹⁴. V študijných poplatkoch hradili poslucháči tzv. „knižničnú taxu“, ktorá sa využívala na nákupy literatúry¹⁵. Časť „kvestúrneho poplatku“ dostávala od univerzity aj UKB, ktorej spoluprácu so školou koordinovala knižničná („bibliotéčna“) komisia a neskôr kolektív zástupcov nominovaných jednotlivými fakultami (ECKER 1994, s. 101–03).

Za predchodkyňu Geografickej knižnice (GK) Prírodovedeckej fakulte UK (PrIF UK) možno považovať knižnicu Geografického semináru (GS) UK (1923). Ešte o čosi staršia bola knižnica a zbierka máp Geografického ústavu, ktorý pôsobil v Bratislave v rokoch 1917/1918 – 1919 na Filozofickej fakulte AU¹⁶. Inventár ústavných

knižníc AU prechádzal po prevzatí uhorskej univerzity česko-slovenskými úradmi na UK zložitejšími cestami cez UKB (pozri CSÁDER 2006). Torzo z ústavných knižníc AU, čo potvrdzujú vlastnícke pečiatky, sa dostalo aj do knižnice GS (KGS). Zmienky o nej evidujeme krátko po vzniku univerzitného ústavu a jej osudy boli s univerzitnou geografiou desaťročia úzko zviazané. KGS prechádzala plynule a pokračovateľov GS¹⁷ (a viacerými organizačnými zmenami dospela tiež k súčasnej pozícii). O fond literatúry a mapovú zbierku GS (neskôr Geografického ústavu) sa starali jeho vedúci, ktorí spolupracovali a pôsobili na UK. Ich možnosti rozširovali alebo limitovali konexie s „dekanstvom“, rektorátom a najmä ministerstvom, ktoré malo posledné slovo pri rozpisoch dotácií nielen na nákup literatúry. Dennú prevádzku seminárnych knižníc v medzivojnovom a v povojnovom období zabezpečovali väčšinou vypoľahajúci asistenti. V prípade geografie v niektorých rokoch aj sám riaditeľ. Krátko si služby organizovala geografia s národopisným seminárom spoločne, pokiaľ sídlili na rovnakej adrese a poschodí, delili si náklady na asistentskú pozíciu a aj riaditelia si dobre rozumeli (porovnaj MARTÍNEK 2010). Dostupné prírastkové zoznamy GK siahajú až do éry profesorov J. KRÁLA a J. HROMÁDKU (1929 – 1946)¹⁸. Z nich možno rekonštruovať rozsah intelektuálnej produkcie, s ktorou bratislavská geografia mohla teoreticky, bez väčšieho obmedzenia, prichádzať do styku a pracovať. Zo zoznamov prednášok sa dozvieme, že práca s najnovšou odbornou literatúrou bola súčasťou prípravy v Geografickom proseminári a seminári¹⁹. Spomienky geografov dopĺňajú, že práve ústavná knižnica slúžila ako miesto stretávania sa a konzultácií pri vypracovaní zadaní a záverečných a dizertačných prác (porovnaj napr. LUKNIŠ 1949). Tenže v poslednej spomienke na svojho mentora (posmrtné vydanie) sa zmienil v poznámke, že knižnica a v nej dostupná

¹³ Pozri <http://www.rgs.org/OurWork/Collections/Collections.htm>

¹⁴ Zákon č. 58/1950 Zb. o vysokých školách v znení neskorších predpisov

¹⁵ maď. Földrajzi Intézet

¹⁶ Pozri ročenky UK medzivojnového obdobia, Soznam osôb, ústavov a štátnych skúšobných komisií podľa stavu na začiatku štud. roku ... O lokalizáciách a sťahovaniach bratislavského GS píše tiež J. MARTÍNEK (2010), ako problém sa spomína tiež v starších návratoch k začiatkom geografie (napr. u L. Mičiana).

¹⁷ GS Filozofickej fakulty UK sa oficiálne rozdelil po Hromádkovom vymenovaní za druhého (mimoriadneho) univerzitného profesora geografie v roku 1938 na Seminár fyzickej geografie a Seminár antropogeografie. Prakticky existovala táto organizácia geografie už skôr (vo forme oddelení). Krátko na to z oboch seminárov a paralelného Geografického prosemináru sa utvoril už na PrIF Slovenskej univerzity (SU) Geografický ústav (GÚ), aj keď de facto išlo len o kozmetickú a formalitu. GÚ bol samostatným univerzitným pracoviskom v rokoch 1940 – 1950, následne ako subkatedra „veľkej“ Katedry geografie PrIF SU (1950 – 1952). Po rozdelení GÚ (1952) spravovala knižnicu Katedra ekonomickej geografie (KEG), dnes Katedra humánnej geografie a demografie. KEG s Katedrou fyzickej geografie pôsobili na Fakulte geologicko-geografických vied (FGGV) SU (od 1954 opäť UK). V roku 1956 sa začali kreaovať ústredné knižnice fakúlt a vysokých škôl. Pracoviská FGGV sa stali opäť súčasťou integrovanej prírodovedeckej fakulty v roku 1959 (pozri Soznam osôb, ústavov a štátnych skúšobných komisií podľa stavu na začiatku študijného roku; porovnaj MIČIAN et al. 1966; IVANIČKA 1966; DOLAN 1968; BARTL 1992; ECKER 1994, str. 108).

¹⁸ Uložené v Geografickej knižnici PrIF UK.

¹⁹ AUK: Fond Geografického semináru a Fond Geografického ústavu; AAV ČR: Fond Jirí Král. Mená profesorov, docentov, lektorov a asistentov obsahovali každoročne Zoznam osôb (ZO, „Soznam osôb, ústavov a štátnych skúšobných komisií podľa stavu na začiatku štud. roku ... / ... a nadväzujúce tituly). Z tohto seriálu je prehľad profesorov UK za roky 1919 – 1945, v ktorom sa však nachádzajú aj chyby (DOLAN 1968). O asistentoch GS a aj k adresám a budovám, v ktorých sa ocitla geografia UK písal už J. MARTÍNEK (2010) a spomínajú sa inde.

literatúra slúžila aj na dokazovanie „moci a egoizmu“ medzi geografmi (idem, 1987). A v medzivojnovom období za solídnejšou geografickou literatúrou musel záujemca merať cestu do Viedne, Brna a do Prahy. Koncom 50-tych rokov poslúžila knižnica aj ako dočasné odkladisko z „odborných a politických dôvodov“ odvolaného prvého vedúceho KEG, ale len dovtedy, kým ho univerzita neprepustila zo svojich služieb definitívne²⁰.

Prítomnosť GK odzrkadľuje problémy akademických knižníc a vysokých škôl všeobecne. Dlhšie obdobie figuruje ako jedna zo štyroch čiastkových knižníc Ústrednej knižnice Prírodovedeckej fakulty UK (ÚK PriF) a ešte nie tak dávno bola označovaná ako sekciová knižnica a okrem vysokoškolských knižníc sme poznali aj termín študijné a informačné strediská (ŠIS). Okrem základných služieb GK zodpovedá za výmenu geografickej seriálovej produkcie UK. V posledných rokoch sa fond postupne rekatalogizuje do elektronického katalógu AKUK. Z letného porovnania prírastkových zoznamov so súčasným stavom je zrejme, že časť pôvodného fondu domácej a zahraničnej literatúry nie je už v GK dostupná a prílev najnovšej literatúry je limitovaný. Pod úbytky sa okrem štandardného vyradovania (v knižniciach tohto typu ide o normálny, aj keď smutný jav, keďže neplnia funkciu konzervátorskej knižnice) a prevádzky mohli podpísať aj zložité inštitucionálne podmienky geografie na UK v minulosti²¹, ako aj zmeny, ktoré sa prenášali do postavenia GK a jej ekonomicko-organizačné odčlenenie od geografie. Záujem katedrií o systematický a koncepčný rozvoj a modernizáciu GK môže ovplyvňovať aj dvojkoľajnosť v budovaní a prevádzke paralelných („profesorských“) knižníc katedrií²². ÚK PriF je priestorovo rozdrobená, združuje ešte chemickú, geologickú a biologickú a environmentálnu knižnicu. Fakultná knižnica je integrovaná do celouniverzitnej „siete“ Akademickej knižnice UK (AKUK)²³.

Ako dokumentačné stredisko geologických a geografických katedrií UK sa uvažoval Vedecko-výskumný ústav geologicko-geografický (VVÚGG), ktorého nástupcom je súčasné Laboratórium geologických materiálov PriF UK. VVÚGG vznikol v

druhej polovici päťdesiatych rokov minulého storočia (1957) v záverečnej fáze existencie Fakulty geologicko-geografických vied UK. Vyprofiloval sa ako geologické pracovisko a po desiatich rokoch sa geografia zo štruktúr VVÚGG vypustila definitívne (pozri GERCUA a kol. 2006) a dokumentáciu si riadia jednotlivé pracoviská osobitne dodnes a mapovanie a štúdium dokumentov, ktoré neboli súčasťou verejnej vedeckej komunikácie (napr. rôzne výskumné správy, správy o grantoch, koncepčné materiály, tzv. „šedá literatúra“ pracovísk) je časovo náročnejšie a dokumentácia je fragmentovaná a rôzne sprístupňovaná. Približne v rovnakom štandarde je dostupný súbor záverečných, dizertačných a ďalších prác na prezenčné štúdium. Jedna z kópií diplomových prác sa dlhodobo odovzdávala vysokoškolskej knižnici, dizertačné práce a ich autoreferáty aj určenej depozitnej knižnici (UKB). Aktuálne sa školské diela publikujú v plných textoch v digitálnom repozitári, pričom sa prechádzajú kontrolou originality cez softvérové nástroje. Z prieskumu na geografických pracoviskách UK a z rozhovorov z viacerými pracovníkmi vyplýva, že časť písomností zo starších aktivít, ktorá sa neodovzdala spisovniam a archívu (neznámeho rozsahu), vrátane mapovej zbierky mala byť znehodnotená uskladnením v pôvodnom sídle geografických katedrií na Rajskej ul., sčasti aj stratená pri sťahovaní katedrií v osemdesiatych rokoch do Mlynskej doliny (dic. D. Kusendová) a časť je uložená na pracoviskách. Viac svetla do problematiky vnesie preštudovanie výročných správ fakúlt a univerzity, registratúrnych kníh a interných riadiacich aktov pre dokumentáciu na UK a fakultách, ktoré sa aplikovali vzhľadom na platnú všeobecnú právnu úpravu.

Knižnica Geografického ústavu (GgÚ) SAV je jedna z desiatok špecializovaných a odborne vedených pracovísk knižnično-informačnej siete SAV a spolu s mapovou zbierkou sú tradičnou súčasťou ústavu, ktorý má viac ako sedemdesiatročnú históriu (1943). Knižný fond a fond periodík, podobne ako v GK PriF UK, pokrýva z časového hľadiska dlhšie obdobie. Novšie knižné prírastky sú spracovávané digitálne a sprístupnené v spoločnom on-line katalógu ústavných knižníc SAV, staršia literatúra je

evidovaná v lístkovom katalógu. V knižnici sú uložené aj staršie evidencie prírastkov, z ktorých možné rekonštruovať vývoj fondu. S mapovou zbierkou slúžia primárne pracovníkom SAV, umožňujú však prezenčné štúdium aj externým záujemcom. Najväčší priestor knižnice má multifunkčné využitie, najmä na rokovacie a seminárne účely.

~~Z dokumentov o každodennosti vedeckého života sa tak stane len v prípade zlomku (selektujú sa tie, ktoré majú trvalú dokumentárnu hodnotu).~~ Viacerí vedci a vedkyne po odchode z aktívneho života, prípadne ich dediči, ponúkli inštitúciám a špecializovaným pracoviskám svoje súkromné knižnice, zbierky a „archívy“. Odborná inštitúcia tento materiál preskúma, spracuje a prostredníctvom osobných fondov sa pre bádateľov sprístupnia dokumenty, ktoré prinášajú často unikátne informácie a neraz aj subjektívne a intímne reflexie vedeckej komunity, jej interného a externého prostredia, v ktorom sa jednotlivci pohybovali. Neraz však osobná pozostalosť a jej vedecko-spoločenská hodnota ostane nepovšimnutá, v tom lepšom prípade časť z nej prevezmú blízki spolupracovníci a spolupracovníčky a slúži aspoň individuálnym potrebám.

K špecializovaným inštitúciám, v ktorých možno bádať k minulosti vedy patria najmä špecializované verejné archívy viacerých spoločenských organizácií: Archív Univerzity Komenského (AUK), Archív Slovenskej technickej univerzity (ASTU), Archív Ekonomickej univerzity (AEU), Ústredný archív Slovenskej akadémie vied (ÚA SAV), Archív Slovenského národného múzea (ASNM), Archív literatúry a umenia (Literárny archív) Maticie Slovenskej (MS), Archív Slovenskej národnej galérie (ASNG), Ústredný archív geodézie a kartografie (ÚAGK). Dokumenty a iné objekty možno študovať aj vo fondoch a zbierkach ústredných, regionálnych štátnych a iných archívoch: Slovenský národný archív (SNA), Štátny archív v Bratislave (ŠAB), Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Archív Pamiatkového úradu SR (APÚ), Štátny ústredný banský archív (ŠÚBA), a Štátny archív v Košiciach (ŠA KE). Alternatívna cesta vedie cez osobné kontakty a prístup k súkromným osobným a rodinným archí-

²⁰ Archív UK: Osobný spis Anton Šíma.

²¹ Napr. viaceré sťahovania, nakoľko do polovice 30-tych rokov nemali geografi stabilné priestory, evakuácia univerzity s inventárom pred príchodom frontu do Bratislavy.

²² Expresívnejšie metafory a vyjadrenia si dovolili napr. na margo vzťahov ústrednej knižnice a vedenia SAV jej vedúce pracovníčky (macocha), ktoré by situáciu na PriF UK popisoval tiež pomerne trefne. (HORVÁTHOVÁ 1993)

²³ AK UK má postavenie centrálného vedecko-informačného a bibliografického pracoviska univerzity podľa platnej právnej úpravy (Zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach v znení neskorších predpisov, § 8; Smernica rektora Univerzity Komenského č. 4/2005 : Knižničný a výpočítaný poriadok Akademickej knižnice Univerzity Komenského v Bratislave)

vom jednotlivcov, čo môže pri publikovaní takto získaných faktov vyvolať kontroverzie. K niektorým súborom dokumentov je obmedzený prístup, alebo právnou úpravou nie je umožnené do nich nahliadať ani z titulu vedecko-výskumných účelov.

Archívne fondy o bratislavskej geografii a blízkej kartografii vo väčšom rozsahu sú v starostlivosti špecializované pracoviská spoločenských a štátnych organizácií, kde geografické a kartografické pracoviská pôsobia, najmä viac ako polstoročné verejné špecializované archívy AUK, ASTU, ÚASAV a mladšie inštitúcie ako sú AEU a ÚAKG.

Najrozsiahljším fondom k dejinám vysokých škôl disponujú ich archívy a registratúry. Disponujú univerzitnými matrikami, osobnými spismi pracovníkov, študentov, záznamami zo zasadnutí akademických senátov, protokolmi zo zasadnutí profesorských zborov (v prípade UK aj jej historických fakúlt), listinnými a inými prameňmi z činnosti jednotlivých pracovísk, atď. Zmienky o „archíve“ najstaršej bratislavskej univerzity sa objavili už v medzivojnovnej ére, no oficiálne sa zriadil až po viac ako štyridsiatich rokoch od založenia (1963, resp. 1965) aj z dôvodu významných organizačných zmien vysokých škôl. Dovtedy archívny účelom slúžili registratúrne zložky (podateľne a spisovne) dekanátov („dekanstvo“) a rektorátu. S archívom roky pracovne spojený historik J. Bartl²⁴ spomína, že doba rozvoju a vedecko-výskumnej práci tejto súčasti UK nebola naklonená, aj napriek tomu, že šlo o „archív osobitného významu“²⁵. Systematický zber archívneho a dokumentačného materiálu sa neorganizoval. Pracovisko prešlo niekoľkými inštitucionálnymi permutáciami, kým sa po roku 1989 osamostatnilo a tiež sa viackrát sťahovalo (bližšie BARTL 1973; 1992; CSÁDER 2000; 2013). AUK nemá v starostlivosti len fond z univerzitných pracovísk. Nachádza sa tu torzo fondu Bratislavskej uhorskej kráľovskej Alžbetinej univerzity²⁶, písomnosti Skúšobnej komisie pre učiteľstvo na stredných školách (1923 – 1953), ktorá bola autonómnym orgánom zriadenom pri rektoráte a mala viacerých examinátorov pre geografiu. V AUK je niekoľko kartónov dokumentov z fondu „Geografický ústav SU“ a dokumentov z činnosti Geografického semináru UK k najstaršej univerzitnej prítomnosti geografie, ale aj

fondy zaniknutých vyšších a vysokých škôl, kde tiež pôsobili geografické pracoviská a ktoré sa zlúčili s UK (Vysoká škola pedagogická a Vyššia pedagogická škola v Bratislave, Pedagogický inštitút v Trnave). V prípade spisového fondu z prvých desaťročí prírodovedeckej fakulty malo dôjsť k znehodnoteniu pri jeho uskladnení v historickej lokalite dekanátu na Moskovskej ul. V polovici 80-tych rokov podobný osud postihol depozit záverečných prác, ktoré spravovala Akademická knižnica UK, vtedy Vysokoškolská knižnica a študijno-informačné stredisko UK (dic. V. Csáder).

ÚASAV spravuje fondy právnych predchodkýň akadémie vied (a analogicky aj ÚK SAV), ktoré mali konexie s geografmi a geografickými vedami: Učenej spoločnosti Šafárikovej (USS), Slovenskej učenej spoločnosti (SUS), Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU) a Umeleckej a vedeckej rady (UVR). Spravuje tiež súbor osobných fondov pre geografické vedy významných vedcov (napr. D. Andrusov, J. Bakoš, V. Budinský-Krička, B. Cambel, J. Hanzlík, A. Jurko, A. Húščava, E. Krippel, T. Lamoš, M. Lisický, F. Nábělek, V. Ondrouch, F. Smolen, V. Thurzo) a archívny fond organizácií ako Zemeписný ústav SAVU/SAV a Geografický ústav SAV, Slovenská geografická spoločnosť pri SAV do r. 1979, vedeckých kolégií a ďalšie.

Solidný prístup k výskumu prameňov k novšej HGV (aj vzhľadom na spomenuté obmedzenia) vyžaduje pátranie vo fondoch iných domácich a zahraničných korporácií. Napr. vo fondoch povereníctiev a ústredných orgánov štátnej správy (rezorty), politických strán a ich orgánov (po roku 1948 najmä KSS, jej závodné a fakultné výbory a organizácie). Nemožno obísť najmä archívy českých a iných zahraničných univerzít, s ktorými bola a je bratislavská geografia v úzkom kontakte (napr. Masarykova univerzita v Brne, Univerzita Karlova v Prahe, Martin-Luther Universität v Halle a inde). Zaujímavé dokumenty sprístupňuje Masarykov ústav – Archív Akadémie vied ČR (AAV ČR), ktorý ma v starostlivosti okrem iného osobné fondy českých geografov spojených s Bratislavou, ale tiež archívny fond z činnosti Geografického ústavu ČSAV a jeho predchodcov. Ten stál na vrchole rebríčku vplyvu a prestíže v rámci geografických inštitúcií ČR a ovplyvňoval tiež slovenské aktivity.

Keď padla zmienka o osobných fondoch, tak architektov a urbanistov (napr. E. Hrušku) nájdeme v ASNG. Kartografické pracoviská a pracoviská architektúry a urbanizmu STU a fondy k nim v ASTU a geografie na Ekonomickej univerzite v Bratislave analogicky v AEU. Centrum bio(biblio)grafického výskumu na Slovensku je afilované pri Slovenskej národnej knižnici. Jej Národný biografický ústav (od roku 1969 v rámci Matice slovenskej), dnes súčasť Odboru správy a výskumu pôvodných prameňov SNK spravuje biografickú študovňu a špeciálne katalógy a kartotéky (napr. súběžná bibliografia biografickej literatúry, v minulosti príležitostne aj publikovaná). V SNK nájdeme é osobné fondy ďalších predstaviteľov blízkych záujmov geografie (napr. O. Florek, F. Bokes, J. Volko-Starohorský, J. Martinka, J. Janoška, P. J. Šafárik, atď.). Regionálne vedecké a všeobecné knižnice spracúvajú a popularizujú túto časť mikrohistórie Slovenska tiež dlhodobo a programovo.

Historiografia vedy sa začala programovo rozvíjať na Slovensku až integráciou viacerých menších kabinetov do spoločného Oddelenia dejín vied a techniky Historického ústavu Slovenskej akadémie vied (SAV) len pred viac ako polstoročím (1960)²⁷. Pracovisko sústreďuje tiež bohatý študijný materiál získaný z domácich aj zahraničných pamäťových a fondových inštitúcií. Pravidelne o ňom referovali dokumentaristi a bibliografi (HROCHOVÁ a kol. 1964 – 1979). V polovici 60-tych rokov vznikla Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky (SSD-VaT), pri ktorej pôsobili viacerí geografi a kartografií blízki odborníci. Dokumentácia vedy a techniky sa rozvíja aj vďaka spolupráci s múzeami, ktoré obohacujú poznania dejín vied nielen **svojom** zbierkovou činnosťou (muzeálie), ale aj výskumnými, edičnými aj organizačnými aktivitami viacerých cyklických odborných podujatí. Geografi a kartografií sú záujmami blízke najmä Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva (SMOPaJ), Slovenské technické múzeum (STM), ako aj celoštátne a regionálne banícke, prírodovedné a vlastivedné múzea. Nemožno obísť zbierky Slovenského pedagogického múzea, Slovenského národného múzea, a **ani** bádateľské inštitúcie akadémie vied a univerzít (pozri TIBENSKÝ 1985; k SSDVaT MOROVICS 1997; HUDEK 2008).

²⁴ Bývalý riaditeľ AUK a pracovník medzičasom zaniknutého Kabinetu dejín UK (KD UK), do ktorého organizačnej štruktúry archív pôvodne patrilo.

²⁵ Zákon č. 149/1975 Zb. o archívnictve, § 26

²⁶ Časť fondu je v Slovenskom národnom archíve a v Archíve Pécsekej univerzity.

²⁷ Pod vedením J. Tibenského. Oddelenie vedie aktuálne L. Hallon. Čiastočne sa modifikovala výskumná náplň pracoviska smerom k dejinám humanitných a spoločenskovedných smerov.

Poznámky k problematike pramene a história geografie

Heuristika a práca s rôznorodým prameným materiálom sa berie v historickej epistemológii ako samozrejmosť. **No** počet bibliografických záznamov kumulujúci sa naprieč **vednými smermi** signalizuje, že staršia aj novšia minulosť vedy na Slovensku láka **tiež** autorov neškolených v historických a filozofických odboroch. Medzi nimi sa problematika pramennej teórie diskutuje málo a týka sa to aj novej histórie slovenskej geografie. V takto tematicky zameraných prácach vidíme prístup ad fontes, provenienčný (respect du fond) a pertinentný princíp výnimočne (zjednodušene širšie súdobé okolnosti vzniku dokumentov u pôvodcu – kritika prameňa a ich vecná skladba). Stretieme sa s nimi napr. v niekoľkých štúdiách k novej histórii geografie na Slovensku J. Žudela (začiatky geografie a SAVU), J. Martínka (českí profesori geografie na UK), tiež napr. v prácach F. Bokesa, J. Purginu, L. V. Prikryla a J. Tibenského, ktorí sa zameriavali na staršiu históriu geografie a kartografie na Slovensku. K novším dejinám slovenskej geografie sa síce pravidelne publikuje, no v archívoch sa **báda** individuálne a sporadicky. Odkazy na primárne dokumenty sú všeobecné. Absentuje evidenčný odkaz napr. na archív, fond, kartón, číslo archívnej jednotky, čo na druhej strane sťažuje zhodnotenie stavu realizovaného výskumu, plánovanie ďalšieho výskumu, ale aj následné overovanie faktov.

Skúmanie primárnych prameňov a prenikanie do dobového kontextu vedy a kultúry, súdobého jazyka (napr. **historická toponomastika**, tzv. „služobný marxizmus“, „abeceda komunizmu“, „modernizácia spoločnosti“, atď.) tiež obohacuje vedenie (SPURNÝ 2012). Viacerí z historikov, ale aj filozofov, etnológov, sociológov a ďalších, sa už podujali dokumentovať nielen úspechy, ale aj pády vedy na Slovensku v rôznych spoločensko-politických a kontroverzne vnímaných obdobiach. Vráťane prejavov „nacionalizácie“, „stalinizácie“, demokratizácie, či normalizácie, resp. tzv. konsolidácie. Biológ a filozof L. Kováč používa v reflexiách minulosti vedy pre obdobie 50-tych až 80-tych rokov zaujímavé metafory, ako „ortototalita a paratotalita“ (KOVÁČ 2007).

Špecialisti z filozofických, historických a príbuzných smerov sa na geografických (a príbuzných) pracoviskách objavujú kmeňovo výnimočne, čo súvisí možno aj s určitým dedičným tradicionalizmom²⁸. Paradoxne, štúdium histórie a geografie, príp. histórie, filozofie a geografie bolo prvé desaťročia počas jej univerzitnej prítomnosti v Bratislave jediným, resp. dominantným v študijnom programe geografie (od 1921). Udržalo sa aj po presune geografie z filozofickej na prírodovedeckú fakultu (1940) a rozmnožení sa o ústav na pedagogickej fakulte až do konca šesťdesiatych rokov (s pokusom reštaurácie v deväťdesiatych rokoch minulého storočia).

Kvalifikačná štruktúra súčasnej slovenskej geografie vypovedá, že paralelnú, alebo nosnú teoretickú prípravu v historiografii, v archívnej teórii, prípadne knižnično-informačných vedách (KIV) absolvoval malý podiel jej profesionálov. Z najstaršej generácie (medzivojnové ročníky) prešli takýmto školením v Žiline žijúci L. V. Prikryl²⁹ a dvaja emeritní profesori z východu Slovenska, J. Košťálik (počas preddiplomovej prípravy na UK) a – snáď sa historici neurazia, keď si „privlastníme“ L. Tajtáka, špecialistu na novšie spoločenské dejiny východného Slovenska. Zo strednej a mladšej generácie získali tréning aj v historických odboroch počas vysokoškolskej a vedeckej prípravy P. Chrastina a A. Krogman (absolventi UKF v Nitre a jej predchodkyne), D. Gurňák, M. Verešš (UK v Bratislave), T. Madleňák (na UMB v Banskej Bystrici)³⁰. Školením a dlhoročnou praxou v KIV prešla E. Ďurišová (GgÚ SAV, knižnica). Úmrtím Juraja Žudela (1929 – 2009), vedeckého pracovníka GgÚ SAV, **sme** prišla **geografia a slovenská veda** o erudovaného a rešpektovaného odborníka archívnej teórie a praxe. Aj odchodmi Jána Pravdu, Ludovíta Mičiana, Jána Drdoša a Jána Paulova prišla história geografie a blízkej kartografie o jej pestovateľov v kruhu geografie. Prerušila sa kontinuita v odovzdávaní skúsenosti ďalšej generácii. Používajúc metaforu P. Chrastinu, túto poddimenzovanosť pociťuje do istej miery „geografické krídlo“ historických geografov (2013). HGV bola tiež „vedľajším úväzkom“ viacerých slovenských a českých historikov a historičiek, filozofov a ďalších špecialistov. O staršiu, „uhorskú“ geografiu prejavuje záujem niekoľko generácií

maďarských, rakúskych, nemeckých a poľských autorov. Záujem týchto odborníkov o historické a najmä inojazyčné domáce a zahraničné pramene posúva poznanie o staršej histórii geografie a kartografie na Slovensku na vyššiu úroveň.

V geografii sme sa nepokúsili ani o iné novšie prístupy skúmania minulosti disciplíny, napr. orálne histórie, rozpracovanie analýzy dobového diskurzu. Máme medzery v systematickosti dokumentácii, retrospektívnej aj registrujúcej vednoodborovej bibliografii slovacikálnej geografie. Roky bola výberovo zaznamenávaná s českou produkciou (pozri STRÍDA). Po rozpade federácie sa ju nedarí obnoviť ani v rozsahu, v akom sa spracovávala do roku 1991. Bibliografické aktivity pravda sú, s rôznymi technologickými inováciami, no sú úlohou a v zodpovednosti jednotlivca a výnimočne špecialistu (GgÚ SAV). Chýbajú **texty**, ktoré by si pravidelne všímali práve dokumentáciu a bibliografiu, informačnú podporu geografie. Českých príspevkov je niekoľko aj v aktuálnej spisbe (pozri NOVOTNÁ a kol.). Málo vieme o geografickej encyklopedistike (lexikografii), terminologickom diskurze, atď.³¹. Nízka aktivita je aj v zapojení geografie do zbierkovej činnosti. Možno vhodné by bolo premyslieť aj širšie sprístupnenie vizuálneho výskumného a dokumentačného materiálu (existuje v rámci pracovísk a v súkromných archívoch) a koordináciu akvizítovej činnosti (písomne pozostalosti profesorov, docentov a vedeckých pracovníkov).

Napriek mnohým inováciám a aj vďaka diskutabilnému stavu vednoodborovej dokumentácie a bibliografie je práca o minulosti geografie na Slovensku najmä, vyjadrené slovami M. H. McLUHANA, o výletoch do „Gutenbergovej galaxie“ (1968). Zďaleka nepripomína pohodlné stopovanie digitálnym vesmírom³². Skôr prácu detektíva, či archeológa. Evidujeme veľa progresívnych prvkov, ktoré priniesla informačná podpora vedy všeobecne. Automatizácia poskytovania vedeckých, technických a ekonomických informácií sa rieši v slovenských knižniciach od 70-tych rokov. V tom čase začínal automatizovaný systém ekonomických informácií (EKO-INDEX). Informačný systém v spoločenských vedách (MISON) a automatizovaný systém vedeckých

²⁸ Školením v historických vedách a archívnej problematike prešli počas štúdia, prípadne ďalšieho kvalifikačného rastu z slovenských geografov a geografii blízkych odborníkov napr. aj J. Král, J. Hromádka, B. Varsík, V. Ondrouch, A. Húščava, J. Martínka, F. Bokes, J. Purgina, M. Lukniš, J. Kosír, J. Hanzlík, J. Vereššík, T. Lamoš, E. Mazúr, V. Lobotka, M. Kurpelová, B. Klein atď.

²⁹ Ašpirantúra po práci vo múzeu v dejinách vedy a techniky, v špecializácii dejín geografie a kartografie na Historickom ústave SAV u J. Tibenského.

³⁰ P. Chrastina je profesorom na neogeografickom univerzitnom pracovisku v Nitre, D. Gurňák je na docentom geografickom univerzitnom pracovisku v Bratislave. Spomedzi menovaných sa venujú problémom historickej geografii najintenzívnejšie.

³¹ Výberovo excerpovala bibliografiu českej a slovenskej geografickej knižnej spisby J. Kremerová za 60-te až 80-te roky.

³² Inšpirovať sa môžeme aktuálnymi českými aktivitami súvisiacimi s projektom GEOBIBLINE.CZ.

prác SAV sa spomínajú tiež už od konca 70-tych a v 80-tych rokoch, atď. V posledných rokoch sa pripravil ~~sa~~ medzinárodný projekt IKAROS, u nás sa spúšťa Archívne Vademecum³³. Mnohé archívne pomôcky sú dostupné už z pohodlia pracovnej on-line (napr. ÚK SAV, SNK). Postúpila digitálna retrokatalogizácia a retrokonverzia katalógov knižníc, ako aj ich zosieťovanie prostredníctvom knižničných informačných systémov (už niekoľkých generácií portálu Slovenská knižnica). Máme prístup k svetovým digitálnym informačným zdrojom v dlhej retrospektíve. Realizujú sa digitalizačné projekty kultúrneho dedičstva pamätových a fondových inštitúcií v Česku aj na Slovensku (Slovakiana, Kramerus), atď. To by si zaslúžilo asi niekoľko osobitných štúdií a pravidelných tréningov.

HGV na Slovensku je história „malej geografie“. Ide o menšinový a súčasne tematickou pestrosťou a z teoretického hľadiska nie veľmi dynamicky sa rozvíjajúci žáner. Zastúpenie odborníkov so skúsenosťami z epistemológie historických a ich pomocných vied, KIV, filozofických vied je v geografii malé a ochudobňuje sa tiež o výsledky ne-geografov, ktoré sa minulosti geografie a jej konceptov týkajú (príkladom je napr. lingvistická geografia, historická geografia, cestopisy v literárnej teórii, geografia vedy). Spracovanie problematiky vyžaduje transdisciplinárny prístup. Nielen s príklonom k historiografii vedy (resp. historizácii), ale aj k ostatným metavedným prúdum. Napríklad sociológii, ekonomike a organizácii geografie. Problematika možno stojí za hlbšiu diskusiu navzdory „antikvárnosti“ a nepraktickosti“ s predpokladom, že poznanie novej minulosti môže osvetliť súčasnosť a každodennosť aktivít v geografii, aj keď ... , dedičstvo starých časov nevnímame ako ich ústredný a jediný determinant. Súčasnú a najnovšiu vedu považujem za dôležitú, no aj HGV na Slovensku možno skúmať aktuálnejšou epistemológiu.

Bohatá faktografia o vedeckých inštitúciách a epistemickej komunite je pri zvládaní heuristiky otázkou času a trpezlivosti. Záleží od zvolených konceptov, intelektuálnych možností a rozhodnutí subjektu, ako fakty roztriedi, spracuje, posúdi ich hodnotnosť (podrobí kritike), doplní a vysvetlí kontext a teda ako naplní hlavné a špecifické výskumné ciele. Tie môžu byť tematicky pestré. Od vzniku a rozvoja inštitúcií vednej disciplíny (vývoj vedecko-výskumnej základne v marxistickej historiografii), jej štruktúr, personálneho vývinu a vedeckej

výchovy, pokračujúc intelektuálnou produkciou kolektívov a jednotlivcov, ich komunikáciou a sociokognitívou, renomé, cez publikačné stratégie, analýzy diskurzu, výskumné problémy a výsledky, organizáciu a plánovanie vedy v časových rezoch, v medzinárodnom kontexte, atď.

Dôvody, ktoré nás motivovali k napísaniu týchto poznámok o prameňoch a minulosti geografie, môžeme zhrnúť nasledovne:

- Výskum prameňov o geografii, geografoch a geografkách tvorí základný predpoklad, ktorý do diskurzu o minulosti vedy môže priniesť nové, alebo zabudnuté fakty a ktorý nemôžeme ignorovať len preto, že ide viac o remeslo historikov. Pravdaže sa nechystáme pasovať do roly špecialistov v pramennej teórii.
- Pri štúdiu dostupnej literatúry a zvlášť pri čítaní príspevkov venovaných geografii medzivojnového obdobia a druhej polovice 20. storočia na Slovensku nás ~~udivilo~~, ako málo sa o heuristike, prameňoch a dokumentácii v geografickom výskume na Slovensku diskutuje ~~aj~~ všeobecne. Mnohé texty z pera geografov – medzi ktorými vystupujú inštitucionálne a personálne profily – diskusiu veľmi neobohacujú. Kopia sa kompilácie starších prác, ktoré sú extraktom ešte starších, neraz viac príležitostne, ako programovo zostavených príspevkov a ktorým možno všeličo vyčítať: dobový kontext, intuitívnosť, metodiku, techniku odkazovania a práce s prameňmi. Pramene zastupovali interné dokumenty, dostupné najmä vedúcim reprezentantom pracovísk, ipso facto autorom týchto histórií. Iný príbeh je práca so staršou literatúrou, z ktorej sa, opakovane, preberajú nesprávne fakty, terminológia, frázy a pod. Informovanejší si tiež uvedomili, že málo pozornosti venujeme internému a externému kontextu (agentom) vplývajúcom na formovanie disciplíny, v teoretickej aj praktickej rovine.
- Chýbajú špecializované diela „základného významu“ (biograficko-bibliografické a pramenné edície, širšie spracovanie vedeckých aktivít geografov a blízkych odborov). Máme síce všeobecné práce a aj publikácie z príbuzných odborov (meteorológia, botanika, zoológia, geológia, ekonómia, architektúra a urbanizmus), no tie dokážu „disciplinárne rukoväť“ nahradiť len sčasti. To je však výzva pre viacročný projekt

širších kolektívov a nie pre osamotených jednotlivcov.

Záver

Zmienili sme sa o lokalizácii archívnych a verejných prameňov v súvislosti s novšou mikrohistóriou geografie v Bratislave. Súčasnne sme sa pokúsili spísať niektoré skúsenosti, ktoré práca s nimi prináša. Uvedomujeme si, že príspevok sme poňali viac „od zeme“ a pre sčítanejších sa tu píše určite o známych veciach. Prax možno na prvý pohľad nie je jednoduchá a v zásade sa jedná najmä o získavanie rutiny.

Univerzitný archív a ďalšie pamätové inštitúcie spravujú zaujímavé a z pohľadu novej histórie slovenskej geografie zatiaľ málo, alebo neprebádané písomné a iné pramene, ktoré môžu povedať viac k minulosti univerzitnej geografie a jej aktivitám v kontexte slovenskej vedy a spoločnosti. Ďalším rozmerom sú „skryté priestory“ geografie. Na obmedzenom priestore nemožno však súvislosti medzi prameňmi a novšou HGV rozobrať do vyčerpávajúcej úplnosti. Preto pripájame ~~s~~ bibliografiu rozšírenú aj o neuvádzané domáce a zahraničné pramene, s ktorými sme prišli do kontaktu pri štúdiu a písaní a považujeme ich za užitočné.

S mottom archivára sa fyzicky nestretáme všade, kam sa vyberieme za prameňmi o bratislavskej vede a geografii. No výstižne ho doplnia heidelberský historik Volker Sellin, ktorý raz uviedol: „Pramene hovoria, len keď sa im kladú otázky a hovoria tak, alebo onak, podľa toho, ako sa ich pýtajú“ (cf HOLEC 2013, s. 23). A na to by sme pri práci s prameňmi nemali zabúdať.

Pod'akovanie

Ďakujeme Hilde Kramárekovej z Katedry geografie a regionálneho rozvoja Fakulty prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Heni Mázorovej z Katedry didaktiky prírodných vied, pedagogiky a psychológie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Viliamovi Csáderovi z Archívu Univerzity Komenského v Bratislave a Jánovi Valovi z Katedry archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave za konzultácie, prečítanie rukopisu a viaceré pripomienky, ktoré pomohli zlepšiť jeho kvalitu. Nenesú zodpovednosť za naše nepresnosti a omyly.

Poznámka redakcie: Literatúra a pramene k tomuto príspevku čitateľa nájdu na:

www.geoinformatika.sk

³³ Archívny katalóg Ministerstva vnútra SR: <http://vademecum.vsnk.sk>

Opustil nás Ferko Kele

V nedeľu 16. októbra 2014 priniesli slovenské elektronické médiá smutnú správu o tom, že si Vysoké Tatry vyžiadali ďalšie dve ľudské obete. Obe nešťastia sa stali blízko seba, v oblasti medzi Popradským plesom a vrcholom Rysov, kde sa v ten deň konal tradičný pretek vysokohorských nosičov *Sherpa Rallye* s cieľom na Chate pod Rysmi. Krátko popoludní letel vrtuľník so záchranármi horskej služby do Mengusovskej doliny k tridsaťšesťročnej turistke, ktorá sa nešťastne pošmykla v klzkom teréne pri vodopáde nad Žabími plesami. Žiaľ, jej poranenia boli smrteľné. Počas akcie dostali záchranári informáciu, že podobná udalosť sa stala o niekoľko stoviek metrov vyššie. Pod vrcholom Rysov sa po krátkom páde zo skaly zranil starší muž. Ani jeho sa už napriek veľkému úsiliu nepodarilo zachrániť. Dovtedy to bolo len smutná správa, aké sa v drsnej vysokohorskej krajine občas stávajú. Jej následné spresnenie však vyvolalo na Slovensku obrovský šok. Média zverejnili, že druhou obeťou nevyspytateľných Tatier bol jeden z ich najväčších obdivovateľov a objaviteľov – Ferko Kele.

Ferko horolezec

Bezpochyby najznámejší slovenský geograf a cestovateľ a jeden z najúspešnejších slovenských horolezcov František Kele sa narodil na deň jarnej rovnodennosti, 21. marca 1936 v Bratislave. Jeho otec bol známym horolezcom a tatranským chatárom, vďaka čomu sa Ferko veľmi skoro zoznámil s vysokohorským prostredím, ktorého ho po celý život vzrušovalo a lákalo, a napokon sa mu stalo aj osudným. Ferkova športová dráha sa začala veľmi skoro. Už vo veku dvanástich rokov

vystúpil na prvé tatranské štíty, ako štrnásťročný sa stal najmladším tatranským horským vodcom a o štyri roky neskôr sa prvýkrát rozhlíadol z vrcholu Mont Blancu. Tým, že sa zaradil medzi elitných československých horolezcov, otvorili sa mu cesty do svetových veľhôr. Ako aktívny účastník mnohých horolezeckých výprav sa dostal do Álp, Kaukazu, Hindukúšu, Himalájí či Ánd a rozširoval si svoj dlhý zoznam dobytých svetových končiarov. Počas svojej dlhej a úspešnej horolezeckej kariéry sa Ferkovi podarilo vystúpiť na Kilimandžáro, Aconcaguu, Popocatepetl, Chimborazo, Mont Rinjani, Tahat, Elbrus a desiatky ďalších vrchov po celom svete. Na expedičiách ukazoval nielen vysoké lezecké umenie, ale aj mimoriadne organizátorské schopnosti, čo z neho robilo prirodzeného lídra a vo viacerých prípadoch aj vedúceho týchto náročných cestovateľských podujatí. Popri cestách do cudziny, Ferko nezabúdal na milované Tatry, preto číslo jeho úspešných tatranských výstupov z roka na rok utešene rástlo a časom presiahlo métu 600. Asi päťdesiatka z nich boli prvovýstupy.

Ferko vedec

Záľuba v cestovaní a chodení do hôr jednoznačne určila, akou profesijnou dráhou sa Ferko Kele bude v živote uberať. Po skončení strednej školy v rodnom meste v roku 1956 začal študovať biológiu a geografiu na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Štúdium úspešne ukončil v roku 1961 obhájením diplomovej práce zameranej na geomorfologický výskum južnej časti malých Karpát, v ktorej ho viedol sám profesor Michal Lukniš. Nasledujúca cesta k vede, ku geografickému poznávaniu krajiny, však nebo-

la celkom priamočiara. Najprv ho pritiahli milované Tatry, ktoré mu boli vďaka práci na Zbojníckej chate vo Veľkej Studenej doline celkom nablízku. Potom nasledovali učiteľské roky, najprv v českom Chomutove, neskôr na bratislavských stredných školách. Časom sa Ferkove aktivity predsa len dostali do oblasti vedy, nasmerovali sa geografického bádania. Spolu s dlhoročným priateľom Petrom Mariotom z Geografického ústavu Slovenskej akadémie vied a ďalšími poprednými slovenskými geografmi založil v rámci Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV Sekciu pre výskum vysokých pohorí a expedičnú činnosť. Pod touto renomovanou hlavičkou zorganizoval rad expedií s vedecko-výskumným zameraním. Prvá v roku 1971 viedla na Korziku, ďalšie výpravy slovenských geografov s aktívnou účasťou Ferka Keleho smerovali do nehostinného saharského pohoria Hoggar uprostred Sahary (1973), do východnej Afriky (1977) a Himalájí (1984). Počas výpravy pod najvyšší vrch sveta, ktorú, žiaľ, poznačilo tragické úmrtie Joža Psoťku, sa slovenským vedcom podarilo zozbierať množstvo cenných výsledkov vedeckého výskumu národného parku Sagarmatha a prezentovať ich v hodnotnej knižnej publikácii vydanéj v roku 1987 vo vydavateľstve VEDA.

Ferko učiteľ a propagátor

Pred študentov sa Ferko Kele postavil už v roku 1963 v českom meste Chomutov pod Krušnými horami. Jeho pedagogická dráha od roku 1975 pokračovala v Bratislave. Ako mladý stredoškolský profesor s ohromným darom reči ohuroval študentov gymnázií na Tomašíkovej a Bilíkovej ulici a viedol ich k láske k zemepisu

a geografii. Vyučovanie často okoreňoval o množstvo osobných zážitkov a skúsenosti z ciest. Časom sa veľmi aktívne zapojil do vedeckého výskumu v oblasti pedagogiky a do metodického vzdelávania svojich kolegov učiteľov. Takmer dvadsať rokov pôsobil na Ústave experimentálnej pedagogiky SAV, medzitým stihol na pôde Univerzity Komenského úspešne absolvovať vedeckú aspirantúru v odbore teórie vyučovania zemepisu a v roku 1980 získal titul CSc. v oblasti pedagogických vied. Od roku 1992 sa ako pracovník kabinetu geografie Metodického centra v Bratislave zapájal do nadstavbového vzdelávania učiteľov zemepisu a geografie.

Ferko propagátor

Pôsobenie Ferka Keleho v oblasti geografie veľmi rýchlo presiahlo hranice škôl a metodických centier. Rozsiahlou publicistickou a prednášateľskou aktivitou si poľahky našiel cestu k širokej slovenskej verejnosti, v ktorej si našiel početný nástup čitateľov a poslucháčov. Absolvoval neskuťtočné množstvo prednášok a vystúpení v rozhlase a televízii, napísal stovky článkov do rozličných populárnych aj vedeckejších časopisov a desiatky zaujímavých odborných a cestopisných kníh. Prejavil sa ako skvelý rečník aj spisovateľ s neobyčajne ľahkým perom. Jeho texty boli vždy pútavé a ľahko čitateľné. Nie je náhoda, že sa jeho dcéra Táňa stala najúspešnejšou slovenskou spisovateľkou beletrie. Jeho vrelý vzťah k písaniu bol natoľko nákazlivý, že sa preniesol aj na manželku Ľudmilu, ktorá bola spoluautorkou jeho troch kníh a dve ďalšie dokonca napísala sama.

Fero cestovateľ

Ferka Keleho sme zatiaľ prezentovali ako významného športovca, vedca, učiteľa a publicistu, pre verejnosť je však známy najmä ako cestovateľ. Cestovať do sveta začal najprv ako horolezec, potom sa k cestovateľským cieľom pridalo vedecké bádanie, napokon došlo aj na rýdže cestovateľstvo za účelom poznávania vzdialených exotických krajín. Ferkove túlavé nohy postupom času už nesmerovali len do hôr, zaujali ho aj iné podoby našej divotvornej planéty. Jeho nové cestovateľské méty ležali v polárnych oblastiach, na odľahlých ostrovoch, zvlášť ho zaujali oblasti nejako späťe zo slovenskými osobnosťami. Zoznam štátov, ktoré nenavštívil, je určite oveľa kratší ako zoznam krajín, kde bol. Nie je veľa Slovákov, ktorí môžu povedať, že trikrát obišli celý svet. Na mnohých pre nás veľmi exotických miestach bol aj niekoľko krát. Žiadna z ciest nebola samoučelná, ne-

patrila do kategórie bezcieľných výletov. Viaceré podujatia boli spojené s niektorým zo slávnych Slovákov. Z úcty a na pamiatku Mórica Beňovského, Martina Kukučina a najmä Milana Rastislava Štefánika, ktorý bol jeho veľký cestovateľský a ľudský vzor, zorganizoval expedície na do Álp, na Madagaskar, do Patagónie alebo na vzdialené tichomorské ostrovy Tahiti. Na podporu bádania polárnych oblastí na našej planéte Ferko inicioval založenie združenia Antarktis.

Ferko držiteľ cien a vyznamenaní

Činorodé aktivity Ferka Keleho zákonite nezostali bez odozvy. Okrem veľkej úcty a popularity získal aj mnoho významných a prestížnych ocenení. Jeho športové úspechy ocenil slovenský horolezecký spolok JAMES udelením dvoch zlatých odznakov (1976 a 1984), dve ocenia prišli aj od Slovenskej akadémie vied za zásluhy v oblasti popularizácie vedy (1983 a 1990). Za rozvoj geografických vied mu v roku 186 udelili medailu Mateja Bela. Od roku 1990 je Ferko Kele čestným členom Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV a od roku 1913 čestným členom Spoločnosti Milana Rastislava Štefánika. Ďalšími vyznamenaniami ho poctili za zásluhy o šírenie dobrého mena Slovenska, v roku 1996 boli hneď tri: pocta Juraja Weinczillera od ministra kultúry Slovenskej republiky, ocenenie Posol Slovenska udeľované slovenským ministrom zahraničných vecí a udelenie ceny Zlatý podnikateľský biatec od združenia NEF Hospodársky klub. V roku 2011 sa Ferko Kele za svoje celoživotné dielo stal laureátom Krištáľového krídla.

Ferko a časopis Geografia

Na záver cítíme potrebu napísať o hlbokom a pevnom vzťahu Ferka Keleho k nášmu časopisu Geografia. Pred viac ako dvomi desaťročiami stál pri jeho zrode, výdatne pomáhal prvému šéfredaktorovi a svojmu priateľovi Štefanovi Očovskému uviesť ho do rodiny odborných slovenských časopisov. Bol dlhoročným členom redakčnej rady a pravidelným prispievateľom.

V prvých troch ročníkoch vychádzal seriál vypracovaný Ferkom Kelem spolu s priateľom Petrom Mariotom, v 11 častiach pojednával o národných parkoch sveta. Článok Ferka Keleho z roku 1994 sa vrátil k spomínanej vedeckej expedícii do Himalájí. V roku 1995 sa na stránkach Geografie objavil prvý príspevok o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi. V roku 2001 napísal o expedícii, ktorá šla po stopách Štefánika a Martina Kukučina do Južnej Ameriky a Antarktídy. Najjužnejšiemu kontinentu sveta sa venuje ďalší článok z roku 2003. V nasledujúcom roku bol predstavený odľahlý ostrov Robinson Crusoe. 20. výročie pamätnej expedície pod Mount Everest v roku 2004 bol ďalšou príležitosťou o nej napísať do Geografie. V rokoch 2006 a 2007 sa k čitateľom dostal podrobný prehľad o významných slovenských cestovateľoch rozdelený do 6. časti. Završil ho Ďalší článok o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi. Ešte treba spomenúť, že sme v roku 2006 na stránkach Geografie zbilancovali Ferkovu životnú púť pri príležitosti okrúhleho životného jubilea. Zatiaľ posledný príspevok z roku 2010 informoval o aktuálnej knižnej tvorbe Františka Keleho.

Ján Lacika

Ferko Kele s Edmundom Hillarym

Horná Nitra a Pobebravie

V bezpečí kotliny na hornom toku rieky Nitra uzatvorenej do prstenca zalesnených pohorí sa zapáčilo bývať mnohým kultúram a národom. Archeologicky sú zaznamenané v podstate všetky historické obdobia od doby kamennej po novovek. V stredoveku sa mocenským centrom hornej Nitry stal mocný Bojnický hrad, predchodca dnešného Bojnického zámku. Dnes má tento región svoje správne a ekonomické centrum vo takmer päťdesiatistisícovej Prievidzi. Susedným Bojniciam s nádherným zámkom, zoológickou záhradou, kúpeľmi a termálnym kúpaliskom patrí postavenie najpríťažlivejšieho turistického centra Slovenska. Stredná časť regiónu vtesnaná medzi horské masívy Strážovských vrchov, Vtáčnika a Tribeča je malebnou krajinou zaujímavých kaštieľov a starobylých kostolov. Návštevu Partizánskeho odporúčame záujemcov o modernú architektúru mesta postaveného takpovediac na zelenej lúke. Okolo riečky Bebravy zasahuje najsevernejší výbežok Podunajskej nížiny až ku karpatským vrchom presahujúcim nadmorskú výšku tisíc metrov. Aj v okolí Bánoviec nad Bebravou objavíme krásne panské sídla a hodnotné sakrálné pamiatky. Najväčším lákadlom Pobebravia je však hrad Uhrovec.

Posledný región nášho seriálu, ktorým sa zavŕšili poznávanie prírodných a kultúrnych hodnôt Slovenska, sa rozprestiera v hornom a strednom toku rieky Nitry a v povodí jej pravostranného prítoku Bebravy. Preto sme ho nazvali horná Nitra a Pobebravie. Na západe región susedí so stredným Považím, na juhu má za suseda starobylú Nitru s okolím, od Požitavia a stredného Pohronia ho oddeľujú masívy Tribeča a Vtáčnika. Aj severná hranica je výrazne horská, za Strážovskými vrchmi a Žiarom sa rozprestiera Žilinský región a Turiec. Hranicu regiónu sme vytýčili administratívne, po hraniciach okresov.

Z prírodného hľadiska je región rôznorodý, vyššie časti na okrajoch tvoria pohoria Západných Karpát, v jadre je nižšia a menej členitá kotlinová krajina a sčasti sem zasahuje aj kúsok nížinnej pahorkatiny Podunajskej nížiny. Najvyšším bodom regiónu je vrch Vtáčnik (1 346 m n. m.) v rovnomennom vulkanickom pohorí. Sopečnú minulosť má za sebou aj okrajovo sem zasahujúci masív Kremnických vrchov. Ostatné pohoria majú kryštalicko-druhohornú stavbu. Najvyššie z nich sú Strážovské vrchy kulminujúce v rámci regiónu na vrchu Magura (1 141 m n. m.). Tisícmetrovú výšku dosahuje aj Považský Inovec, ale mimo nášho územia. V rámci sem zasahujúcej časti pohoria Trábeč je najvyšší Javorový vrch (731 m n. m.). Pohorie Žiar na severe pôsobí ako nízka horská priečka, lebo susedí s vyššími horstvami. Celou svojou rozlohou patrí regiónu

Hornonitrianska kotlina s pôdorysom veľmi komplikovaného tvaru. Najnižším v regióne je miesto pri Bošanoch, kde ho opúšťa rieka Nitra. Dosahuje nadmorskú výšku 171 metrov.

Región Horná Nitra a Pobebravie dnes tvoria tri okresy Trenčianskeho kraja – okresy Prievidza, Partizánske a Bánovce nad Bebravou. V minulosti sa toto územie delilo medzi Nitriansku a Trenčiansku stolicu. Región je vnútroštátny a napriek tomu, že predstavuje tranzitný koridor severu a juhozápadu Slovenska, je jeho dopravná infraštruktúra zastaraná. Nut-

ne potrebuje modernizáciu. Veľkým problémom je aj utlmovanie ťažby hnedého uhlia, ktorá je nerentabilná. Transformačné problémy zažíva aj chemický a obuvnícky priemysel. Zatiaľ nevyužitý je vysoký potenciál regiónu na rozvoj cestovného ruchu. Výnimkou sú Bojnice.

Región hornej Nitry a Pobebravia má rozlohu 1 723 km². K 1. januára 2014 žilo na tomto území 220 748 obyvateľov. Hustota zaľudnenia 128 obyv./km² je nad hodnotou celoslovenského priemeru. Redšie osídlený s hustotou pod 80 obyv./km² je okres Bánovce nad Bebravou, podstatne

Foto J. Lacika

Vrchol Vtáčnika – najvyšší bod regiónu

Foto J. Lacika

Prepoštská jaskyňa upravená na atraktívne múzeum

vyššiu hodnotu dosahujú okresy Partizánske (155 obyv./km²) a Prievidza (143 obyv./km²), súvisí to s vyšším stupňom industrializácie a urbanizácie týchto okresov. V regióne je 6 miest, v ktorých žije spolu 117 774 obyvateľov (53 %). Najväčším mesto je Prievidza (48 134 obyv.), je dvojnásobne väčšie oproti druhému v poradí Partizánskemu (23 709 obyv.). Tretie sú Bánovce nad Bebravou (19 133 obyv.), o málo menšia je štvrtá Handlová (17 615 obyv.). Dve zvyšné mestá sú podstatne menšie – Nováky (4 912 obyv.) a Bojnice (4 262 obyv.). V 112 obciach vidieckeho typu žije 47 % obyvateľstva regiónu. Najväčšou obcou sú Bošany v okrese Parti-

zánske (4 137 obyv.), nad 4 000 má aj druhá v poradí Kanianka v okrese Prievidza (4 136 obyv.). Dve obce majú viac ako 3 000 obyvateľov (Lehota pod Vtáčnikom a Nitrianske Pravno), 6 obcí má viac ako 2 000 obyvateľov. Nad 1 000 obyvateľov má 28 dedín regiónu. Menej ako 100 obyvateľov žije v 4 obciach okresu Bánovce nad Bebravou – Cimenná (93 obyv.), Omastinná (41 obyv.), Trebichava Omastinná (41 obyv.) a Uhrovske Podhradie (37 obyv.).

Prievidza

Centrum a najväčšie mesto regiónu leží v strede Hornonitrianskej kotliny. Aj keď

získala už v roku 1383 výsady slobodného kráľovského mesta, dlhodobo sa ťažko vynaňovala spod vplyvu hradných pánov neďalekých Bojníc. Až novoveký vývoj späť s rozvojom uhoľného baníctva a priemyslu zmenil dominantnosť a význam sídel v regióne. V súčasnosti má Prievidza necelých 50 000 obyvateľov, daňovo výhodné by bolo pre mesto výhodné dostať sa za túto limitnú demografickú hranicu. Historické centrum mesta tvorí zhruba obdĺžnikové námestie s hybridnou historickou aj modernou zástavbou. Najcennejšiu pamiatkou je kláštorň komplex piaristov považovaný za jeden najvyzretejších barokových pamiatok na Slovensku. Za najstaršou stavbou je treba zísť na sídlisko východne od centra. Románsky kostol obklopený cintorínom vznikol ako súčasť zaniknutého prievidzského hradu.

Bojnice

Malé mestečko stavebne splynuté so susednou Prievidzou patrí medzi najvýznamnejšie turistické ciele v rámci celého Slovenska. Má v talóne hneď niekoľko turistických atrakcií. Tou najvýznamnejšou je Bojnický zámok – romantická novoslohová stavba postavená pred sto rokmi pre grófa Jána Pálffyho. Zámok je hojne navštevovaný pre cenné muzeálne zbierky aj pre bohatý kultúrny program pre návštevníkov. Vrcholným podujatím je májový Medzinárodný festival duchov a strašidiel. Do prehliadky zámku je zahrnutá aj jaskyňa vytvorená v travertínovej kope. K zámku patrí rozľahlý anglický park. V susedstve vznikla v roku 1955 jedna z najväčších a najkrajších slovenských zoologických záhrad. Minerálne pramene na okraji Bojníc boli známe už v 12. storočí, dnes sa využívajú v miestnych kúpeľoch na liečbu nervových chorôb a ochorení pohybového ústrojenstva. V lete verejnosti slúži kúpalisko Čajka. Mestečko má sčasti zachované mestské hradby, v dolnej časti stojí architektonicky cenný kostol s dvomi kaplnkami a areálom historickej fary. Cirkevný areál stojí na plošine Farskej travertínovej kopy, pod ktorou leží vchod do Prepoštskej jaskyne upravená na archeologicky zamerané múzeum s replikou neandertálskeho sídla.

Handlová

Turistickú príťažlivosť mesta poznačeného ťažbou hnedého uhlia a zosuvmi pôdy zvyšuje práca výborných záhradníkov. Parky a parčíky s množstvom aranžovaných kvetov zbavujú mestečko fádnoti. Jednou z mála historických stavieb je gotický kostol sv. Kataríny zo 14. storočia. V okolí Handlovej vidno charakteristické črty baníckej

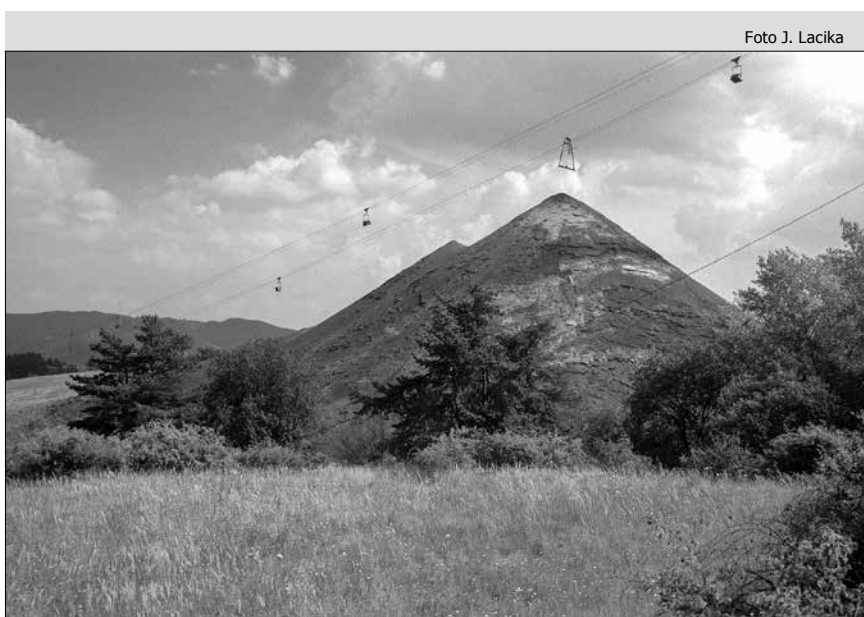

Foto J. Lacika

Okolie baníckej Handlovej

Foto J. Lacika

Stredoveké maľby v kostole v Porube

krajiny, dominantným prvkom sú kužeľovité haldy hlušiny. Na západnej strane sa čnie pohorie Vtáčnik s typickým skalnatým vrcholom Veľký Gríč, na východe v podhorí Kremnických vrchov leží turistické stredisko Remata.

Poruba

Starobylý Kostol sv. Mikuláša biskupa v obci Poruba na východnom úpätí Strážovských vrchov je vzorovou ukážkou kvalitnej obnovy sakrálnej historickej pamiatky. Skvelú prácu reštaurátorov ocenili cenou časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2009. Veľkú časť interiéru pokrývajú hodnotné stredoveké maľby zo 14. a 15. storočia.

Nedožery-Brezany

Obec vytvorená spojením dvoch dedín zaujme pozoruhodným rímskokatolíckym kostolom, v ktorom spojili starú architektúru s novou. Ku gotickej časti z 15. storočia v roku 1938 pristavali novú chrámovú loď. Z Nedožer pochádza slovenský humanistický vzdelanec Vavrinec Benedikt, jeho pamätník stojí pred základnou školou.

Nitrianske Pravno

Rozmerné námestie so starými meštianskymi domami a radnicou uprostred napovedá, že Nitrianske Pravno bolo v minulosti zemepanským mestečkom prosperujúcim z ťažby zlata. Je súčasťou historického regiónu s názvom Hauerland, ktorý do roku 1945 obývali v prevažnej miere karpatskí Nemci. Nad osadou Solka je jedna z najkrajších slovenských kalvárií, ktorá je na sviatok Povýšenia sv. Kríža pripadajúci na 14. september cieľom pútnikov.

rujúcim z ťažby zlata. Je súčasťou historického regiónu s názvom Hauerland, ktorý do roku 1945 obývali v prevažnej miere karpatskí Nemci. Nad osadou Solka je jedna z najkrajších slovenských kalvárií, ktorá je na sviatok Povýšenia sv. Kríža pripadajúci na 14. september cieľom pútnikov.

Nitrianske Rudno

Obec na rieke Nitrica je v lete obľúbeným cieľom rekreatantov využívajúcich miestnu vodnú nádrž. Je východiskom na túry do okolitých kopcov Strážovských vrchov. Pri malej obci Dĺžin sú nepatrné zvyšky stredovekého hrádka s krásnym výhľadom na celú hornú Nitru.

Valaská Belá

Folkloristicky zaujímavá obec v nádhornej polohe uprostred Strážovských vrchov bola v minulosti centrom sklárskej výroby, na ktorú nadväzoval podomový obchod okenného skla. Horská dedina s rozptýleným osídlením má jeden z najrozľahlejších chotárov na Slovensku s rozlohou 6 474 hektárov. Prírodnou zaujímavosťou je bralný prielom riečky Nitrice. V obci je malé sklárske múzeum, jeho návštevu však treba predom telefonicky dohodnúť.

Koš a Cigel'

Do pokojného života obce Koš pri Prievidzi výrazne zasiahla banská činnosť. Kvôli rozširovaniu ťažby hnedého uhlia museli časť dediny asanovať, lebo hrozilo poškodenie či dokonca zruštenie domov sadaním podložia nad uhoľnými baňami. Na ohrozenom území sa ocitla aj gotická kaplnka, postavená pôvodne pri gotickom Kostole sv. Andreja z roku 1409. Na záchranu pamiatky so zachovanými stredovekými nástennými maľbami sa v roku 2000 uskutočnilo v dejinách Slovenska unikátna technická operácia. Došlo k premiestneniu 400 ton vážiacej stavby na bezpečné miesto, banskou činnosťou neohrozované miesto. Presun sa uskutočnil pomocou obrieho kolesového prepravníka zapožičaného z Nemecka. Na opačnej strane od štvorprúdovej cesty z Novák do Prievidze sa nachádza hnedouhoľná baňa prístupná ako atraktívny banský skanzen. Stal sa obľúbenou turistickou atrakciou regiónu. Návštevníkov okrem iného láka jazda podzemným banským vláčikom.

Podhradie

Poloha zrúcanín hradu Sivý Kameň nad obcou Podhradie dáva možnosť rozhliadnuť sa po takmer celej Hornonitrianskej

Foto J. Lacika

Nitrianske Pravno má mestskú historickú zástavbu

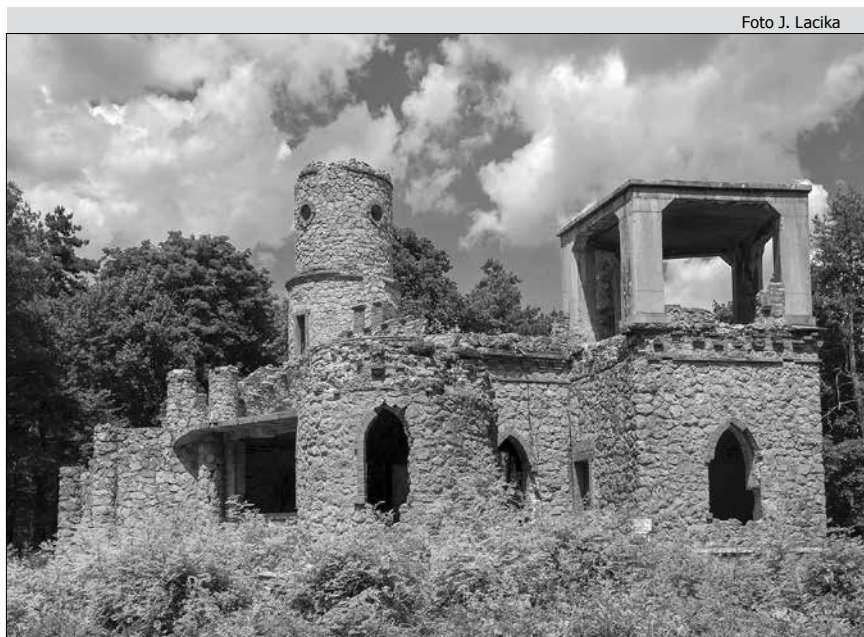

Foto J. Lacika

Letohrádok Babylon v Brodzanoch

kotline. Hrad postavili v 14. storočí naandezitovej skalke na úpätí pohoria Vtáčnik. Nahradil Prievidzsky hrad, ktorý prešiel do rúk šľachty, namiesto neho plnil úlohu správy kráľovského majetku v regióne. Po požiari v roku 1761 sa stal ruinou. Hradné murivo si postupne rozobrali miestni obyvatelia, preto z pamiatky dnes zostalo len veľmi málo.

Zemianske Kostol'any a Nováky

Názov Zemianske Kostol'any napovedá, že obec pri Novákoch bola v minulosti baštou zemianskeho stavu. Po drobnej šľachte tu zostalo viacero panských sídel – kaštieľov a kúrií. Zo staršieho renesančného kaštieľa, nazývaného aj Čierny kaštieľ, zo začiatku 17. storočia sa zachovala len časť, druhý kaštieľ je barokový. Kaštiele pôvodne patrili rodu Kostolániovcov, ktorý bol oporou evanjelikov na hornej Nitre. Zaslúžili sa o postavenie artikulárneho kostola, ktorý bol dlhý čas jediným protestantským chrámom v regióne. V záhrade pri kostole majú rodinnú kryptu. V susedných Novákoch sú tiež dve zachované niekdajšie panské sídla.

Bystričany

Obec je využívaná ako východisko do turisticky Bystričianskej doliny s množstvom pekných andezitových skalných útvarov, ako je napríklad Buchlov a Žarnov. V časti Chalmová na opačnom brehu rieky Nity je renesanč-

ný kaštieľ, starobylý románsky kostolík a termálne kúpalisko.

Partizánske

Pred druhou svetovou vojnou tu jestvovala len obec Šimonovany. V jej chotári však v rokoch 1938 až 1939 vybudovali veľkú továreň na výrobu obuvi so sídliskom pre jej zamestnancov. Vzniklo mesto na zelenej lúke, ktoré dostalo v roku 1948 meno po majiteľovi továrne Baťovany. Používalo sa však len tri mesiace, lebo komunistom viac vyhovoval názov Partizánske. Samotné Partizánske sú síce pekným moderným mestom s prívlastkom záhradné, ale bez turisticky starobylých pamiatok. Vydarenou ukážkou funkcionalistickej architektúry je Kostol Božieho srdca projektovaný Vladimírom Karfíkom, dvorným architektom firmy Baťa. Za podstatne staršou architektonickou pamiatkou musíme zísť do starých Šimonovan (dnes mestská štvrť Partizánskeho). Uprostred vilovej zástavby stojí opevnený gotický kaštieľ z 15. storočia. Nazývajú ho Vodný hrad, lebo vznikol ako stredoveká pevnosť vnútri meandra rieky Nity. Pravdepodobne je najstaršiu stavbou svojho druhu na Slovensku.

Brodzany

Dedina blízko Partizánskeho sa pýši krásnym anglickým parkom s jazierkami a renesančným kaštieľom, v ktorom sú umiestnené muzeálne expozície s literár-

ným obsahom. To, že múzeum nesie názov slávneho ruského básnika Alexandra Sergejeviča Puškina, nie je náhoda. V Brodzanoch žila básnikova švagriná Alexandra Nikolajevna Gončarovova-Friesenhofová, ktorá sa vydala za majiteľa kaštieľa. Svoju sestru tu navštívila aj samotná Puškinova vdova Natália aj s deťmi. Brodzianske múzeum je jediné Puškinovo múzeum na svete mimo Ruska. V lese nad dedinou stojí romantická stavba letohrádku Babylon postaveného grófkou Natáliou Oldenburgovou. Oblúbená šľachticná je pochovaná v blízkej pohrebnej kaplnke spolu so spomínanou Puškinovou švagrinou.

Klátova Nová Ves

Obec na podhorí Tribeča má tri zaujímavé panské sídla. Priamo v dedine stojí malý kaštieľ v tvare renesančnej pevnosti, väčší a prepychový barokový kaštieľ nájdeme v parku. Patrí Slovenskému štatistickému úradu. Tretí kaštieľ je v pričlenenej obci Janova Ves. V panských sídlach v minulosti žila bankárska rodina Haupt-Stummerovcov s obchodnými väzbami na Rothschildovcov. Za krásnym výhľadom na Ponitrie sa oplati vystúpiť na neďaleký vršok s opevneným románskym kostolom postaveným v 12. storočí nad osadou Sádok.

Veľký Klíž

Zato, že je románsky kostolík na cintoríne v časti Klížské Podhradie vo veľmi dobrom stave vďaka Václavovi Menclovi. Popredný historik umenia a pamiatkar odborné riadil rekonštrukciu polorozpadnutej ruiny. Kostolík postavili v 12. storočí asi pre miestneho zemepána Michala z rodu Poznanovcov z neďalekého dnes už nejestvujúceho hradu na Michalovom vrchu. Významný rod tu pravdepodobne založil benediktínsky kláštor, ktorého zvyšky našli v neďalekej farskej záhrade. Ruiny ďalšieho kostola a kaplnky sa nachádzajú v lokalite Vrchhora pod Michalovým vrchom. Boli pútnickým miestom.

Horné Vestenice, Krásno a Skačany

Špecifikom regiónu je prítomnosť základov starobylých sakrálnych pamiatok. Všetky sú vo vyšinnej polohe v krásnom výhľadom. Zaniknuté kostoly nájdeme nad obcami Horné Vestenice, Skačany a Krásno. Všetky tri boli románske postavené najmä v 13. storočí.

Bánovce nad Bebravou

Okresné mesto a centrum Pobebravia prešlo urbanistickým vývo-

jom s posunom centra bližšie k rieke Bebrave, ktorá je pravostranným prítokom Nítry. Preto je najstaršia stavba v meste mimo centra. Je ňou stredoveký Kostol sv. Mikuláša stojaci na cintoríne na severovýchodnom okraji Bánoviec. Atraktívny vzhľad chrámu je umocnený drevenou konštrukciou veže a šindľovou strešnou krytinou. Je prinajmenšom z 15. storočia. Nové centrum vybudovali v 18. storočí okolo rozmerného obdĺžnikového námestia. Kúsok od námestia stojí evanjelický kostol prebudovaný z niekdajšej synagógy.

Uhrovec

Ťažko povedať, či je to osud alebo náhoda, keď sa dvaja najvýznamnejší slovenskí politici narodili v tom istom dome. V Uhrovci pri Bánovciach stojí vidiecka stavba, v ktorej 29. októbra 1915 uzrel svetlo sveta Ľudovít Štúr a 27. novembra 1921 Alexander Dubček. Za zmienku stojí ešte jedna súvislosť. Ľudovít Štúr sa na bratislavskom evanjelickom lýceu dostal do zásadného sporu s krajanom grófom Karolom Zayom, ktorému patrilo uhrovecké panstvo aj s kaštieľom, ktorý stojí po vyše rodného domu spomínaných osobností. Zayovcom patrilo aj neďaleký hrad Uhrovec. Z Uhrovca vedie nezvyčajne široká cesta na Jankov vršok. Jej nadmerná šírka súvisí s tým, že sa využíva na tradičný pretek automobilov v jazde do vrchu. Na Jankovom vršku stojí monumentálny pamätník na pamiatku obetí druhej svetovej vojny. V tejto časti Strážovských vrchov pôsobila partizánska brigáda Jana Žižku. V jednom z miestnych bunkrov v decembri 1944 upálili fašistické vojská siedmich zranených partizánov. Koncom augusta sa tu konajú oslavy SNP.

Uhrovské Podhradie

Na hradnú zrúcaninu nad Uhrovským Podhradím vedie dosť namáhavá cesta. Odmenou však je podmanivá scenéria stredovekých hradieb uprostred krásneho prírodného prostredia Strážovských vrchov. Hrad Uhrovec sa prvýkrát spomína v roku 1295 v listine dokumentujúcej výmenu majetkov medzi trencianskym županom Petrom Bašom a mocným Matúšom Čákom. V roku 1547 udelil Ferdinand I. panstvo s hradom Františkovi Zayovi z Čemeru. Odvtedy ho vlastnili Zayovci. Keď sa v 18. storočí presťahovali do komfortnejšieho kaštieľa v Uhrovci,

Foto J. Lacika

Zrúcaniny hradu Uhrovec

začali ho využívať ako väznicu. V roku 1848 ho podpálili rozvášnení panslávi, odvtedy pustol. Dnes hranú zrúcaninu opravujú nadšení dobrovoľníci. Neďaleko hradu sa týči skalná hradba dominantného vrchu Rokoš. V obci v podhradí je zachovaná hodnotná ľudová architektúra.

Slatina nad Bebravou

Nad obcou na podhorí masívu Baske sa rozprestiera krasové územie označované ako Slatinský kras. Na dru-

hohorných vápencoch sa tu vytvorili početné povrchové aj podzemné krasové útvary. V oblasti Veľkej lúky je niekoľko závrto, na južnej strane masívu sú vhlbené suché tiesňavovité doliny. Najznámejším podzemným priestorom je 128 metrov dlhá jaskyňa Dúpná diera, v ktorej sa našli stopy po pravekom osídlení. Pozoruhodnosťou sú dva mohutné krasové pramene, ktoré po celý rok nezamrzajú. Slatinským krasom prechádza trasa náučného chodníka.

Ján Lacika

Foto J. Lacika

Rodný dom Ľudovíta Štúra a Alexandra Dubčeka v Uhrovci

Európska únia
Európsky fond regionálneho rozvoja

**Slovenský
hydrometeorologický
ústav**

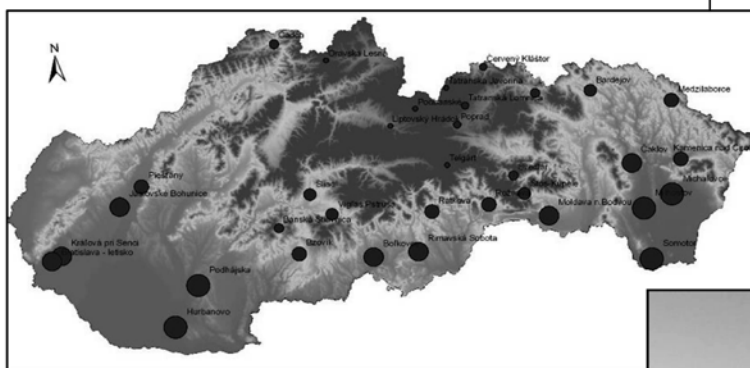
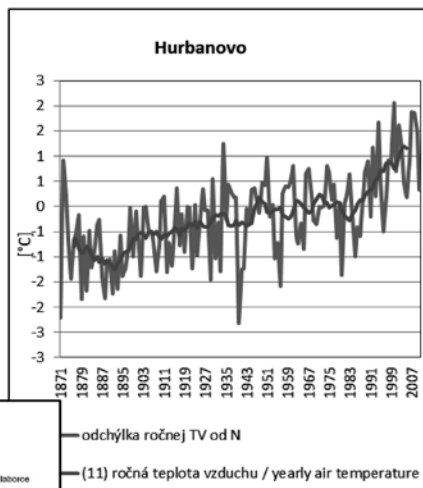

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“.

Slovenský hydrometeorologický ústav v rámci riešenia projektu „**Vývoj technológie priestorového spracovania údajov o klimatickom systéme**“ s ITMS kódom 26220220102 vytvoril informačný systém pre webové aplikácie cez internet. Jeho súčasťou je interaktívny nástroj pre mapové zobrazovanie vybraných klimatologických charakteristík Slovenska za obdobie 1961 – 2010. Po ukončení projektu, v januári 2015, bude prístupný širokej odbornej i laickej verejnosti.

Obsah informačného systému je nasledovný:

- Teplota vzduchu
- Atmosférické zrážky
- Sneh a snehová pokrývka
- Vlhkosť vzduchu a výpar
- Slnéčné žiarenie, slnečný svit a oblačnosť
- Tlak vzduchu a prúdenie vzduchu
- Meteorologické charakteristiky vyššej atmosféry
- Teplota a premrzanie pôdy
- Nebezpečné atmosférické javy
- Fenologické charakteristiky
- Klasifikácia klímy
- Staničné siete a metadáta

Bližšie informácie:
Slovenský hydrometeorologický ústav
Jeséniova 17
833 15 Bratislava
www.shmu.sk

